

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Pärandtehnoloogia magistriõppekava

Veinika Västriku

**AVINURME LÕIMERIPSTEHNİKAS PÕRANDAKATTED
EESTIS ILMUNUD KUDUMISÕPETUSTE JA MUUSEUMIKOGUDE
TAUSTAL NING KATSED KASUTADA LÕIMERIPSTEHNİKAT
TÄNAPÄEVASTE LINASTE MATERJALIDEGA KUDUMISEL**

Magistritöö

Juhendajad:

Ave Matsin, MA

Vaike Reemann

Kaitsmisele lubatud.....

Viljandi 2013

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Senine uurimislugu, allikad ja meetodid.....	6
2. Lõimeripstehnika iseloomustus	10
2.1. Kudumistehnoloogia	10
2.2. Terminoloogia ja liigitamine siduseõpetuse kontekstis	16
2.3. Lõime-ja koematerjal	17
2.4. Lõimeripstehnika kasutamine	18
3. Lõimeripsiliste põrandakatete kudumisõpetused trükistes ja nende kasutamine.....	21
3.1. Vanimad õpetused alates 1890. aastatest	21
3.2. 1920. aastate käsiraamatud	28
3.3. Õpetused ajakirjades aastatel 1924–1940	34
3.4. Õpetused Nõukogude Eesti perioodil	40
4. Lõimeripstehnikas põrandakatete kudumine Avinurmes 1950.–1970. aastatel.....	42
4.1. Materjalide hankimine ja kasutamine	42
4.2. Töövõtted	45
4.3. Müügiks kudumine kui keelatud tegevus	48
4.4. Avinurme lõimevaipade müümine.....	50
4.5. Avinurme lõimeripsiliste põrandakatete kompositsiooni analüüs	52
Järeldused.....	55
5. Katsed kasutada lõimeripstehnikat tänapäevaste linaste materjalidega kudumisel	57
5.1. Peenikesest takunööriist põrandariide rekonstruktsioon.....	57
5.2. Jämedast takunööriist tekstiilkorvide ja põrandariide kudumine.....	59
5.3. Linasest niidist põrandatekk Avinurme mustrite ainetel	63
Kokkuvõte.....	67
Kasutatud allikad	68
Summary	71
Lisad 1–5: Põrandakatete fotod eraldi köitena	

SISSEJUHATUS

Minu huvi Eesti põrandakatete tehnikate vastu sai alguse üle kümne aasta tagasi. Nüüdseks on huvist saanud igapäevane praktiline vajadus tutvustada ja õpetada tekstiilitudengitele põrandavaipade kudumiseks sobivaid kangakudumistehnikaid ja materjalikooslusi.

Vaadates Eesti käsitöökauplustes ja laatadel pakutavaid põrandakatteid, on väga harva näha mõnda keerulisemas tehnikas kootud vaipa; enamasti täidavad turgu labases või toimses koes triibulised kaltsuvaibad. Sellisele olukorrale põhjuseid võib otsida lähiajaloost või keskmise eestlase elatusasemest, kuid sellest hoolimata leian, et tuleb jätkuvalt ärgitada kangakudujaid ennast arendama ja kasutama erinevaid kudumistehnikaid. Sageli osutub uus ja huvitav unustatud vanaks. Sellest lähtudes kogusime 2009. aastal koos kangakuduja Kristel Põldmaga kodudest mitmesuguseid mustrilisi põrandavaipu ja koostasime nende põhjal mustrivihiku „Vanaemade vaibad“. Vihikule osaks saanud väga hea tagasiside innustas meid alustama mustrite kogumist järgmise väljaande jaoks. 2011. aasta kevadel juhtusin ühe lõimeripsilise põrandateki juures juhuslikult oma mõttest rääkima selle omanikuga, Avinurme Elulaadikeskuse juhataja Küllike Pärnaga. Sain teada, et niisuguseid *niidivaipu* kooti nõukogude ajal sealkandis palju ja oli kangruid, kes kolhoosi astumise asemel elatusid vaipade müügist. See väike vihje tekitas minus huvi seda vaibakultuuri lähemalt tundma õppida. Taipasin, kui vähe on Eestis uuritud põrandavaipade kudumist, pidades seda liiga lihtsaks, argiseks ja enesestmõistetavaks. Samal suvel TÜ VKA pärandtehnoloogia magistrantuuri astudes teadsin, et see on teema, millele tahan õpingute jooksul pühenduda.

Käesolevas uurimuses kasutan mõistet *põrandakate* ühisnimetusena kõikide põrandatekstiilide kohta, sest olenevalt selle mõõtmetest, paikkonnast ja ajajärgust on neid Eestis nimetatud kas põrandavaipadeks, -tekkideks, -riieteks või -linikuteks. Näiteks Avinurmes nimetati *põrandavaipadeks* suuri (u 2 x 3 m) kahest poolest kokku õmmeldud põrandakatteid, eristades selgelt neid kitsastest (70–90 cm) ja pikkadest *põrandatekkidest*. Mujal Eestis oli õhema põrandakatte nimetusena kasutusel ka *põrandariie*, -rõivas, või -*linik*; paksemaid ja mõõtudel suuremaid nimetati sealgi põrandavaipadeks (Kõresaar 1999: 27).

Lõimerips on üks kangakudumise tehnikatest, kus kanga pikisuunas jooksvad lõimed on nii tihedalt kõrvuti, et koelõngu välja ei paista ning ainult kanga servades on näha koelõnga üleminekuid ühelt realt teisele. Kui lõimed on vaheldumisi erinevates kontrastsetes toonides, saab moodustada piiramatul hulgal geomeetrilisi mustreid. Nimetus *lõimerips* on eesti keelde tulnud tõlgitud käsiraamatute kaudu nii saksa keelest (*ripsteppich*, Rebenitz 1898: 16), kui ka soome keelest (*loimiripsi*, Simola 1927: 41). Kangakudumise alases kirjanduses seostatakse seda tehnikat skandinaavia päritoluga (Lundell 2010). Rootsi lõimeripsiliste põrandakatete järgi on *ripsmatta* saanud tänapäeval inglisekeelses erialaterminoloogias lõimeripstehnika üldnimetuseks (vt nt Ripsmatta... 2013).

Käesolev magistritöö koosneb uurimuslikust ja praktilisest osast. Uurimusliku osa eesmärgiks on anda ülevaade Avinurme lõimeripsiliste põrandakatete kudumise puhangust 1950.–1970. aastatel ja selgitada välja, kuivõrd on selles tehnikas põrandakatete kudumist mõjutanud Eestis ilmunud lõimeripstehnika õpetused.

Praktilise osa eesmärgiks on leida sobilikke tänapäevaseid materjale lõimeripstehnikas esemete kudumiseks, mis võimaldaks selle nüüdseks vähekasutatud kudumisviisiga Eesti käsitöövaldkonda mitmekesistada. Katsetan kudumist kolme erinevate omadustega linase lõnga ja nõõriga, puuvillaste materjalide proovimine jääb magistritöö piiratud mahu tõttu edasiseks uurimissuunaks.

Uurimusliku osa lähtepunktiks on 2012. a välitöödelt saadud teadmine Avinurme lõimeripsiliste põrandakatete kudumisest. Kirjeldades materjalide hankimist, töövõtteid ja vaipade müümist nõukogude ajal, püüan välja selgitada, miks tekkis Avinurme piirkonnas lõimeripsiliste põrandakatete kudumise puhang 1950.–1970. aastatel? Esematel kasutatud mustreid analüüsides otsin vastust küsimusele, missugused tunnused iseloomustavad Avinurme lõimeripsilisi põrandakatteid ja kas need eristuvad mujal Eestis kootud samas tehnikas põrandakatetest? Teades, kuivõrd on 20. sajandi Eesti kangakudumise arengut mõjutanud käsiraamatutes ja ajakirjades avaldatud õpetused, asun uurima, missuguseid lõimeripstehnika mustreid on avaldatud Eestis ilmunud trükistes läbi aegade ja kas nende seas on Avinurme välitöödel nähtud põrandakatete otseseid eeskujusid. Seejuures toon paralleele avaldatud õpetuste ja Eestis kootud lõimeripsiliste põrandakatete vahel muuseumikogude ja mõnede eraisikutele kuuluvate esemete põhjal. Uurin, kas Avinurme lõimeripsiliste põrandakatete kudumine võis olla trükiallikatest välja kasvanud kohalik pärandoskus, mille esialgset päritolu enam ei mäletatud? Kas ja kuidas arendasid kudujad ajakirjade vahendusel levinud mustreid ise edasi?

Magistritöö esimeses peatükis annan ülevaate Eesti põrandakatete senisest uurimisloost, käesoleva uurimistöö jaoks kogutud allikatest ja nende võrdlevast uurimisest.

Teises peatükis selgitan lõimeripstehnika kudumise kolme erinevat võimalust, nende erinevaid nimetusi ja liigitamist Eesti kangakudumise õpikutes.

Kolmandas peatükis vaatlen, missuguseid lõimeripsilisi kangarakendusi ja kudumisjuhi-seid on avaldatud Eesti kangakudumise käsiraamatutes ja ajakirjade käsitöölehekülgedel alates esimestest õpetustest 1895. aastal kuni nõukogude aja lõpuni.

Neljandas peatükis keskendun Avinurme lõimeripsiliste põrandakatete kudumise puhangule 1950.–1970. aastatel. Käsitlen materjalide kasutust, töövõtteid ja müügilugusid ning analüüsin Avinurme põrandakatete mustreid tehnoloogilisest vaatepunktist.

Seejärel võtan peatükis *Järeldused* kokku uurimusliku osa tulemused ja sõnastan vastused uurimisküsimustele.

Viies peatükk sisaldab ülevaadet magistritöö praktilisest osast: kolme erineva lõimematerjaliga kudumisest, inspiratsiooniallikatest, rakenduse skeemidest, tööprotsessidest ja tulemustest.

Lisana esitatud mustrikogus on 106 lõimeripsilise põrandakatte fotot: neist 26 Avinurme välitöödelt, 28 ERM-i esemekogust, 32 ERM-i fotokogust, 13 teiste Eesti muuseumite esemekogudest ja 7 erakogust. Avinurme välitöödelt kogutud vaibafotodele on lisatud mustriskeemid.

1. SENINE UURIMISLUGU, ALLIKAD JA MEETODID

Põrandakatteid kui Eesti rahvusliku tekstiili ühte alaliiki on seni väga põgusalt uuritud. Sisustus-tekstiilidest on enim tähelepanu pälvinud kattevaibad koos sõidutekkidega kui visuaalselt silmapaistvamad ja rikkama kujundikeelega esemed (nt Kuma 1976; Konsin 1979). Põrandakatted võeti taluperedes kasutusele alles 19. sajandi teisel poolel koos rehielamusse laudpõrandate ehitamisega (Võti 1984: 13). 20. sajandi alguses mõjutasid taluelamute sisustust linnakultuurist lähtuvad moejooned (Troska 1998: 339), mille üks osa oli erinevate põrandakatete kasutamine. Seega on suhteliselt lühike ajalugu, argine funktsioon ja tagasihoidlikum kujundus tinginud selle, et põrandakatted on saanud vanavarakogujatelt ja uurijatelt põhjendamatult vähe tähelepanu.

Eesti etnoloogidelt ei ole ilmunud ühtegi põrandakatetele keskenduvat uurimust. Lähemal süvenemisel võib leida üksikuid vihjeid nõukogude perioodi naiskäsitööd kajastavates artiklites, mis käsitlevad Eesti Rahva Muuseumi korraldatud välitöödel kogutud materjali (nt Konsin 1966: 168, 1988: 73). Mahukaimas kangastelgedel kootud tekstiile tutvustavas monograafias leidub põrandavaipade kohta vaid kolm lauset, kuid ei ühtegi fotot (vt Konsin 1979: 69). Ka Helene Kuma vaatleb uurimuses „Eesti rahvavaibad“ vaid dekoratiivsete sõidu- ja kattevaipade arengut jagades neid kompositsioonivõtete alusel piirkondlikesse rühmadesse (Kuma 1976). 1980. aastatel annab Kalju Konsin ülevaate Muhu, Hiiumaa ja Lahemaa kattevaipadest (Konsin 1981, 1983, 1984).

Uudse lähenemisnurga vaipade uurimisse toob Ene Kõresaare magistritöö, milles analüüsitakse kattevaipade funktsioone ja nende muutumist (Kõresaar 1999). Erinevalt eelnevatest uurijatest hõlmab tema käsitus ka põrandavaipu kui ühte kattevaiba funktsionaalset alaliiki. Mõningasele muutusele põrandavaipade väärtustamises osutab ERM-i ja Eesti Panga koostööna valminud esindusalbum, kuhu valitud 47-st vaibast kuus on põrandavaibad (Reemann 2011).

Käesolevas uurimuses võtan Eesti põrandakatete seast vaatluse alla ainult need, mis on kootud kangastelgedel lõimeripstehnikas. Esemelist allikmaterjali olen hankinud välitöödelt, muuseumidest ja erakogudest.

Avinurme piirkonna põrandavaipade kohta kogusin infot välitöödel Avinurme alevikus ja selle lähedal asuvates Ulvi, Adraku, Kõrvemetsa, Västriku ja Änniksaare külates. Välitööd toimusid koostöös Eesti Rahva Muuseumiga 31. juulist 5. augustini 2012. aastal. Avinurme Elulaa-

dikeskuse juhatajalt sain välitööde alguses mõned endiste vaibakudujate kontaktid, kes oskasid kunagise kudumispuhangu kohta täpsemalt rääkida. Peale esimest külastust juhatati mind järgmise inimese juurde ja nii jätkus kogumistöö nn lumepallimeetodil. Viie päeva jooksul küsitlesin kümmet vaibakudumisega kokkupuutunud inimest, mille tulemusena on salvestatud veidi üle seitsme tunni intervjuusid ja pildistatud 26 lõimeripsilist põrandatekki või -vaipa (Lisa 1). Küsitledes kujunes sobivaimaks struktureerimata intervjuu ilma kindla küsimustikuta, sest minu eelnevad teadmised kohaliku vaibakudumise traditsiooni kohta olid üsna pealiskaudsed. Eesmärgiks oli alles välitööde jooksul toimuvatest vestlustest saada süsteemne ettekujutus kunagisest vaibakudumisest ja selle sotsiaal-ajaloolisest taustast. Katkendeid diktofoniga lindistatud vestlustest kasutan litereerituna Avinurme vaibakudumist käsitlevas peatükis, informantide isikunimesid sealjuures avalikustamata.

Saadud informatsioon tugeva lokaalse iseloomuga pärandoskuse kohta tekitas huvi uurida laiemalt Eestis kootud lõimeripstehnikas põrandakatteid, et selgitada välja taustsüsteem, millelt Avinurme piirkonna vaibakudumisfenomen välja kasvas ja kuidas kasutati sama tehnikat mujal Eestis. Muuseumitesse kogutud põrandakatete kohta sain esialgsed andmed Eesti Muuseumide Infosüsteemist (MuIS). Eesti Rahva Muuseumi esemekogus olevate põrandavaipade fotod ja andmed on kättesaadavad andmebaasis (Vaibakogu 2013). Sealne keskkond võimaldab tekstiile selekteerida valmistamistehnikate alusel. Paraku puudub andmebaasis lõimeripstehnika automaatne eristamise võimalus ning need kuvatakse koos koeripsiliste vaipadega üldise ripstehnika nimetuse all. Vaibaandmebaasi põhjal olen oma uurimuses käsitlenud kõiki ERM-i esemekogus leiduvat 29 lõimeripsilist põrandakatet (vt Lisa 2). Lisaks esemetele olen kasutanud Eesti Rahva Muuseumi fotokogust aastate jooksul välitöödel pildistatud fotosid, millel on jäädvustatud 32 erinevat lõimeripsilist põrandakatet (vt Lisa 3).

Kuna MuIS-i andmebaasis kohalike muuseumide põrandavaipade infokirjed ei sisaldanud detailset infot vaipade tehnika kohta ning enamasti puudus ka foto, millelt võinuks lõimeripstehnikat tuvastada, suhtlesin andmete täpsustamiseks erinevate muuseumite peavarahoidjatega. Saatsin e-kirjad üheksa muuseumi töötajale, milles loetlesin nende esemekogus olevate põrandakatete numbrid ja palusin võrrelda neid lisatud kahe lõimeripsilise põrandariide fotoga. Üks neist esindas lihtsat maleruudu-taolist kujundust, teine oli kootud toimses lõimeripstehnikas. Sain kiiresti vastused kõigist muuseumidest ja otsustasin nende järgi, kuhu on mõtet kohale sõita esemeid täpsemalt kirjeldama ja pildistama. Muuseumite töötajad enamasti ei tundnud end kindlalt kangakudumise tehnikate määramisel ja arvasid, et parem on minul endal tulla kohapeale esemetega tutvuma. Käisin esemetega tutvumas ning tuvastas neli lõimeripsilist põrandakatet Eesti Vabarahvamuuseumis, neli Rakveres Virumaa Muuseumis, ühe Järvamaa Muuseumis, ühe Võrumaa

Muuseumis ja ühe Avinurmes kootud lõimevaiba Mõniste Muuseumi töötaja eravalduses. Hiiumaa Muuseumist, Põlva Talurahvamuuseumist ja Seto Talumuuseumist saadeti lõimeripsiliste vaipade fotod ja kirjeldus e-posti teel. Ühe Iisaku Muuseumi lõimetekiga olin 2012. a Avinurme välitööde ajal juba tutvunud. Kokku kirjeldasin kohalikes muuseumites 13 lõimeripstehnikas põrandakatet (vt Lisa 4).

Väikese panuse uurimuse allikmaterjali andsid eraisikute kasutuses olevad lõimeripsilised põrandakatted (vt Lisa 5) ning vestlused ja e-kirjavahetus nende esemete omanikega.

Kuna varasemad teaduslikud uurimused Eesti põrandakatete teemal sisuliselt puuduvad, siis on minu uurimistöö trükiallikateks kangakudumise käsiraamatud ja õpikud alates 19. sajandi lõpust kuni tänapäevani. Kuigi lõimeripstehnika algkoodeks peetakse Rootsit ja tehnilised oskused koos mustritega on Eestisse saabunud Soome kangakudumise õpetajate ja tõlgitud õpikute kaudu, piirdun kudumisõpetuste puhul vaid Eestis välja antud trükistega (eranditeks on kaks väljaannet, millele viidates selgitan Avinurme põrandatekkidel kasutatud mustrielemendi rahvusvahelist kasutust). Eesti allikatele keskendumisel on kaks põhjust: suure tõenäosusega mõjutasid eestikeelsed juhised siinseid kangakudujaid kõige enam ning Soome ja Rootsi lõimeripsiliste mustrite kirjeldamine ja analüüs vajavad eraldi mahukamat käsitlust.

Lõimeripstehnikat käsitlevate mustrite ja tööjuhiste kogumiseks ning analüüsimiseks vaatasin läbi järgnevate ajakirjade kõik aastakäigud: Käsitööleht (1906–1926, 1931–1935), Eesti Naine (1924–1940, 1945–1951), Taluperenaine (1927–1940), Maret (1935–1940), Nõukogude Naine (1952–1988) ning Kunst ja Kodu (1958–1990).

Käsitöökirjalistest allikatest kasutasin Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide vastuseid Kalju Konsini 1972. a ja Ene Kõresaare 1993. a koostatud küsitluslehtedele „Vaibad“ (ERM KL 124, 189), mis sisaldavad muu hulgas andmeid ka Eesti põrandakatete kohta (vt ERM KV 223, 224, 814, 815).

Magistritöös analüüsin Avinurme välitöödel pildistatud põrandakatteid kompositsiooni põhjal, lähtudes kudumistehnoloogilisest vaatepunktist: järjestan mustrid alates lihtsamast kangarakendusest keerulisemaks. Kuna mustrid on tingitud kudumistehnilistest võtetest, on eesmärgiks saada ettekujutus Avinurme piirkonna vaibakudujate kudumiskoste ulatusest. Seejärel võrdlen Avinurme piirkonna lõimeripsilisi mustreid Eesti muuseumides leiduvate samas tehnikas põrandakatetega ja ERM-i fotokogu fotodega, et välja selgitada võimaliku lokaalse traditsiooni iseloomulikud tunnused. Avinurme mustrite ajaloolist algupära otsides võrdlen neid Eesti trükistes avaldatud kangarakenduse jooniste ja õpetustega, mis on ilmunud kangakudumise käsiraamatutes ja aja-

kirjade käsitöörubriikides. See annab ettekujutuse Eesti lõimeripstehnikas põrandavaipade ajaloost kangakuduja harimisele suunatud õppekirjanduse kaudu.

2. LÕIMERIPSTEHNICA ISELOOMUSTUS

2.1. Kudumistehnoloogia

Lõimeripsilist kangast on võimalik kududa kolme erinevat tehnilist võtet kasutades. Kõige lihtsam võimalus lõimeripskanga kudumiseks on tavapärase labase siduse abil, kuid erinevalt labasest kangast on lõimed rakendatud tihedalt üksteise kõrvale. Mustriks kasutatakse vaheldumisi erinevat värvi lõimi nii, et näiteks kõik paarituarvulised lõimed on tumedat tooni ja paarisarvulised heledad. Sel juhul tõusevad ühel kooreal kõik tumedad lõimed, järgmisel real kõik heledad lõimed. Jämeda koelõngaga kududes tekib niimoodi põikitriibuline lõimeripskangas (vt foto 1).

Foto 1. Jämeda koelõngaga kootud lõimeripskangas. Detail põrandakattest (Lisa 1.7).

Kududes vaheldumisi jämeda ja peenikese koelõngaga, jääb kanga pinnale rohkem neid lõimi, mis on jämeda koelõnga real pealmised. Peenikese koelõnga real tõusvad lõimed jätavad kanga pinnale vähemärgatava kitsa triibu (foto 2).

Foto 2. Vaheldumisi jämeda ja peenikese koelõngaga kootud lõimeripskangas.

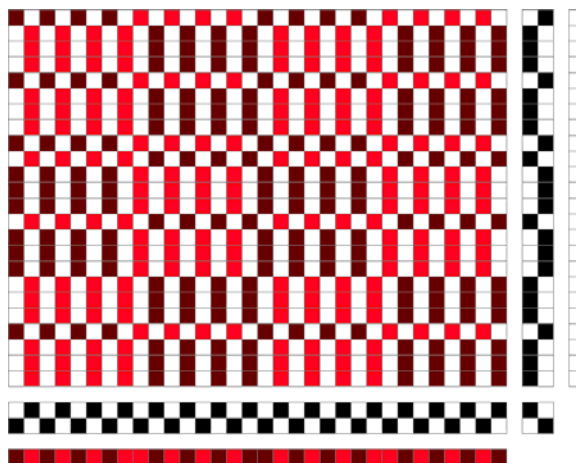
Detail põrandakattest (Lisa 1.7).

Kui kududa järjest kaks rida jämeda koelõngaga, muutuvad domineerivaks need lõimed, mis enne olid peenikese koelõngaga kudumise tõttu märkamatud (vt foto 2 üleminek tumedalt kangaosalt heledaks). Sama efekt tekib, kui kududa järjest kaks rida peenikese koelõngaga (vt foto 3 keskmised koeread).

Ruudulise pinna saamiseks vahetatakse niietamise ajal iga soovitud ruudu laiuse järel heleda ja tumeda lõime järjekord, nii et ruudu servale jääb kõrvuti kaks ühevärvilist lõime. Foto 3 keskel on ruutude piiril pikisuunas näha kõrvuti kahte heledat lõime; rakenduse joonisel 1 on lõimevärvide järjekord selgemini jälgitav niietuse all paikneval lõimevärvide real.

Foto 3. Ruuduline lõimeripskangas. Detail põrandakattest (Lisa 1.7).

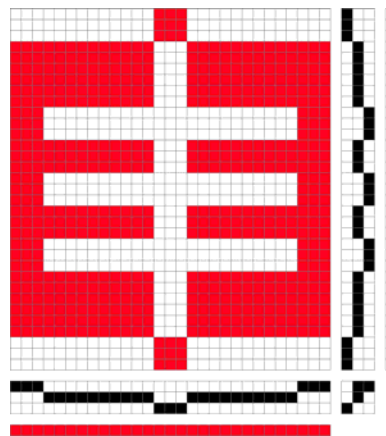
Joonis 1. Lõimeripsilise kanga rakendus.

Joonisel 1 on kujutatud kangarakendus, millest põhiosa moodustab kangaskeem: horisontaalsed koeread ja vertikaalsed lõimede read. Selle all on näidatud lõimede niietamise järjekord, kus must ruut tähistab, missugusel niiepuul lõim paikneb. Kõige alumine värviline ruudurida tähistab lõimevärvide vaheldumist. Kangaskeemist paremal on näidatud tallalaudade tallamise järjekord, kusjuures jämeda koelõngaga kudumise read on tähistatud kolme ühesuguse reana. Tallamise kõrval näidatakse koelõnga värvid (antud juhul valge). All paremas nurgas on märgitud labane sidus.

Keerulisemate mustrite puhul kasutatakse teist lõimeripskanga tehnilist võtet, milleks on suurendatud rakenduse järgi kudumine. Selleks tehakse soovitud mustri kohta (nt foto 4) algrakenduse skeem (joonis 2).

Foto 4. Detail vaibamustrist (Lisa 1.12).

Joonis 2. Algrakenduse skeem.

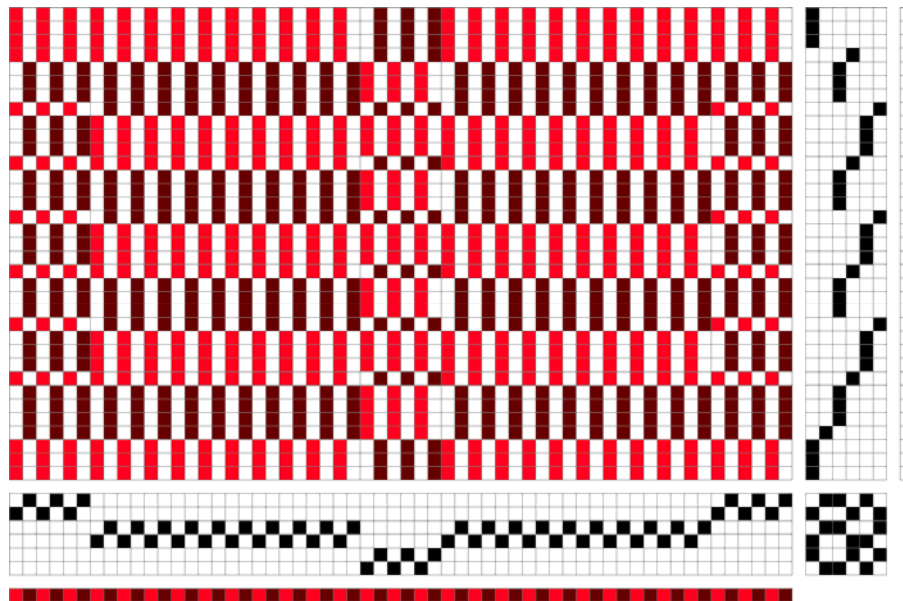
Sellest koostatakse suurendatud rakendus vastavalt lõimeripstehnika spetsiifikale. See tähendab, et nietus, tallamine ja sidus kasvavad kahekordseks: algrakenduse esimese niiepuu lõimed jagatakse kordamööda suurendatud rakenduse 1. ja 2. niiepuu vahel, teise niiepuu lõimed 3. ja 4. niiepuu vahel jne. Samamoodi toimub tallamise järjekorra suurendamine. Jämeda koelõngaga kudumise rida märgitakse korrates 2–3 korda tallamist samal tallalaua. Algrakenduse siduses valge ruut asendatakse labase siduse variandiga:

must ruut asendatakse vastupidise variandiga:

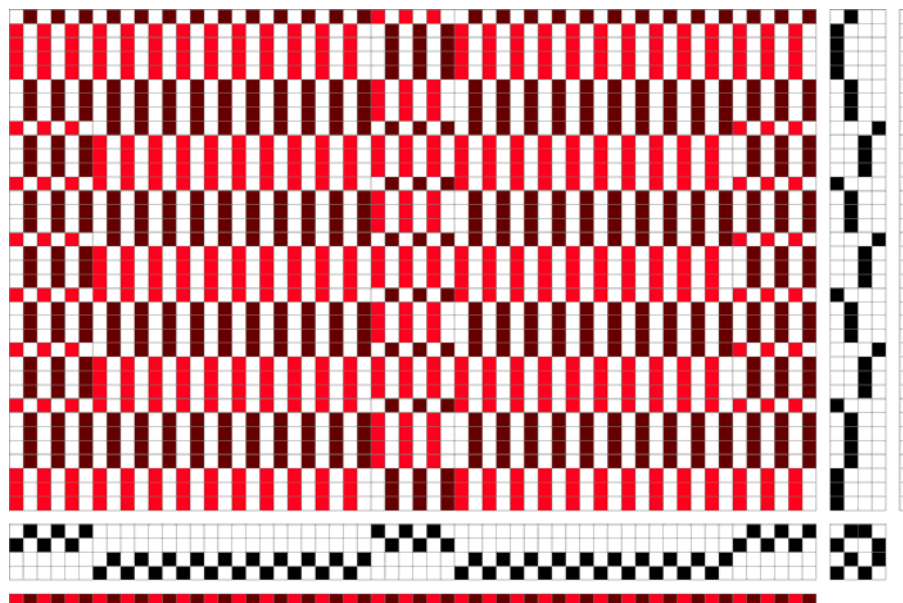

Tulemuseks on suurendatud rakendus sama mustri lõimeripskangana kudumiseks, millel on kuus niiepuud ja kuus tallalauda (joonis 3).

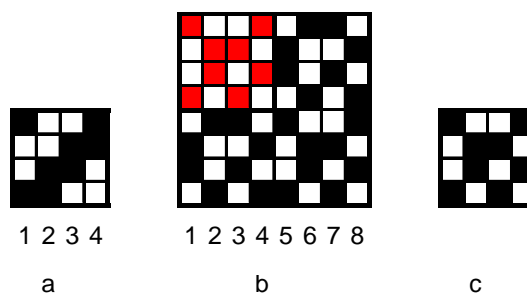
Joonis 3. Lõimeripsi suurendatud rakendus joonisel 2 olevast algrakendusest.

Sidusest taandatakse välja korduvad tallalauade ja niiepuude read, praegusel juhul on täpselt ühtmoodi 1. ja 4. tallalaua sidumine ning 2. ja 3. tallalaua sidumine. Niiepuudest sarnanevad omavahel 1. ja 6. ning 2. ja 5. rida. Peale taandamisi jääb järele 4 niiepuuga ja 4 tallalauaga sidus (joonis 4).

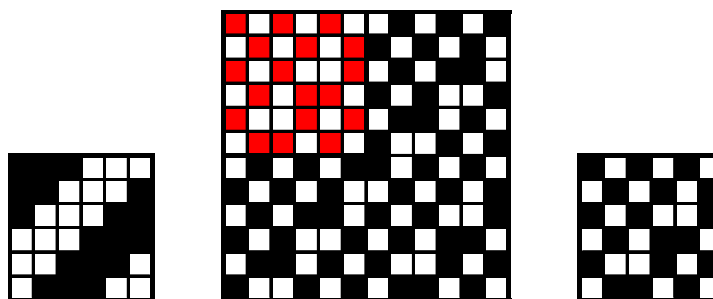
Joonis 4. Taandatud sidusega rakendus joonisel 2 olevast algrakendusest.

Kui algrakendus on $2/2$ tasapindne toimne (joonis 5a), taanduvad suurendatud sidusest välja toimsetest vastandtallaladadest (joonisel 5a nr 1 ja 3; 2 ja 4) tekkinud paarid nr 5–6 ning 7–8, samuti vastandniiepuudest tekkinud paarid nr 5–6 ning 7–8 (joonis 5b). Alles jääb vaid veerand suurendatud sidusest (joonis 5c):

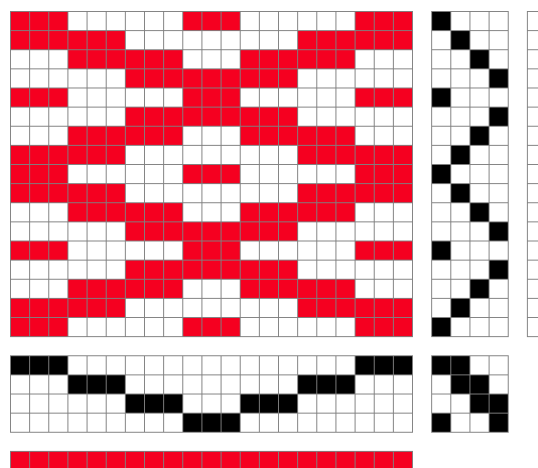
Joonis 5. $2/2$ toimse algrakenduse siduse muutmine taandatud lõimeripsi siduseks.

Joonisel 6 on toodud $3/3$ tasapindse toimse algrakenduse muutmise samasuguse põhimõtte järgi lõimeripskanga siduseks:

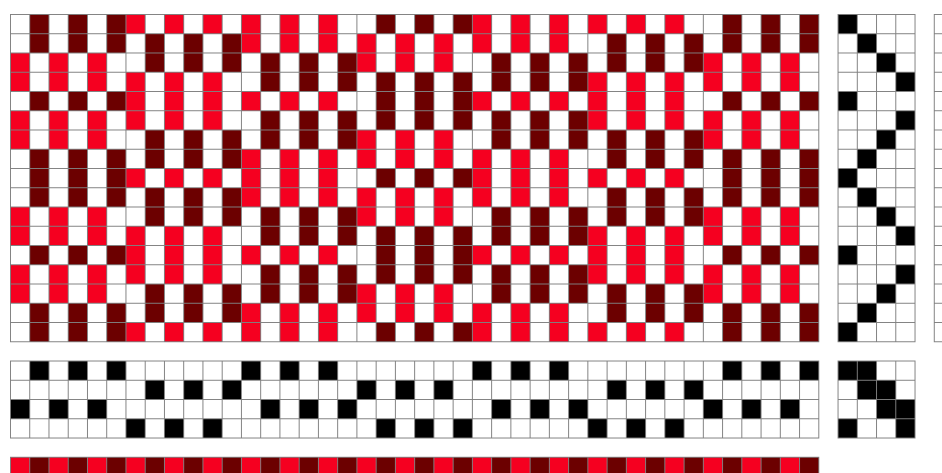

Joonis 6. 3/3 toimse algrakenduse siduse muutmine taandatud lõimeripsi siduseks.

Kolmas võimalus lõimeripskanga rakenduse loomiseks on muuta toimse algrakenduse niietus nn jäneserada niietuseks. See tähendab, et igale algrakenduse (joonis 7) lõimele lisatakse teine vastupidiselt ristlev lõim paariliseks, mis on eelmisest erinevat värvi. Neid paare lisatakse soovitud mustri ulatuses ja algrakenduse niietuse järjekorras (joonis 8).

Joonis 7. Toimne algrakendus.

Joonis 8. Nn jäneserada niietusega toimse lõimeripsi rakendus.

2.2. Terminoloogia ja liigitamine siduseõpetuse kontekstis

Nagu eelnevast peatükist selgus, on lõimeripsilist kangast võimalik kududa kolmel erineval moel: 1) labase sidusega kasutades värvimõju võtteid niietuses ja tallamises, 2) suurendatud rakenduse abil ja 3) toimse sidusega kasutades nn jäneserada niietust. Eesti kangakudumise alases kirjanduses on neid kudumisviise nimetatud ja liigitatud mitmeti.

Varaseimas, 1926. aastal ilmunud koolidele ja kursustele mõeldud õppematerjalis „Kangakudumise õpetus“ eristab Helena Oikkonen *lõimeripsi*, *kirjaripsi* ja *toimselaadilist lõimeripsi*. Esimene neist on liigitatud (labasest) tuletatud kangaste alajaotusse (Oikkonen 1926: 14), teised kaks kuuluvad kirjakangaste alla (samas: 37-38). Kuna see käsiraamat oli koostatud Emil J. Simola soomekeelse õpiku „Sidosoppi“ alusel, lähtub ka kangaste nimetamine ja süstematiseerimine Soome kangakudumise õpetamise traditsioonist. Eestikeelsete terminite leidmisel aitas soomlannast autorit tollaegne eesti käsitöö edendaja Ebba Saral (Oikkonen 1926: 4). Süvenedes õpikus toodud lõimeripsi ja kirjaripsi kirjeldustesse selgub, et nendevaheline erinevus seisneb mustri keerukuse astmes, mis esimesel juhul on lihtne triibuline või ruuduline, teisel juhul keerulisem muster.

E. Simola õpiku põhjal ilmus 1927. aastal teinegi käsiraamat „Kangakudumise õpetus ühes 213 mustriga“, mille koostajaks oli Lovise Varimõis (1927). Oikkoneni ja Varimõisa õpiku te kaudu ongi selline lõimeripsiliste kangaste nimetamine ja liigitamine saanud soome eeskujul valdavaks.

Paarikümmend aastat hiljem kirjeldab Liidia Mälksoo oma „Kangakudumise käsiraamatus“ samamoodi lõimeripsi *tuletuskangaste* juures (Mälksoo 1947: 84–85) ning lõimkiriripsi ja *toimjat kiriripsi* kirikangaste alajaotuses (samas: 130–131, 133). Siinkohal võib täpsustavalt küsida, mille poolest erinevad omavahel lõimerips ja lõimkiririps? Mälksoo järgi tekib lõimerips labasele kangale samasse vahelikku mitmekordset koelõnga kududes ja tihedat suga kasutades, kusjuures vahelduvat värvi lõimi kasutades tekivad erivärvilised ripsijooned (samas: 84); lõimkiriripsi rakendust saadakse aga algrakenduse suurendamise teel (samas: 130). Ometigi kududes lõimkiriripsilist kangast kasutab kuduja samuti mitmekordset (või jämedat) koelõnga ja tihedat suga nagu lõimeripsi kirjelduses. Veidi provotseerides võib siit järeldada, et kui kangal on lihtne kujundus põikitriipudega, siis on tehnika nimetus lõimerips, kui aga mustriks on astmelised rombide, kaksikristid vm ornamentika, siis on tegemist lõimkiriripsiga. Selline terminoloogia võtab liigitusaluseks kanga rakenduse (niietuse, siduse ja tallamise) loomise (mis on õpikute puhul mõistetatav), kuid võib juba valmiskootud kangaste kirjeldamisel tekitada asjatut segadust.

Sama autori 1973. aastal ilmunud kangakudumise õpikus on kõik kolm lõimeripskanga moodust liigitatud hoopis teistmoodi. Lõimeripsi ei kirjeldata enam tuletatud kangaste rubriigis, vaid lühike tutvustus on ära toodud algkangaste juures labase siduse osa lõpus (Mälksoo 1973: 39–40). *Toimselaadiline lõimekiririps* on kirikangaste juurest liikunud tuletatud kangaste alla ja leiab käsitlemist koos mitmesuguste toimsete kangastega (samas: 62). Ainult *lõimekiriripskangas* liigitub endiselt kirikangaste alajaotusse (samas: 109). Millegipärast on Mälksoo selles väljaandes loobunud tavapärasest liigitusest ja loonud omaenda jaotuse, mis näitab erinevate liigitusaluste võimalikkust, kuid ajab lõimeripsi kasutaja jaoks liigituse segasemaks.

1998. aastal ilmunud kangakudumise õpikus naaseb autor Mare Kelpman tagasi soome-mõjulise süsteemi juurde, kus lõimerips on labasest tuletatud kangas, lõimkiririps ja toimselaadiline lõimkiririps on mõlemad kirikangad (Kelpman 1998: 33, 75–76, 77).

Eespool kirjeldatud olukord, kus lõimeripsilise kanga tehnoloogiaga tutvumiseks peab infot otsima käsiraamatu mitmetest erinevatest alapeatükkidest, tingis vajaduse käesolevas uurimuses kasutada ühist üldistavat nimetust – lõimerips, mis lähtub kolme tehnilise võtte ühisest tunnusest, et kõikide kangaste puhul katab lõim koelõnga kanga mõlemalt poolelt.

Kuna kanga pind on lõimeripsil ja lõimkiriripsil tehnoloogiliselt samasugune, erineb vaid mustri poolest, siis leian, et arusaadavuse huvides on õigustatud mõlemate nimetamine ühtmoodi lõimeripskangaks. Tehniliselt (ja ka visuaalselt) erinev neist on vaid nn toimselaadiline lõimerips, mida toimse siduse abil kudumise tõttu saab lühemalt nimetada toimseks lõimeripsiks.

2.3. Lõime-ja koematerjal

Kvaliteetse lõimeripskanga saamiseks peab lõime materjal vastama kahele tingimusele. Esiteks on oluline tugevus, sest kuna koelõnga kanga pinnale näha ei jää, siis tuleb lõimel vastu pidada kõikidele väliskeskkonnast tulevatele mõjutustele. Teiseks peab lõim olema sileda pinnaga, vastasel korral haakuvad lõimed kudumise ajal üksteise külge ega lase vahelikul korralikult kerkida. Vanimate põrandakatete kudumisel on Eestis kasutatud enamasti peenemat siledakiulist kodus kedratud takulõnga (Lisa 1.1 ja Lisa 5.5), harvem võeti lõimeks poest ostetud mitmekordset puuvillast lõnga. 20. sajandi teisel poolel sai puuvillane lõim valdavaks linakasvatuse lõppemise tõttu. 1960. aastatel lisandus lõimematerjalidele õmblustöödeks mõeldud rulliniit nr 10. Villasest lõngast lõimeripsi kudumine on lõnga karvase pinna tõttu raskendatud, seepärast on teada ainult mõned üksikud villased lõimeripsilised põrandavaibad (Lisa 4.5 ja Lisa 2.15–16, 26).

Nõukogude-aegse defitsiidi tingimustes võtsid leidlikud kangakudujad kasutusele ebaharilikke materjale. Näiteks harutati jämedat värvimata puuvillast köit peenemateks lõngadeks. Endi-

ne kangakuduja Viljandist kirjeldas eravestluses, kuidas köit harutati mitmekesi, tõmmates seda pikalt üle õue ja iga naine keris oma haru kerrasse, et seda hiljem omakorda peenemaks harutada (T. Sild, vestlus 27.03.2012). Näitena osutas ta lõimeripsilisele põrandariidele, mille lõimeks on tõenäoliselt köiest harutatud kahekordne puuvillane lõng (Lisa 5.1). Jämedamaks jäetud harutatud köielõngast on 1950. aastatel kootud ka Järvamaa Muuseumis leiduv toimne lõimeripsiline põrandariie, kus tuvastasin erineva jämedusega 20–30-kordseid lõimi, mis kanga sees on väga lauge keeruga, kuid narmastes on tõmbunud tugevalt keerdu (Lisa 4.10). 1964. aastal jutustas Lüganesel elav 87-aastane kudoja, et puuvillasest köiest harutatud *säigmeid* kasutati ka koelõngana põrandariiete sisse kudumiseks:

Puest saab osta 10 nummer rulliniiti lõimeks, mõni kierab kokko, mõni paneb tiheda piirta, nindasama tehti juo üle 10 aasta iest ja veel nüidki kuotasse. Kue jaost osseti köit, arudeti säigmed este. Nüid on kauplustes vaprikus ketratud kueniiti müügil. (ERM KV 94:420)

Teiseks defitsiidiajastu nähtuseks oli traktorimootori õlifiltri nõõri kasutamine vaipade kudumisel. Raplamaalt pärit kangakuduja Ene Vilgota kirjeldas oma ämma kootud lõimeripsiliste põrandariiete (Lisa 5.3) saamislugu:

Eks siis polnud saada ju materjali ja ämmal kange tahtmine paksu tugevat vaipa kududa. Tehtud kasutatud õlifiltritest! No need olid mingid sellised pooli moodi asjad, kus keritud nõör peale ja eks neid siis sai töökoja juurest vabalt tuua. Ta pidi need nüüd maha kerima, pesema, keetma või ma-ei-tea-kuidas puhtaks saama õlist ja siis värvima ja alles siis edasi. Ja kududa oli veel natuke paha olnud, et suga ei tahtnud hästi käia, eks natuke jäme vist oli. (E. Vilgota e-kiri 29.01.2011)

Viljandimaalt pärit kangakuduja sõnul hangiti pigem uusi kasutamata õlifiltreid vaipade ja isegi kampsunite kudumiseks:

Kolhoosides kanti maha ja enne võis traktori filter vahetamata jääda, aga naisele koju viidi ikka! Seda värviti, võttis värvi raskesti peale. Seal pidi midagi muud veel sees olema peale puuvilla. Kampsunid olid ka head, aga hästi rasked seljas. (T. Sild, vestlus 27.03.2012)

Koelõngaks kasutati mitmekordselt võetud jämedat takust nõõri või riideribasid, peene-maks koelõngaks sobis lõimelõnga materjal.

2.4. Lõimeripstehnika kasutamine

Lõimeripsiline kangas on omadustelt suhteliselt jäik ja kõva tihedalt kõrvuti asetsevate lõimede ja jämeda koelõnga tõttu. Seepärast on mitme kangakudumisõpiku koostaja Liidia Mälksoo (1979: 40, 62) sõnul seda tehnikat Eestis kasutatud eelkõige põrandakatete kudumiseks. Jagades põran-

davaipu funktsiooni alusel nelja liiki – *kangasvaibad*, *mööblirühma alused vaibad*, *voodiesised vaibad* ja *iluvaibad* – leiab Mälksoo (1947: 202), et pikad ja kitsad kangasvaibad tähistavad liiklemisteid uksest ukseni ja peaksid aitama ruumiosi üksteisest eraldada. Lisaks põrandakatetele on kangakudumise käsiraamatutes soovitatud lõimeripstehnikat ka voodivaipade kudumiseks (nt Oikkonen 1926: 85–86), ometigi ei ole ma seni leidnud Eesti muuseumitest ega erakogudest ühtki lõimeripsilist voodikatet. Harvem on mainitud linikute valmistamist (Mälksoo 1947: 131). Kõnealuses tehnikas lauatekstiile kasutatakse tänapäeval pigem tööstuslikult valmistatud toodetena.

Eesti Rahva Muuseumi korrespondentidele 1972. aastal jagatud vaipade teemalise küsitluskava vastustest selgub, et lõimeripstehnika on olnud üks vanimaid põrandakatete kudumise viise koos labases koes põikitriibuliste kaltsuvaipadega (ERM KV 223:43, 136, 205, 221, 227, 396). Takusest lõngast värviliste ääretüüpudega või ruudulisi põrandariided hakati kuduma 19. sajandi lõpukümnenditel taludes, kus savipõrandaga rehielamusse ehitati laudpõrandatega kambriid (ERM KV 223:19, 52).

Lõimepindseid põrandariideid kooti jõukamates peredes, kehvemates olid kasutusel vana-dest riideribadest kaltsuvaibad (ERM KV 223:84).

Samasugusest väärtuste erinevusest rääkisid 2012. aasta välitöödel endised Avinurme vaibakudujad. Lõimeripsilised põrandariided valmistati esinduslikku kohta ehk elutuppa, kust see aja jooksul vastavalt kulumisele paigutati edasi teistesse ruumidesse. Ilmekalt on sellise eseme elukaart kirjeldanud Mõniste Muuseumi juhataja Hele Tulviste, kelle ema kudus Võrumaal rohkesti lõimepindseid põrandakatteid:

Põrandavaiba teekond algas uuena ja pikana elutoa põrandal, siis juba veidi kulunud pleekinud vaibana magamistoas voodi ees, selleks lõigati juba vaip kaheks või kolmeks osaks, sealt rändas edasi köögi- või koridoripõrandale, sealt kemmergupõrandale, keldrisse kartulite katteks või koerakuuti. (H. Tulviste e-kiri 4.03.2013)

Kuigi lõimeripsilisi põrandakatteid on kootud kõikjal Eestis, ilmneb Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide vastustest vaipade teemalisele küsitluslehele (Kõresaar 1993), et selles tehnikas põrandariideid ja -vaipu mäletavad enamasti Lääne- ja Ida-Virumaa vastajad. Küsitluslehele vastas 145 inimest ühtlaselt üle Eesti (Kõresaar 1999: 16), nendest 14 mainivad pikitriibulisi põrandariideid, mõnikord nimetades neid ka tehnika järgi lõimekirjalisteks või lõimemustrilisteks (nt ERM KV 814: 66, 377, ERM KV 815: 243, 295 jt). Seitse vastajat neist olid pärit Virumaalt, neli naabrusest Jõgevamaalt ja ainult kolm mujalt Eestist (Hiiu-, Järva- ja Võrumaalt). Tudulinna elaniku mälestuste põhjal olid lõimeripsilised põrandariided Virumaal rohkelt kasutusel nii enne 1930. aastat kui ka tema hilisema elu ajal:

Mina isiklikult võtsin põrandavaibad kasutusele 1930. aastal, mil ma abiellusin. Varem seal peres, kuhu ma läksin, vaipu ei olnud, olid küll põrandariided puuvillalõime ja takuse koega pikitriibulised toimsed, aga needki väga kitsad. Nii oli see meie ümbruses igal pool. /--/ Meie, s.o. minu põrandariided olid/on kodukootud puuvillase lõime ja takuse koega toimsed, ääres pikitriibud ja keskel malelaua mustriga kollane-roheline. /--/ Virgad vaibakudujad olid naabervalla Avinurme naised. Nemad kodusid tellimise peale oma materjalist ja ka müügiks. (ERM KV 814: 344-345, 348)

Küsitluslehe vastustest võib järeldada, et lõimeripstehnikas põrandakatteid kooti ja kasutati Virumaal ja Jõgevamaal rohkem kui mujal Eestis.

3. LÕIMERIPSILISTE PÕRANDAKATETE KUDUMISÕPETUSED TRÜKISTES JA NENDE KASUTAMINE

3.1. Vanimad õpetused alates 1890. aastatest

Lõimeripstehnika tuli eesti kangakudumises kasutusele 19. sajandi viimasel veerandil kui üks põrandakatete kudumise viise. See oli seotud üldisema käsitöö edendamise ajajärguga, mil nii eesti kui ka baltisaksa haritlaste eestvõttel tekkis 1890. aastate algul nn Soome kunstkudumise õpetamise laine (Viies 2005: 52–53). 1892. aastal asutas eesti päritolu Louise Rebenitz Tallinnas oma käsitöökooli, kus ta andis edasi Soomes Hämeenlinnas õpitud kangakudumisoskusi. Õppetööna valminud kudumid leidsid tunnustamist mitmetel näitustel, teiste seas nimetati ka põrandariideid või tollases kõnepruugis *tepihisid* (Valgus 1895, nr 20: 1; 1896, nr 49: 1). Veel on teada, et 1895. aastal avati ka Paides A. von Knauti Kudumise Kool, kus õpetati kangastelgedel *jalgvaipade* kudumist lisaks muudele vajalikele kodutekstiilidele (Rannap 2012: 33). Seniste maatelgede kõrval hakkasid kursuste vahendusel levima täiustatud kirikangasteljed ja uued keerulisemad kangamustrid. Vanemat tüüpi maatelgedel võidi nelja niiepuuga kootavaid lõimeripsilisi põrandakatteid valmistada mõisakultuuri eeskujul ka mõnikümmend aastat varem, kuid andmed selle kohta seni puuduvad.

Vanimad teadaolevad lõimeripstehnika kudumisõpetused on avaldatud esimeses eestikeelses kangakudumise käsiraamatus „Kangaste seletused“ 1896. aastal (2. trükk 1898), koostajaks Soome käsitööõpetaja Mathilde Tammela. Soome keelest tõlgitud väljaanne on ilmunud ka rootsi keeles, mis näitab avaldatud mustrite laiemat levikuala.

8-leheküljelises vihikus on saja kangarakenduse kommentaarid, neist kaheksa *teppihi* (skk: *Teppich* 'vaip') ehk põrandavaiba õpetust. Eraldi köitena vormistatud rakenduste joonised on väljaande Eesti teadusraamatukogudes leiduvatel eksemplaridel kahjuks kaduma läinud, kuid kirjelduse järgi võib tuvastada ühe lõimeripsilise põrandavaiba kanga:

Nr 95. Teppihi kangas kujutriipudega pikuti. Lõime kare villa- või karvalõng. Äärtes peab see kahevärviline olema. Suga tihe. Kude olgu mitmekordne takune lõng ja samavärviline kui põhi. Kude ei pea paistma. Pistet niidepanemisel tähendavad kujulõngasid. (Tammela 1896: 7)

Pikitiiriline muster, tihe suga, lisaks kude, mis välja ei paista, on piisavad tõendid, et tegemist on lõimeripstehnikaga.

1898. aastal ilmub ülnimetatud Tallinna käsitöökooli asutaja Louise Rebenitzilt „Õpetuse raamat käsitöökoolidele ja iseõppimiseks“, millega käib kaasas kangarakendustega ja -näidistega mapp „Mustrelehed“. Tekst on paralleelselt vene, eesti ja saksa keeles. Autori sõnul puudus seni käsiraamat kangaste valmistamiseks, õpetustes põhineb ta omaenda kogemusele ning kangaproovid on kõik tema kudumise koolis valmistatud (Rebenitz 1898: 3). 123-st kangarakendusest kolm on kirjelduse põhjal mõeldud lõimeripstehnikas kudumiseks. Neist esimese kirjeldus on kõige detailsem:

Nr 102. Ripsteppih 4 jägu, s.o 2 jägu tähendavad siin üks jägu. Lõimed varrastega kudumise puuvilla lõng, värviline, 3 kordne. Äärel on pikkuse viirud. Ülessekäärimine: 40 lõnga tumepruuni, 40 punast, 40 tumepruuni, 88 lõnga üks punane, üks pruun korda mööda, 350 lõnga üks tume, üks helepruun, 88 üks punane, üks pruun kordamööda, 212 üks tume, üks helepruun. Keskmise viiru terve pool. Kaks värvi pannakse alati kordamööda niide, näituseks tumedad värvid 1,3 jne, ja heledad värvid 2,4 jne. Kude ei tohi mitte nähtavale tulla. Esimene kuelõng on jäme nöör, teine peene linane lõng. Sual on 10–12 pasmast 60 tsentimetri peal. 4 lõnga ühe pii vahel. (Rebenitz 1898: 16)

Kangarakenduse joonisel on ülal vasakul nurgas 8 niiepuu ja 8 tallalauaga sidus, selle kõrval lõime numbritega nietus ja vasakul ääres tallamise järjekord (foto 5).

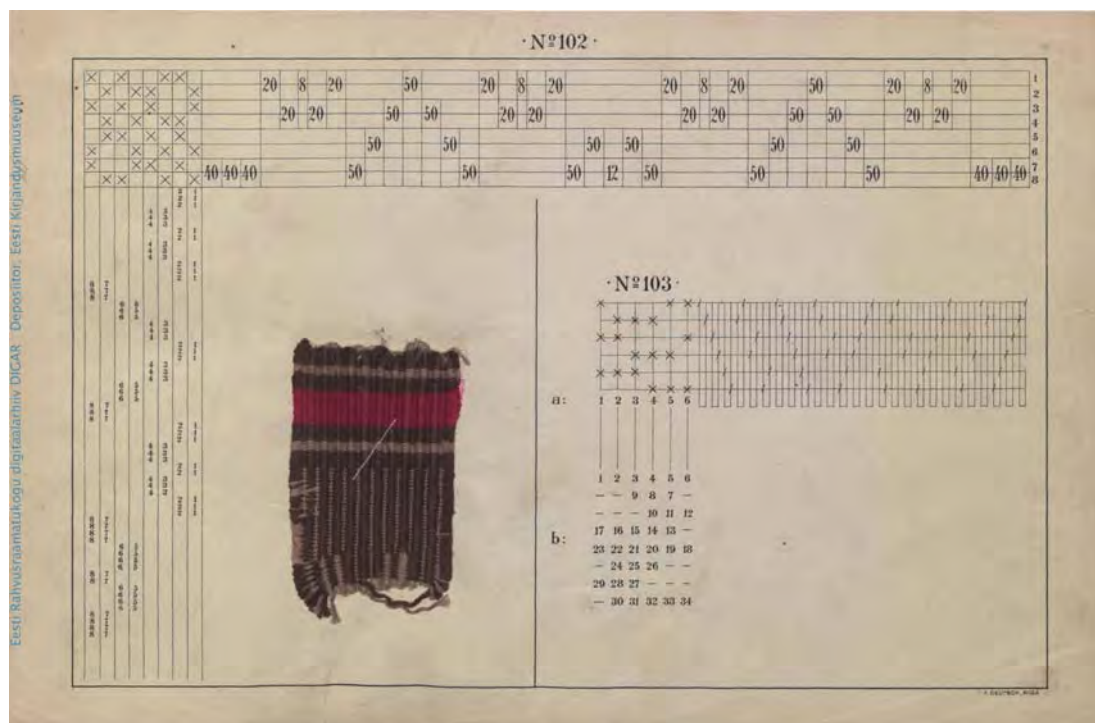
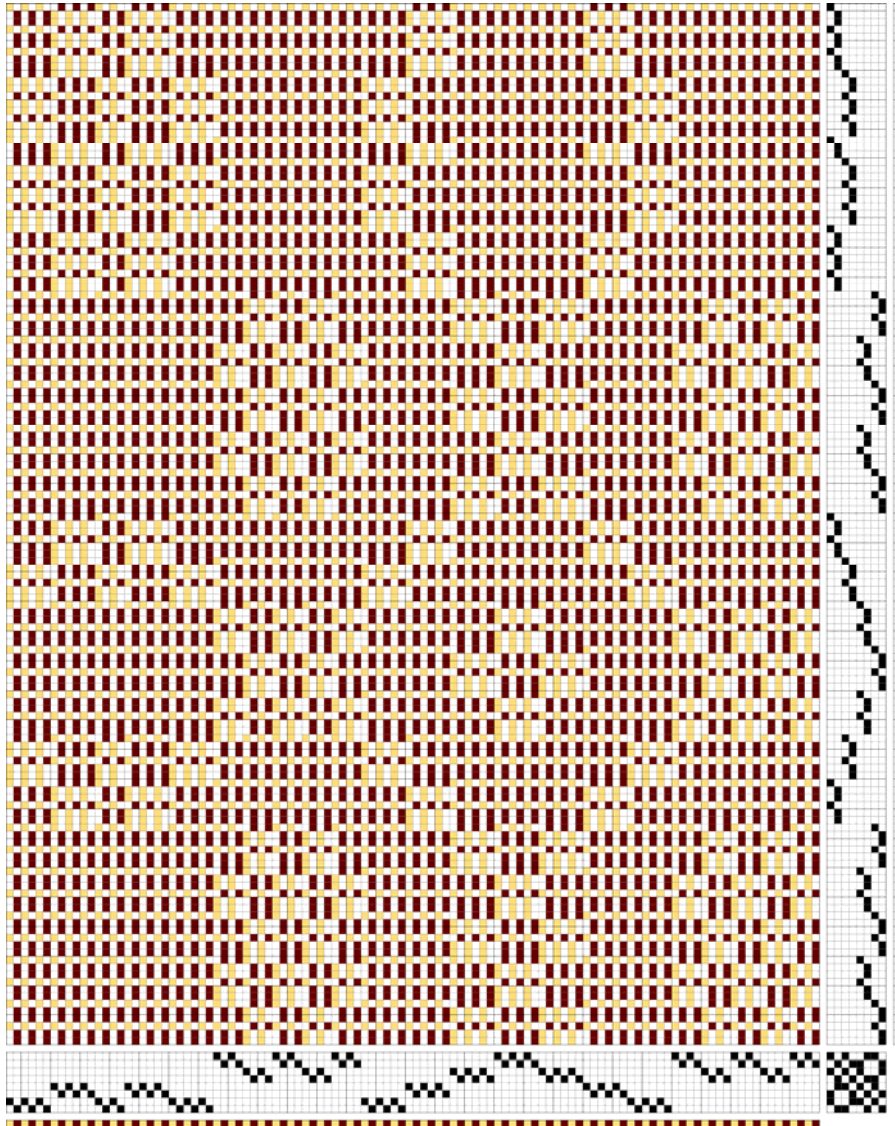

Foto 5. Lehekülj L. Rebenitzi kangarakenduste mapist „Mustrelehed“ 1898. a. Foto DIGAR.

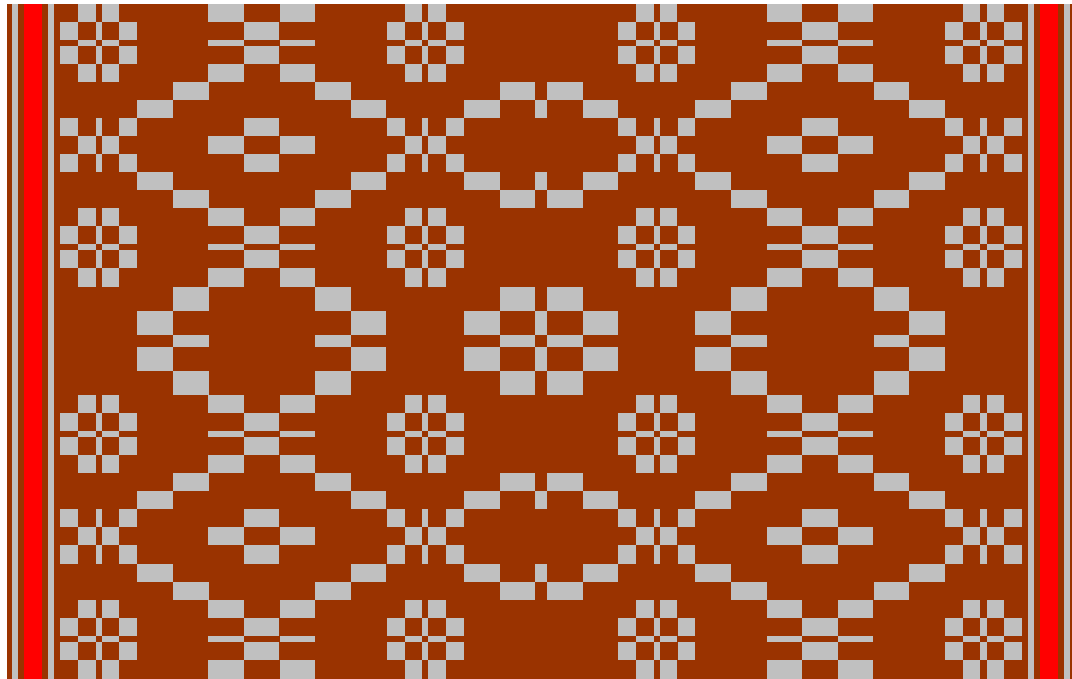
Lisatud kangatükil peale servatriipude mustrit näha ei ole, eesmärk on pigem anda ettekujutus materjalikasutusest ja kanga tihedusest. Lõimeks on kasutatud peenikest neljakordset (juhendis on ekslikult nimetatud kolmekordset) puuvillast lõnga, sisse on kootud jämedat takunööri ja ühekordset linast lõnga. Kangaproov on põrandariide kohta tavapäratult õhuke ja tihe, ühel sentimeetril on u 14–16 lõimelõnga ja neli koerida: kaks jämeda ja kaks peenikese lõngaga. Järgneval joonisel on niietuse, tallamise ja siduse põhjal taastatud puuduolev kangamuster (joonis 9).

Joonis 9. Lõimeripsilise kanga rakenduse skeem (Rebenitz 1898).

Rakenduse joonise kahemõõtmelisuse tõttu jätavad kanga tagumisel poolel liikuvad lõimed kanga mustrisse tühjade ruutude tulbad ja muudavad mustri raskesti arusaadavaks. Seetõttu taastas

vaiba visuaalse pildi kõiki lõimejookse kujutamata, kasutades originaaltükikese värvitoone (joonis 10).

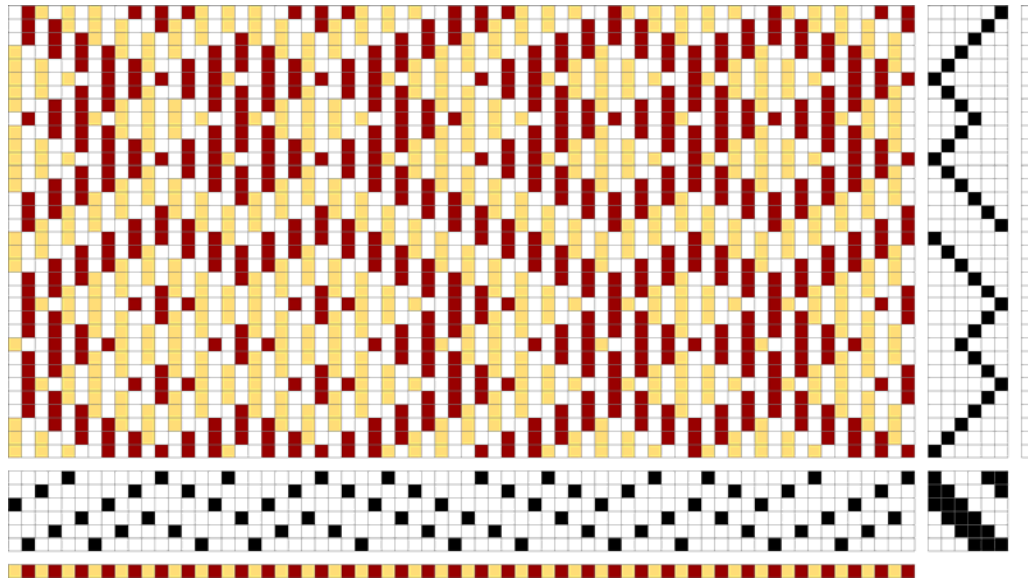
Joonis 10. Lõimeripskanga muster joonisel 9 toodud rakenduse skeemi põhjal.

Saadud muster on väga sarnane seni teadaolevalt kõige vanema lõimeripsilise vaibatükiga Eestis, mis asub Rakveres Virumaa Muuseumis (Lisa 4.2). Vaip on kootud 19. sajandi lõpuaastail Viru-Nigula kihelkonnas. Sarnasus Rebenitzi 1898. aastal avaldatud mustriega on ilmne, ääretüüpide paigutus, lõimede niietamise ja tallalaudade tallamise järjekorrad on täpselt samad. Kohati on muudetud lõimede ja koeridade arvu mõnes mustrielemendis, nt keskosa detaile laiendatud ja äärerombe kitsamaks muudetud. Selle tulemusena on saavutatud kompositsiooniline tervik – erinevatest mustriosadest tekib korrapärane ring ümber keskse suurima *tärni*. Rebenitzi joonisel pakutud lõimede ja koeridade arvu järgides sellist efekti ei tekkinud. Jääb küsimuseks, kas on tegemist nutika kuduja omapoolse edasiarendusega või osales proua Tamm 1895. aastal Rakveres asutatud Rebenitzi kunstkudumise kooli filiaalis, kus võidi kasutada ühe rakenduse erinevaid variatsioone.

Teine Rebenitzi käsiraamatus trükitud lõimeripsvaiba õpetus väärrib samuti lähemat tutvustust. Lühike kirjeldus raamatus ei anna mingeid vihjeid kanga kujundusele:

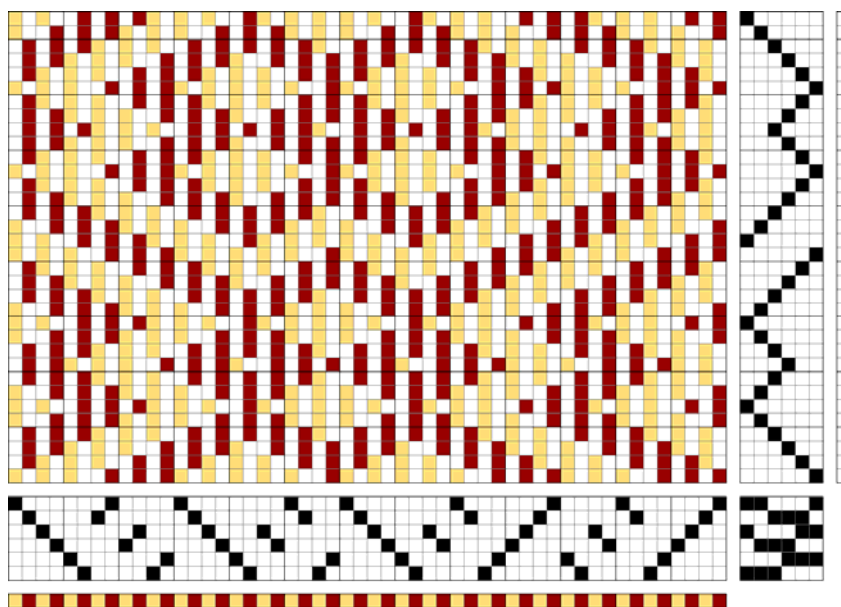
Nr 103 Teppih. Lõim varrastega kudumise puuvilla lõng. Kude peenikene nõör. Suga piab tihe olema, et kude mitte nähtavale ei tuleks. (Rebenitz 1898: 16)

Mustrirehel kangarakenduse juures proovitükk puudub, kuid siduse, niietuse ja tallamise järgi kangapilti tehes selgus, et tegemist on nn MW-mustriga, kus tasapindse toimse siduse puhul niietus ja tallamine vahelduvad M- ja W-kujuliselt (joonis 11). Lõimeripsilise kanga kudumiseks pannakse iga (tumeda) lõime kõrvale temaga vastupidiselt ristlev (hele) lõim:

Joonis 11. MW-mustri lõimeripsiline rakendus.

Rebenitzi rakenduses on niiepuude paigutust ümber tõstetud nii, et toimse siduse vastandread paiknevad paaridena kõrvuti. Reaalses tööprotsessis teeb selline paigutus niietamise järjekorra jälgimise lihtsamaks (joonis 12).

Joonis 12. MW-mustri lõimeripsiline rakendus Rebenitzi järgi (1898).

Trükitud kirjakord on siin 16 lõime võrra lühem, mis võib olla põhjustatud tehnilistest mahupii-rangutest lehekülje serval (vt fotol nr 4 rakenduse skeem nr 103).

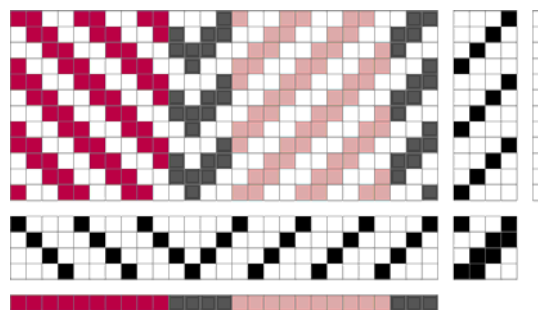
Samal MW-mustril põhineb üks takusest lõngast kootud põrandariide katke, mis on Eesti Rahva Muuseumisse toodud enne 1912. aastat (foto 6).

Foto 6. Põrandariide katke (ERM 19237, vt ka Lisa 2.28).

Kompositsioonilise edasiarendusena on siin mõlemas ääres kaks kirjakorda eraldatud pikijoonte-ga ning nende vahele jääv keskosa tõstetud esile erineva lõimevärviga. Puuvillase lõnga asemel on kasutatud käsitsi kedratud ja värvitud takulõnga, tihedusega 10 lõime ja 6 koelõnga ühel sen-timeetril. Põrandariide päritolu kohta andmed puuduvad, kuid tõenäoliselt ei ole tegu otseselt Rebenitzi kunstkudumise kursusel kootud põrandariidega.

Kolmas Rebenitzi käsiraamatu lõimeripsilise vaiba rakendus on tasapindse toimse sidusega, nurkse niidetuse ja järjelise tallamisega (joonis 13).

Joonis 13. Toimne kangarakendus (Rebenitz 1898).

Kuna puudub kanga rakendusest tulenev muster, siis jäetakse vaiba pikitriibuline kujundus kuduja enda otsustada lõimede käärimise ajal:

Nr 106. Teppich. Lõng piab väga jäme ja mitme karvalistest kokkukorrutatud olema. Soovimist mööda kääritakse laiemad ehk kitsamad viirud ülesse. Kude ei tohi nähtavale tulla. (Rebenitz 1896: 17–18)

Mustrirehel olev miniatuurne kangatükike (foto 7) koosneb vaid paarikümnest värvitud takusest lõimest, mis on kahe koelõngaga kokku ühendatud.

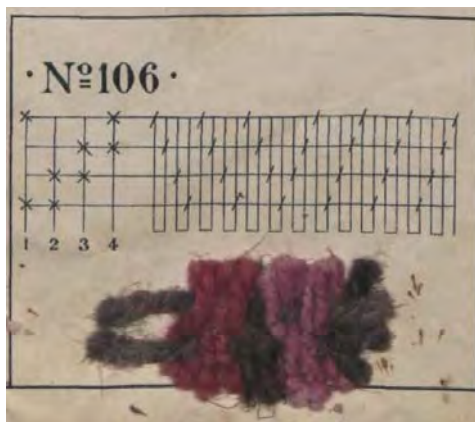
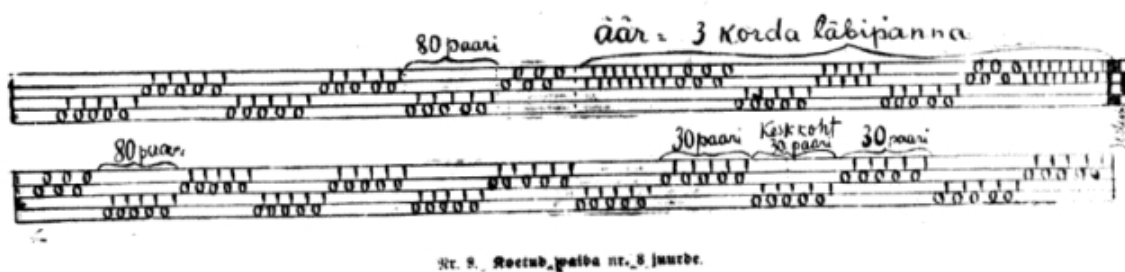

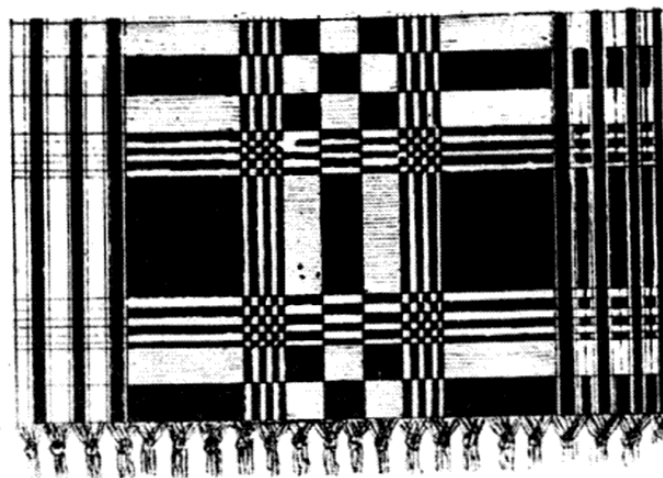
Foto 7. Toimse kanga rakendus ja kanga näidis (Rebenitz 1898: Mustrelehed). Foto DIGAR.

Aastatel 1906–1926 jagas käsitöölaseid teadmisi ja ideid kord kuus ilmuv väljaanne Käsitööleht. Keskendudes põhiliselt rõivamoodidele ja tikkimisele, soovitatakse seal enamasti ka põrandavaipu tikkida villasele kalevile ja kanvaakangale kasutades vanu vöökirju või tol ajal moes olnud juugendlikke kompositsioone. Väheste kangakudumisjuhiste seas leidub üksainus lõimeripsilise vaiba kudumise õpetus, mille puhul mainitakse, et sellise vaiba kudumine on meil veel vähe tuntud ning *sel viisil võib kududa pikki põrandatekkisid, aga ka lühemaid vaipasid voodi ette* (Käsitööleht 1917, nr 4, lk 25). Antakse üksikasjalikud juhised kudumiseks, puuvillase lõime vahelduvaid värve tähistavad niituse joonisel erinevad tingmärgid (joonis 14); sisse soovitatakse kududa mitmekordset takulõnga vaheldumisi lõimelõngaga.

Joonis 14. Lõimeripsilise põrandateki niituse ja siduse skeem (Käsitööleht 1917, nr 4, lk 25).

Tulemuseks on labase sidusega kootud ruuduline lõimerips, millel pikitriibulised äärekirjad (joonis 15).

Nr. 8. Koetud vaip - kirjeldus nr. 8.

Joonis 15. Lõimeripsilise põrandateki kavand (Käsitööleht 1917, nr 4, lk 25).

Kas ja kui palju see vaibaõpetus järgimist leidis, pole teada, kuid lõimeripsiliste vaipade ajaloo uurimise kontekstis andis Käsitööleht olulise info, et 1917. aastal peeti lõimeripsi veel vähe levinud tehnikaks.

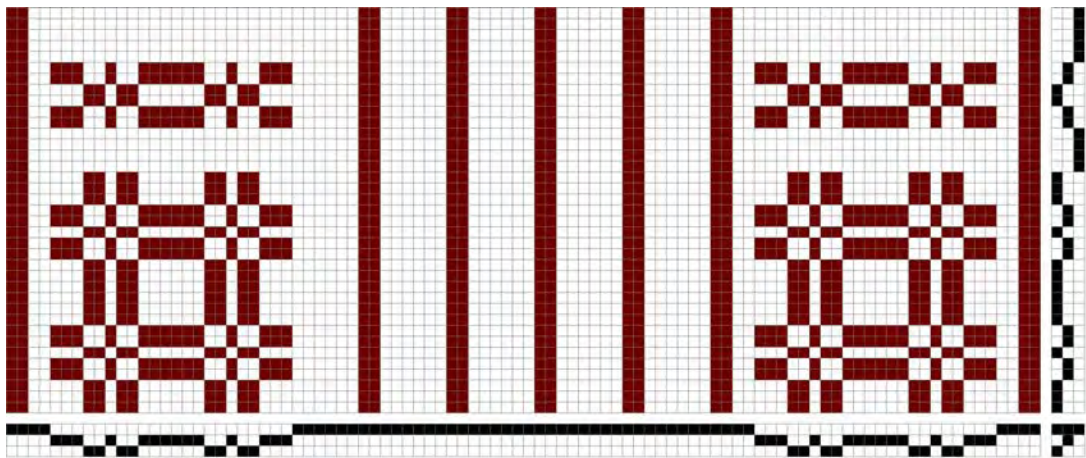
3.2. 1920. aastate käsiraamatud

1920. aastate teisel poolel, kui kiritelgedel kudumine oli saanud üha populaarsemaks ja Rebenitzi käsiraamatu kordustrukki väljaandmisest möödunud juba 30 aastat, ilmusid aastase vahega kaks kangakudumise õpikut: Helena Oikkoneni „Kangakudumise õpetus“ (1926 Tallinnas, 2. tr 1929) ja Lovise Varimõisa „Kangakudumise õpetus ühes 213 mustriga“ (1927 Tartus). Mõlemad raamatud koostati Emil Simola kangakudumise käsiraamatu *Sidosoppi* alusel, mille esmatrükk ilmus Soomes 1911. aastal. Seetõttu on Oikkoneni ja Varimõisa õpikute siduseõpetuse peatükid äratuntavalt sarnase sõnastusega, kuid lisas antud kangamustrid koos rakenduse joonistega on kummalgi erinevad. Otsides nende mustrite algupära, selgus, et Simola käsiraamatus puudub selline mustreid tutvustav lisa, kangarakendusi leidub seal täpselt nii minimaalselt, kui tehnikate selgitamise juures tarvis läheb. Järelikult on Oikkonen ja Varimõis hankinud endi väljaannetesse mustreid vabal valikul, jättes nende päritolu märkimata kui kudujate jaoks ebaolulise info. Lõimeripsiliste kangaste kontekstis on huvitav märkida, et mõlema koostaja mustrivalikus on esindatud nii lõime- kui koeripsilise nn MW-rakendus, mida käsitlesin eelmises alapeatükis. Järelikult oli see tol ajal populaarne kangakiri, mida Oikkonen ja Varimõis soovitasid kasutada voodi- või *kiigetooli* vaipade kudumiseks (Oikkonen 1926: 86; Varimõis 1927: 106). Veel 1960. aastatel on Vändra

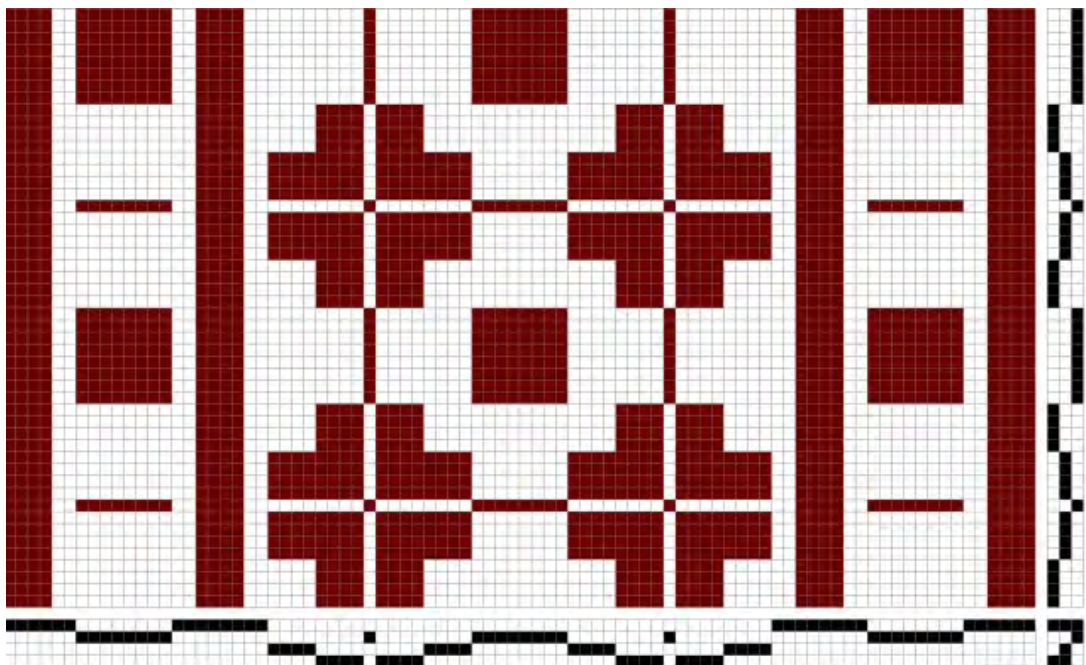

kangakudujad teinud nendest algrakendustest suurendatud lõimeripsilisi rakendusi põrandavaipadele. Võrreldes algselt ettenähtud toimse lõimeripsiga, on tulemuseks visuaalselt mitu korda suuremad kujundid (Lisa 3.25-27).

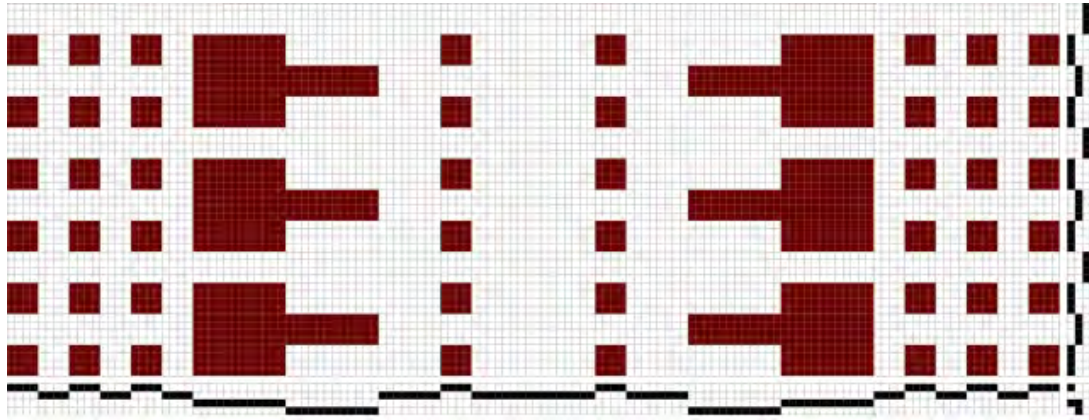
Oikkonen avaldas kolm spetsiaalselt põrandavaipadele mõeldud mustrit algrakendustena (joonised 16–18) ja lisas neile juurde suurendatud rakenduste skeemid.

Joonis 16. Lõimeripsilise põrandavaipa algrakendus (Oikkonen 1926: 88).

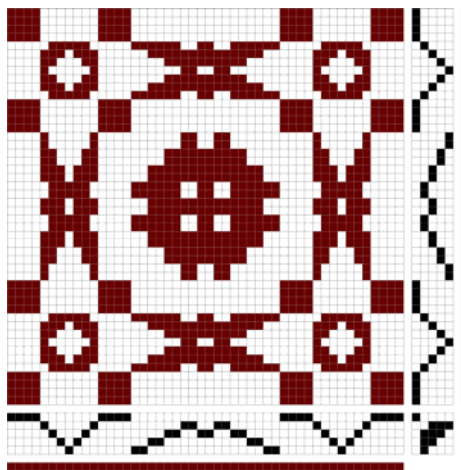
Joonis 17. Lõimeripsilise põrandavaipa algrakendus (Oikkonen 1926: 89).

Joonis 18. Lõimeripsilise põrandavaiba algrakendus (Oikkonen 1926: 90).

Ülaltoodud rakendustest keskmise järgi (joonis 17) on kootud 1970. aastatel Põlvamaal põrandariie (Lisa 5.7), mille foto ja valmistamisõpetus on avaldatud mustrivihikus „Vanaemade vaibad“ (Põldma, Västriku 2009: 11).

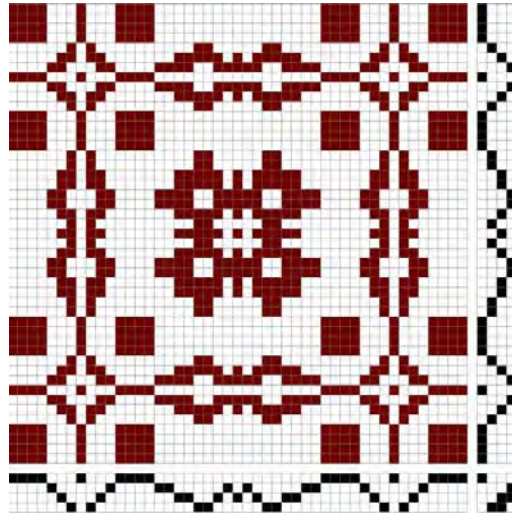
Lisaks otseselt põrandavaipade jaoks antud juhiste tegid vaibakudujad lõimeripsi rakendusi ka teiste tehnikate laudlinade algrakendustest. Järelikult leidsid kudemajad neid, kes oskasid ise teha suurendatud rakendusi meeldima hakanud mustritest ega sõltunud ainult lõimeripsi tehnika õpetustest. Võimalik, et sellised rakendusejoonised said alguse mõnel kursusel või kodumajanduskooli tunnis, kust see käsikirjalise õppematerjalina levis tavaliselt tavaliselt. Näiteks koekirjalise laudlina jaoks antud algrakendus (joonis 19) nähes meenus mulle 2012. aasta suvel Avinurme välitöödel pildistatud lõimeripsiline vaip, mis oli kootud 1950. aastatel Torma lähedal (Lisa 1.16).

Joonis 19. Koekirjalise laudlina algrakendus (Oikkonen 1926: 115; Varimõis 1927: 85).

Fotol on äratuntav algrakendusega täpselt samasugune mustrikompositsioon, mis laudlina puhul oli mõeldud kordusena nii horisontaalselt kui vertikaalselt. Põrandavaiba jaoks on mustrit suurendatud vastavalt soovitud laiuseni (80 cm) ja lisatud värvilised taustalõimed, mis vaiba keskosas moodustavad toon-toonilise ülemineku.

Teinegi laudlina algrakendus on Oikkoneni raamatust läinud kasutusse lõimeripsilise põrandakatte kujundusena (joonis 20).

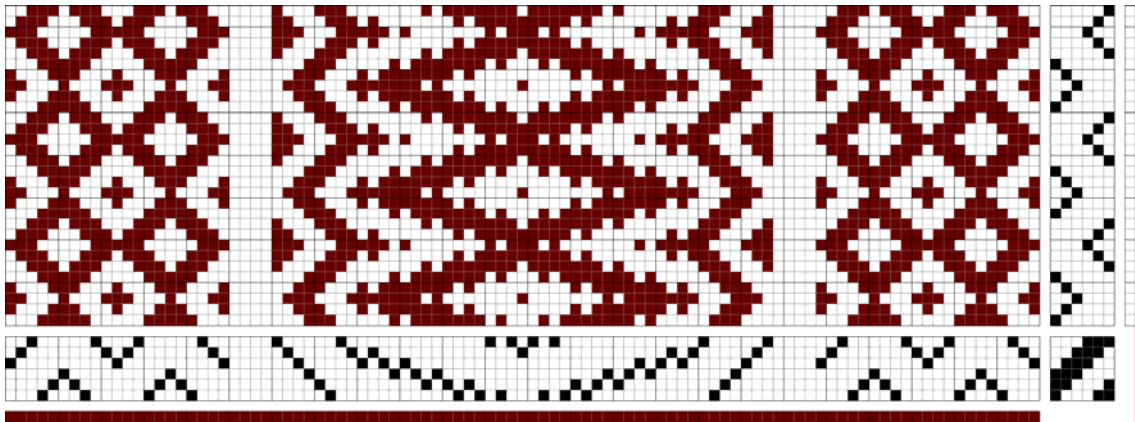

Joonis 20. Laudlina algrakendus (Oikkonen 1926: 101).

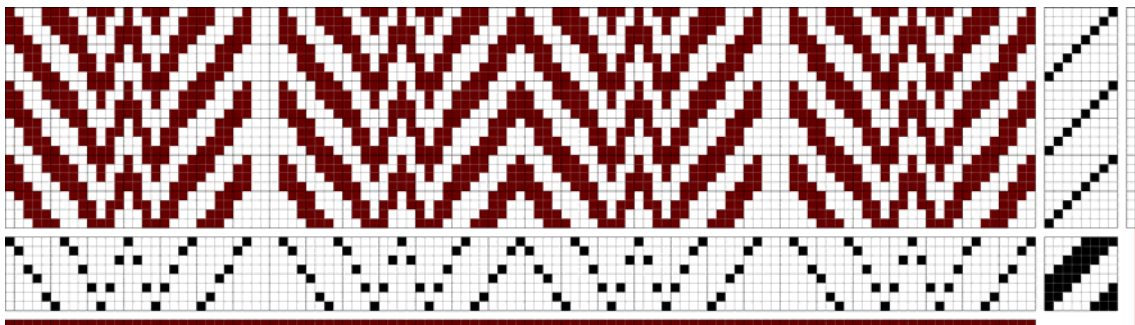
Väga sarnase mustriga lõimeripsilise põrandavaiba foto on Virumaalt saatnud Eesti Rahva Muuseumile Aili Ringmets (Lisa 3.15). 1959. aastal kootud vaiba mõõdud on 200 x 280 cm. Võrreldes laudlina kirjakorraga on vaiba puhul korratud keskmist kujundit koos seda ääristavate ruutudega. Laudlina mustri äärmistest osadest on tehtud vaibale äärekirjad, mille taustalõimed moodustavad värvilisi pikijooni.

Samasuguse niidetusega 1938. aastal kootud vaibad on hoiul Rakveres Virumaa Muuseumis (Lisa 4.1). Põrandariide jaoks on suurendatud mustri keskset motiivi (vaiba laius on 60 cm) ja loodud lõimevärvide abil sümmeetrilised äärekirjad.

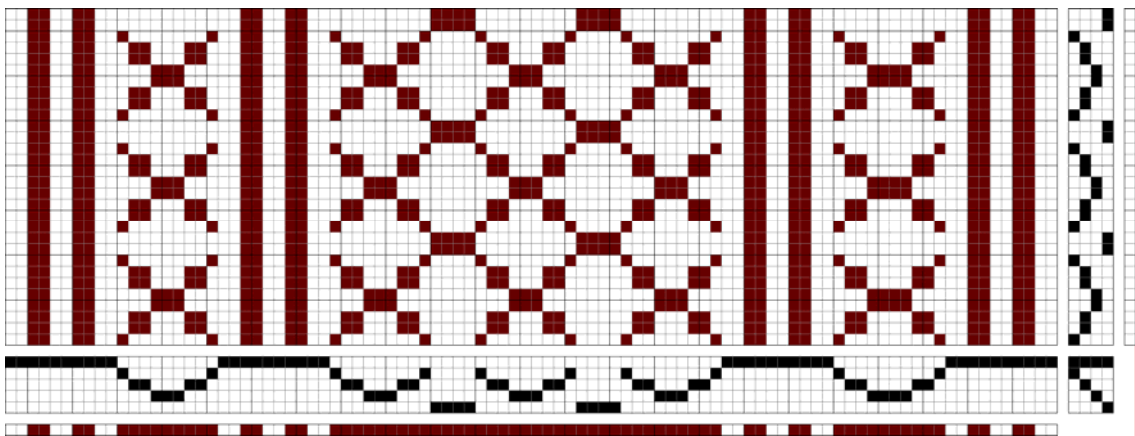
Lovise Varimõisa käsiraamatu lisas olevast 213-st mustrist kolm (joonised 21-23) on mõeldud lõimeripsiliste põrandakatete kudumiseks (Varimõis 1927: 108–110).

Joonis 21. Põrandavaiba algrakendus, *toimiselaadiline lõimerips* (Varimõis 1927: 108).

Joonis 22. Põrandavaiba algrakendus, *toimiselaadiline lõimerips* (Varimõis 1927: 109).

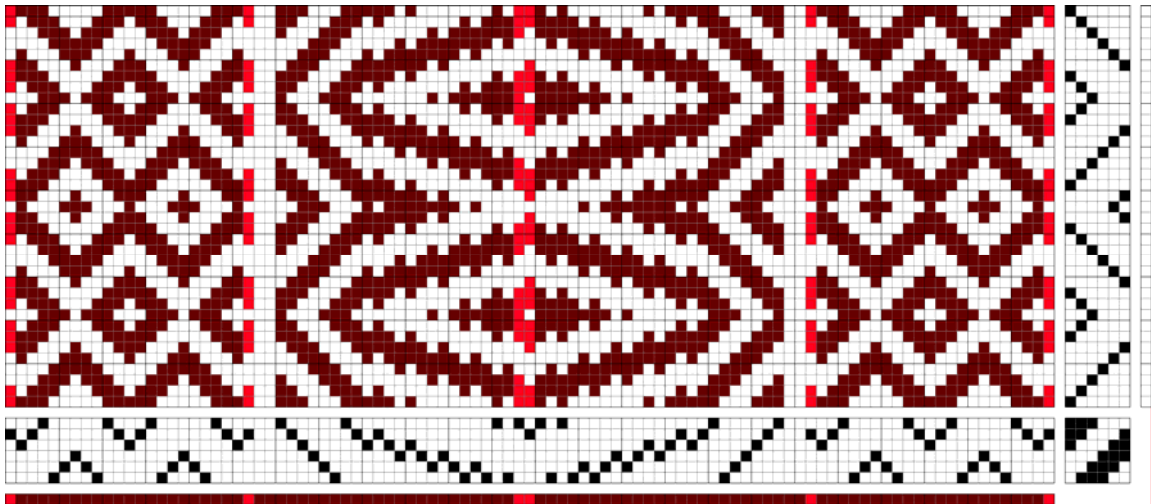

Joonis 23. Põrandavaiba algrakendus, *kirjarips* (Varimõis 1927: 110).

Nendest esimese mustri kasutamise kohta on Eesti Rahva Muuseumi kogudes kaks näidet: üks fotona Lüganuse kihelkonnast (Lisa 3.22-24) ja teine esemena Torma kihelkonnast (Lisa 2.13). Mõlemad vaibad on kudunud kogenud kangrud, sest muster eeldab vähemalt kuue niepuu ja kuue tallalauaga kiritelgede olemasolu. Sellele vihjab ka Lüganuse fotol oleva tekstiili rahvapärane nimetus *trelltekk*, mis tähendab *trellidega* ehk kiritelgedega kootud põrandatekki. (Veel 2012.

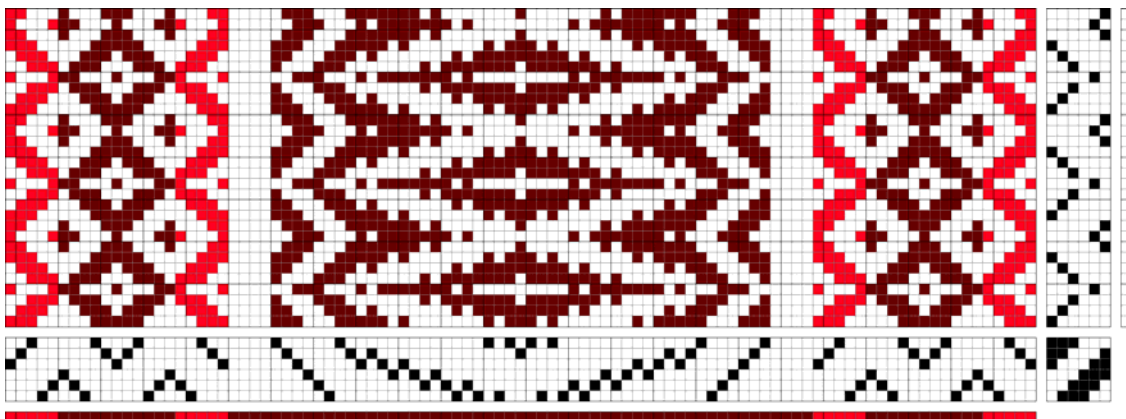
aastal Avinurmes välitöödel kuulsin, et seal nimetatakse tänapäevalgi kiritelgi trellideks.) Kuduja on kasutanud Varimõisa avaldatud rakenduse niietust väikeste muudatustega: äärekirjadele on lisatud mõlemale servale üks lisagrupp lõimi ja keskkirja keskelt on kaks lõimegruppi vähemaks võetud (joonisel 24 on need märgitud punasega).

Joonis 24. Põrandakatte algrakendus (ERM KV 94:445/26).

Foto ja joonise parema võrreldavuse huvides on originaaljoonisest tehtud negatiiv (st tumedad alad heledaks ja heledad tumedaks), sest fotol olev vaip on pildistatud joonise suhtes tagumiselt poolt.

Sama niietuse järgi on Torma kihelkonnas elanud kangur Salme Nael kudunud põrandakatte, mis on Eesti Rahva Muuseumisse kogutud 1969. aastal (Lisa 2.13). Kuduja kasutas oma loodud tallamise järjekorda ja jättis äärekirjade niietusest pooled lõimed välja (joonisel 25 märgitud punasega):

Joonis 25. Põrandakatte algrakendus (ERM A613:120).

Mõlemad esemed näitavad, et kudujad ei pruukinud kasutada trükis ilmunud rakenduste jooniseid täpselt järel kudumiseks, vaid kohandasid seda enda maitse või vajaduste järgi ja leiutasid teistsuguseid tallamisviise isikupärase mustri saamiseks.

L. Varimõisa avaldatud rakenduste puhul tuleb uuesti pöörduda Eesti kõige vanema lõimeripsilise põrandakatte mustri juurde (vt ptk 3.1 ja Lisa 4.2). Rebenitzi käsiraamatus 1898. aastal avaldatud *ripsteppihi* muster on Varimõisal antud koekirjalise laudlina algrakendusena. Suure tõenäosusega on selle põhjal mõni aasta hiljem, 1932. aastal, Kanepi kihelkonnas kootud laudlinaliku kompositsiooniga lõimeripsiline põrandatekk, mida Etnograafiamuuseumi töötajad 1962. aasta välitöödel pildistasid (Lisa 3.13). Teise sarnase vaiba kohta on Lügänu kihelkonna kuduja muuseumi töötajale ise öelnud: *Kootud laudlina mustri järgi: keskpaik tärniliseks, äär siledaks* (ERM Fk 1224:38). Põrandariide keskele ongi paigutatud täpselt nii lai tärnidest ja kaartest koosnev mustriosa, kui palju Varimõisa raamatu joonisel oli ette antud (Lisa 3.14). Sellele põrandariideliku ilme lisamiseks on äärtele loodud sümmeetrilised pikitriibud.

Kokkuvõttes võib tõdeda, et Oikkoneni ja Varimõisa õpikutes avaldatud lõimeripsiliste põrandakatte mustrid olid mitmekesisemad kui harjumuspärased ruudulised kompositsioonid. Viimased kuulusid lõimeripstehnika algteadmiste juurde, seepärast ei olnud nende trükis avaldamine vajalik. Avaldatud mustrite võrdlus Eesti muuseumites leiduvate lõimeripsiliste põrandakattetega näitab, et kudujad võisid etteantud niidetust oma äranägemise järgi muuta ning katsetasid erinevaid tallamisvõimalusi. Käsitletud raamatutesse koondatud kangamustrid mõjutasid Eesti põrandakatte arengut mitte ainult lõimeripstehnika õpetuste kaudu. Nutikamad kangakudujad suutsid ise luua suurendatud rakendusega uusi lõimeripsilisi mustreid mistahes huvipakkuvast algrakendusest.

3.3. Õpetused ajakirjades aastatel 1924–1940

Esimese Eesti Vabariigi perioodil ilmus mitmeid naistele suunatud ajakirju, mille ühe osa moodustasid käsitöölased nõuanded ja tööjuhised koos mustrilehtedega. Nendeks olid Taluperenaine, Eesti Naine ja Maret; täies mahus oli käsitööle pühendunud Käsitööleht.

Ajakirjadel oli oluline roll kangakudumisoskuse ja mustrite levikul nagu kinnitavad ka Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide kirjutised 1964. aastast:

Neid, kes täienduskoolis käisid, oli ikkagi vähe, suurem osa õppis kuduma ikkagi „Taluperenaisest“ või kui pea sealt ei lahendanud, läks ja palus mõne teise appi, kes paremini oskas. (ERM KV 94:159)

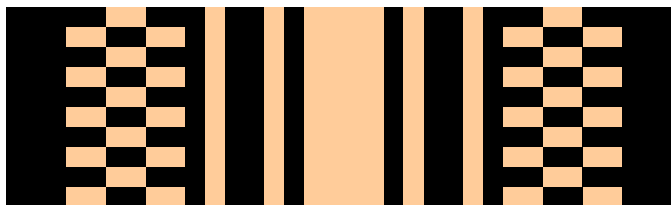
Kui esimesed teadmised lõimeripstehnikas kudumisest saadigi kodumajanduskoolidest või kiritelgedel kudumise kursustelt, siis ilmselt ajakirjade abil lisandus ideid, milliseid mustreid kududa ning nõuandeid materjali valikuks ja kuluarvestuseks.

Kõige rohkem avaldati lõimeripsiliste põrandakatete kudumisjuhiseid ajakirjas Taluperenaine, mis ilmus aastatel 1927–1940. Kolmeteistkümne ilmumisaasta jooksul avaldati seal 23 kangarakendust lõimeripsiliste põrandakatete kudumiseks. Kohe ajakirja algusaastal toodi *kirja-lõimerips* esile kui *kõige kohasem kudumisviis paksu ja raske põrandariide ehk vaiba saamiseks* (Taluperenaine 1927: 123). Materjaliks soovitati villast, linast või takust lõnga, villasest odavamaks ja praktilisemaks peeti linast lõnga (samas). Sageli rõhutati, et lõim peab olema nii tihedalt soas, et koelõnga välja ei paista, seetõttu soovitati sisse kududa kehvemat materjali nagu jämedat takust lõnga või riideräbalaid (Taluperenaine 1928: 148). Pikki ja kitsaid põrandakatteid nimetati kangarullina kudumise tõttu *kõnniteede kangasvaibaks* ja *jooksevvaibaks*, mille saksakeelseks vasteks anti *Läufer* (Taluperenaine 1933: 35). Sellele sobiliku mõõdu ja kujunduse osas õpetati lugejaid arvestama vaiba funktsiooniga, esiletoodud põhjendused võivad tänapäevasele lugejale tunduda harjumatud:

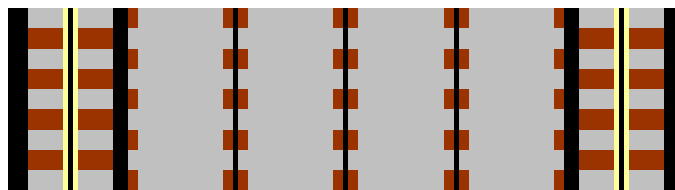
Jooksva vaiba pikkus on määramatu, tema laius aga peaks olema selline, et inimene tunneks, et ta temal kõnnib, mitte ei „balansseeri“ (laius 60–75 cm). Kuna inimene kõnnib jooksva vaibal piki vaipa, siis ristvöödid, nagu esinevad tihti talumajade vaipades, ei ole siin stiililiselt kohased; loomulikuks ornamendiks siin on vaiba pikisuunas arenev ornament selgelt toonitatud parema ja vasakpoolse bordiga. See bord (ääris) juhib kõndijat, ta hoiatab kõndijat kõrvale astumast. (Taluperenaine 1933: 35)

Kui liigitada avaldatud lõimeripstehnika õpetusi tehnoloogia alusel, siis kõige vähem oli esindatud labase sidusega kudumist (4 tk), veidi rohkem suurendatud rakendusega kudumist (6 tk), kuid ülekaalukalt jagati mustreid toimsete lõimeripsiliste põrandariiete jaoks, mida nimetati ka põrandalinikuteks (13 tk).

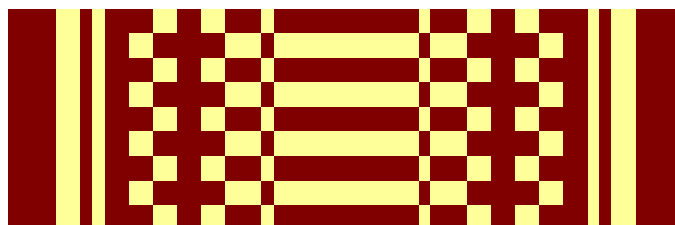
Labase sidusega lõimeripsi puhul soovitati mitmesuguseid ruutudest, ristkülikutest ja piki-triipudest koosnevaid kompositsioone, millel moodustuvad sümmeetrilised äärekirjad (joonised 26a–d).

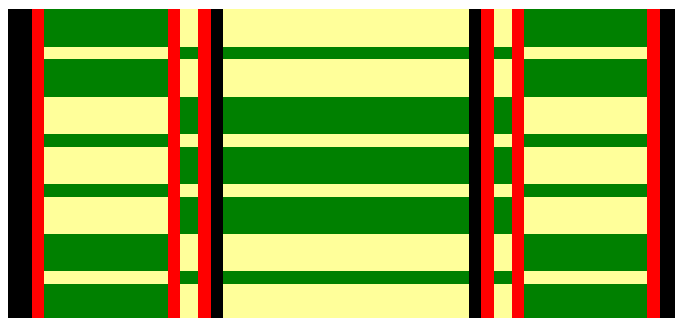
Joonis 26a. Kompositsiooninäidis ajakirjast Taluperenaine (1928: 148).

Joonis 26b. Kompositsiooninäidis ajakirjast Taluperenaine (1932: 55).

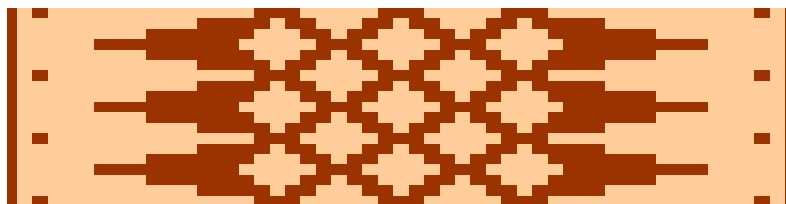

Joonis 26c. Kompositsiooninäidis ajakirjast Taluperenaine (1934: 268).

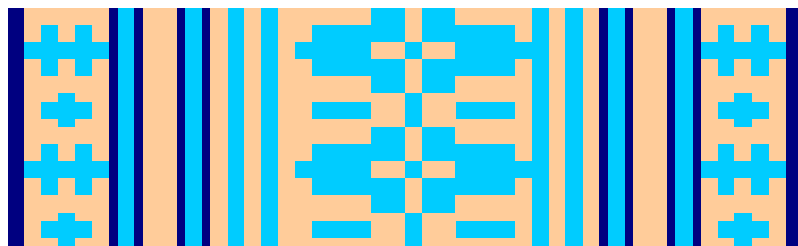
Joonis 26d. Kompositsiooninäidis ajakirjast Taluperenaine (1937:180).

Sarnase kompositsiooniga põrandatekke on 1960. aastatel ERM-i välitöödel kogutud ja pildistatud Põlva, Kanepi, Audru ja Rapla kihelkondades (Lisa 2.7–8 ja Lisa 3.5–8). Suurendatud rakendusega lõimeripsi kudumine eeldab suurema niiepuude ja tallalaudade arvuga kiritelgi, seepärast ei ole juhus, et keerulisemate mustritega põrandavaibad on kangrute kootud. Nii on Taluperenaises avaldatud mustrite järgi (joonised 27a–b) kudunud oma põrandavaibad näiteks 1930. aastatel Kuusalu kihelkonnas elanud kangur (Lisa 3.21) ja 1950. aastatel Tudulinna kangur (Lisa 1.13).

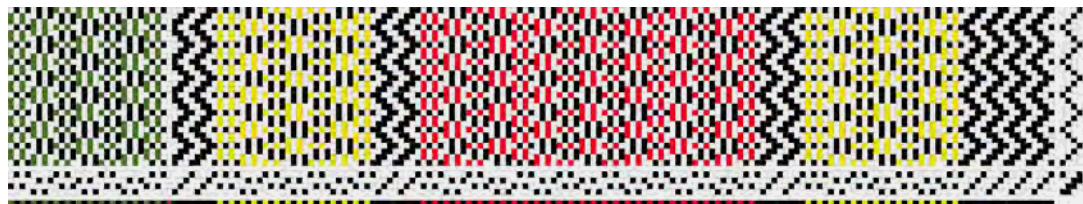
Joonis 27a. Kompositsiooninäidis ajakirjast Taluperenaine (1937: 180).

Joonis 27b. Kompositsiooninäidis ajakirjast Taluperenaine (1929: 190).

Toimse lõimeripsi õpetused said valdavaks alates 1930. aastast. Rakenduse skeemile on iseloomulik väga pikk niietamise järjekord, mis muutub vastavalt äärekirja ja keskosa mustrile ning lõimevärvidele (joonis 28). Enamasti kasutatakse korduvate niietuseosade kujutamisel lühendatud mõõtkava.

Joonis 28. Toimse lõimeripsi rakenduse skeem: paremalt alates äärekiri ja roheline keskosa niietuse algus (Taluperenaine 1937: 319).

Selgema arusaadavuse huvides hakati ajakirja toimetusest müüma soovijatele mõnekümne sentimeetri pikkuseid kangatükke. Neid sai lugeja tellida postmarkide hinna eest endale koju kätte (Taluperenaine 1931: 55; 1934: 240; 1940: 84). Tõenäoliselt kasutati seda võimalust rohkesti ning sellest tekkis huvi erinevate *toimsesilmiliste* mustrite vastu (foto 8. Vt ka Lisa 2.20–21, 23–25; Lisa 3.28–31, Lisa 4.6–9, Lisa 5.4).

Foto 8. Toimses lõimeripstehnikas põrandariide tükk Põlva Talurahvamuuseumis (PTM EA 48). Foto Tiiu Niinemägi.

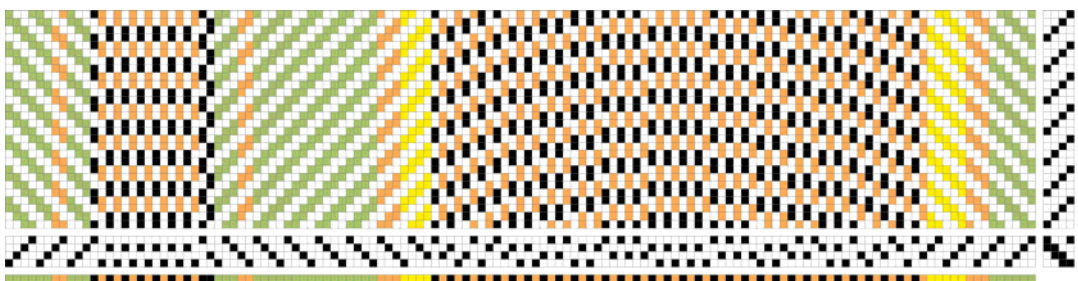
1930. aastatel avaldatud 13 erinevat toimse lõimeripsi õpetust annavad tunnistust teatavast moe-
voolust kodukujunduses. Üheks populaarsuse põhjuseks on võimalus neid mustreid kududa va-
nemat tüüpi maatelgedel ehk lihttelgedel. Nelja niiepuu ja nelja tallalauaga toimse siduse tegemi-
ne sellel oli kangakudujatele tuttav, järjeline või nurkne tallamine samuti; ainult niietamisel tuli
jälgida omavahel vastupidiselt liikuvaid niiepuid. Mitmel korral toodi ajakirja õpetustes eraldi
esile, et põrandariide mustrit on võimalik kududa ka lihttelgedel ja lisati juhised niiepuude ja tal-
lalaudade omavahelise ühendamise kohta (Taluperenaine 1928: 148; 1929: 223; 1931: 55; 1932:
127; 1935: 203).

Raplamaalt Varbolast on teada näide, kuidas Taluperenaisest maha kirjutatud toimne lõi-
meripsi rakendus lisati kodumajanduskooli-aegsesse kangakudumise vihikusse, mida kasutati
mustrivihikuna kogu hilisema elu jooksul (foto 9).

Foto 9. Lehekülg Leida-Miralda Jakobsoni (s 1914) mustrivihikust. Foto Ene Vilgota.

Kooliaegsetele tuššiga joonistatud algrakendustele on juurde kleebitud kaks suurendatud niietust. Ülemine on juba tuntud nn MW-muster Rebenitzi ja Varimõisa käsiraamatutest, mille juurde on lisatud märged, et seda kudusin lõimeripsina põrandariideks 20 meetrit. Alumine on tõenäoliselt üles märgitud 1932. a Taluperenaisest (joonis 29).

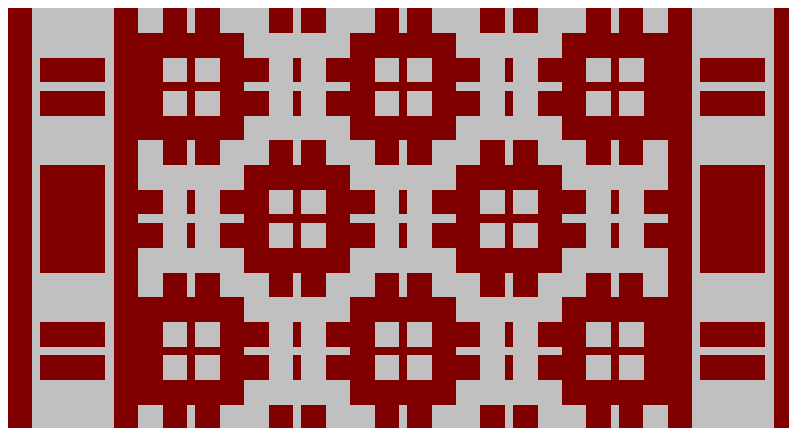
Joonis 29. Toimse lõimeripsi rakenduse skeem:
äärekiri ja keskosa niietuse algus (Taluperenaine 1932: 127).

Lõimevärvide tähistamiseks on mustrivihikus kasutatud samasuguseid tingmärke nagu ajakirjas, ainult oranž ja kollane on seletuses vahetusse läinud. Ajakirja niietusse sisse lipsanud viga on käsitöös õigeks parandatud, mis näitab, et kuduja valdas nn jänaserada niietuse põhimõtet ega kirjutanud skeemi automaatselt maha. Valminud põrandariie oli kuduja lapselapse kodus kasutusel veel 2011. aastal (Lisa 5.2). Sama rakenduse järgi on kootud 1965. aastal Saaremaal Valjala kihelkonnas põrandariie, mis ERM-i välitöödel pildistatuna on jõudnud sealsesse fotokogusse (Lisa 3.28).

Taluperenaine oli populaarne ajakiri, mille mõju käsitöövaldkonnale kestis veel aastakümneid pärast ilmumise lõppemist 1940. aastal. 1960. aastatel Võru rajoonis välitööd tehes märkis Kalju Konsin, et kodudes telgedel kootud esemete kujunduses on valdavad nn kodanliku perioodi ajakirjadest pärit mustrid ja värvilahendused (1966: 169).

Samal ajal ajakirjaga Taluperenaine ilmus ajakiri Eesti Naine (1924–1940), mille käsitöölehekülgedel oli tunduvalt vähem juttu kangakudumisest. Keskmiselt avaldati igal aastal vaid üks kangastelgedel kootava põrandakatte õpetus, millest umbes pooled olid lõimeripstehnikas. Nii ilmus 16 aasta jooksul 7 lõimeripsilise põrandakatte rakendusejoonist, mis koos teiste kangakudumise õpetustega avaldati 1932. a ka eraldi raamatuna „Kogu Kangakudumiskirju“.

Teiste seast väärrib esile toomist üks muster (joonis 30), mida on kootud Setomaal 1970.–1980. aastatel põrandariideks.

Joonis 30. Kompositsiooninäidis ajakirjast Eesti Naine (1932: 51).

Eesti Rahva Muuseumis on kaks põrandariide katket, mis üleni kootud selle joonise keskosa mustriga (Lisa 2.9–10). Kuna kuduja sõnul tehti sellist vaibariiet müügiks, siis võib arvata, et ka 1980. aastatesse dateeritud Tartust kogutud vaip on kootud Setomaal. Kolmas sarnase kujundusega põrandariie pärineb samuti tollasest Petseri rajoonist, mustri varieerumine näitab teise küla kuduja omapoolset edasiarendust (Lisa 2.11). Nende sarnaste vaibakatkete olemasolust ja ERM-i eseme legendidest võib järeldada, et ka Setomaal oli kujunenud neil aastakümnetel lokaalsete tunnustega lõimeripsiliste põrandakatete kudumine. See aga vajab edaspidi täiendavat uurimist.

Ajakirjade Taluperenaine ja Eesti Naine kõrval ilmusid lühemat aega veel Käsitööleht (1931–1935) ja Maret (1935–1940), kuid nende panus lõimeripstehnika õpetamisse oli väga tagasihoidlik. Esimeses neist avaldati üks labase sidusega ruuduline ja üks toimne lõimeripsi muster (Käsitööleht 1932: 68; 1934: 16), teises ainult üks põikitiibulise põrandaliniku õpetus (Maret 1938: 246). Palju populaarsemad olid rahvuslikel motiividel geomeetrilised vaibakavandid, mille järgi soovitati põrandavaipu kas pindpõimes kududa, ristpistes tikkida või rüütehnikas sõlmida.

3.4. Õpetused Nõukogude Eesti perioodil

Üheks inspiratsiooniallikaks lõimeripsiliste mustrite loomisel nõukogude perioodil oli L. Mälksoo koostatud kogumik „Tarbe- ja dekoratiivkangaid käsitelgedel“, mis ilmus 1948. a. Näiteks selles avaldatud koeripsilise vooditeki ühe kirjakorra on Aravete kuduja suurendanud põrandariide laiuseks ja muutnud lõimeripsi mustriks (Lisa 3.17). Väga sarnase kujundusega on Võru kangru kootud põrandariided 1964. aastal, mis on kootud sama rakendusega, kuid kasutatud erinevaid talla- laudu (Lisa 3.18–19).

Naisteajakirjadest jätkas nõukogude ajal ilmumist ainsana Eesti Naine, mis 1952. aastal nimetati ümber Nõukogude Naiseks. Käsitöö ja kodunduse alased nõuanded ei olnud enam oluli-

sel kohal, tähtsamaks sai lugejaskonna maailmavaateline mõjutamine kommunistliku propaganda abil. Sõjajärgsetel aastatel ilmus rubriik „Kangakudumist perenaistele“, millest peagi teine pealkirja pool ära kaotati kui sobimatu nimetus tolleaegse töötava naise kohta. 1950. aastatel vähendati kangakudumise osatähtsust veelgi ning kogu käsitöö teema lükati kokku viimasele leheküljele pealkirjaga „Mustrilehel“. Alates 1958. aastast taandusid tööjuhised ajakirjast eraldi mustrileheservale, aastas kord või paar ilmus mõnda käsitööliiki tutvustav temaatiline artikkel.

Võrreldes Taluperenaistes avaldatuga vähenes kangakudumise ja ühtlasi ka põrandavaipade õpetuste osakaal oluliselt: varasema umbes 10 vaiba õpetuse asemel aastas on nüüd vaid keskmiselt viis juhust aastakäigu kohta. Lõimeripstehnikas põrandakatteid tutvustatakse omakorda veelgi harvem. Arvestades seda, et käsitletavasse perioodi (1945–1988) mahub 43 aastakäiku ajakirja Eesti Naine/Nõukogude Naine, siis lõimeripsi õpetusi avaldati neist ainult üheksal aastal. Pooltel juhtudel pakuti kudumiseks korraga mitut mustrit, seetõttu ilmus kokku 17 lõimeripsilise põrandakatte õpetust. Kujunduselt olid need tagasihoidlikumad: ruudulised-põiktriibulised kompositsioonid labase sidusega kudumiseks ja sekka toimseid lõimeripse. Suurendatud rakendusega kootavaid keerukamaid mustreid enam ei avaldatud.

Õpetuste ilmunise teatavat hõredat järjepidevust võib tuvastada kuni 1962. aastani, pärast seda esines see tehnika vaid korra 1975. a aprillikuu mustrilehel. Ka ajakirjas Kunst ja Kodu (ilmus 1958–1990) ei avaldatud ühtki lõimeripstehnikas põrandavaiba õpetust, küll aga rohkesti rüüvaipade kavandeid ja tavaliste triibuliste kaltsuvaipade kudumissoovitusi.

Sellest võib järeldada, et lõimeripsilised põrandakatted kadusid moest ja asemele tulid teistsugused tehnikad. Ometigi vaadates näiteks ERM-i välitöödel pildistatud nimetatud tehnikas vaipu, on enamik neist kootud just aastatel 1956.–1965. (Lisa 3.1–9, 16, 18–19, 25–28, 32–33). Ette rutates võib öelda, et ka Avinurme lõimeripsiliste põrandakatete kudumise kõrgaeg oli just 1960.–1970. aastatel. Õpetuste vähenemine ja lõppemine olid tingitud eelkõige ajakirja Nõukogude Naine suunitlusest olla rohkem naiste poliitilise maailmavaate kujundajaks kui kodukäsitöö edendajaks. Ajakirja Kunst ja Kodu eesmärk oli kujundada lugejate esteetilist maitset moodsa kodu ja ümbruse kujundamisel, vähem rõhku pandi käeliste oskuste õpetamisele. Seepärast kasutati gi kangamustrite otsimisel vanu nn eestiaegseid ajakirju, nii nagu mahlakalt väljendab ERM-i korrespondent Rõugest 1966. aastal:

Nagu mainisin, peetakse tänapäeval kinni veel eelmise perioodi eeskujust. „Kunst ja Kodu“ propageeritud seinavaipade kohta öeldakse: „Vaipa tahan ikka lõngadest, mitte lõnga juppidest.“ (ERM KV 94:616)

4. LÕIMERIPSTEHNİKAS PÕRANDAKATETE KUDUMINE AVINURMES 1950.–1970. AASTATEL

Eesti lõimeripsiliste põrandakatete arengusse on olulise panuse andnud Avinurmes ja selle lähikonna külades 1950.–1970. aastatel tegutsenud vaibakudujad, kelle jaoks kudumine muutus üheks sissetulekuallikaks pärast kolhooside loomist 1949. aastal. Nende seas oli endisi taluperenaisi, kes keeldusid kolhoosi astumast ning hakkasid vaibakudumisest elatuma, ja ka kolhoositöölisi, kes kolhooside algusaastatel peaaegu olematule palgale kudumisega lisa teenisid.

Igasugune omaalgatuslik ettevõtlus oli tol ajal keelatud ja karistatav kui spekulatsioon, seega varjati müügitgevust ja jäeti külanõukogu kontrollidele mulje, et kootakse ainult enda pere tarbeks.

Need olid need, kes ei käinud kolhoositööl, noh ei istunud neile see kolhoositöö. Jah, keda ma tean, siis mõned kohe eraldusid sellest, siis kodusivad salaja ja siis niimoodi. (naine, s 1933)

Lõimeripsilisi põrandakatteid oli seal kandis kootud varemgi, kuid siis mitte müügiks, vaid koduseks tarbeks. Avinurme kangakudujatel oli välja kujunenud kindel vahe tegemine *põrandateki* ja *põrandavaiba* vahel. Esimene kooti kitsa, 60-80 cm laiuse ja ligi 50 meetri pikkuse kangarullina, mille otsast lõigati soovijale vajalikus mõõdus põrandatekk. Vaip tähendas suurt põrandakatet mõõtudega kuni 2 x 3 meetrit, mis oli kahest kitsast kangast kokkuõmmeldud. Põrandavaiba mustri kudumisel jälgiti, et see moodustaks kahest sümmeetrilisest poolest kompositsioonilise terviku. Nii nagu mujal Eestis, saadi algsed lõimeripsi kudumise tehnilised oskused kodumajanduskoolides ja kangakudumiskursustel õppinud naiste kaudu, kes andsid oma oskuseid koduküla huvilistele edasi.

4.1. Materjalide hankimine ja kasutamine

Kuni esimese Eesti Vabariigi lõpuni kasutati taluperedes lõimeripsiliste põrandariiete materjaliks käsitsi kedaratud 2-3 mm läbimõõduga takulõnga, mis oli vastupidav ja majapidamises olemas. Avinurme lähedal Änniksaare külas pildistatud selle piirkonna vanim lõimeripsiline põrandatekk oli kootud sellisest takulõngast (Lisa 1: lk 2). Nõukogude ajal seoses kolhooside loomisega jäid perede põllumaad nii väikeseks, et lina kasvatamiseks enam võimalusi ei olnud. Lõimeripsivaipa-

de materjalina hakati kasutama Narvas Kreenholmi Manufaktuuris valmistatud puuvillast lõnga. Ühe informandi jutu järgi hangiti juba sõja ajal toiduainete eest Narva vabrikutööstelt riidet ja lõngu, mis kõneleja arvates olid vabrikust varastatud. 1950. ja 1960. aastateks kujunes välja seal- se puuvillase lõnga müük ja vahendamine Mustvee kaudu väiksematesse küladesse, kus kooti lõimevaipu.

Ja kuis see lõime saamine veel oli! Narvast need kangrud virutasid ja siis tõivad siia Mustveesse müüa. Siin olid siis vahendajad. Siis me käisime Mustveest toomas. Mustveesse on üks 15 kilomeetrit. Käisin ise jalgsi sinna, ei old bussühendust. Niimoodi, et see lõngalaadung tuli õhtul Narva bussi pealt ja me pidime minema siis sinna. Oli Mustvees kokku lepitud, sest taht- jaid oli palju. Ega ei olnud üks inimene! Me tegime siin... peaaegu igas peres olid teljed üleval ja kudusid. (naine, s 1935)

Narvast toodud lõim oli valge ja tuli kudujatel endil soovitud värvitoonidesse värvida. Kuna kauplustes riidevärve müügil ei olnud, käisid külades värvimüüjad, kes tõenäoliselt olid samuti mõnest vabrikust (nt Kreenholmist) hankinud suuremas koguses värvipulbrit ja müüsid seda käsitöö tegijatele edasi.

Värve oli, aga ega poest eriti ei saand. No vaata, siis peale sõda sigines ikka selliseid müüjaid, kes kuskilt saivad. Oli lahtine värv tal kuskil kottides, siis tuli, supilusikaga andis, müüs. Ta käis mööda küla, teadis kohe, kus ostjaid on. – Kust ta tõi? Ega ta ei rääkinud? – Ei, seda ma küll ei tea, kust ta sai. Ta pidi kuskilt vabrikust saama, kus värviti. /-/- Ei seda ei räägitud, kust saadi, sest see oli... Jah. (naine, s 1935)

Lõimeripsilise põrandakatte koelõngaks kasutati lisaks peenikesele lõimematerjalile jäme- dat takust sidumisnööri. Seda osteti rullidena Mustvee tööstuskaupade kauplusest, kus arvestati suure nõudlusega ja sinna telliti kangakudujate jaoks suuri nõorikoguseid. Seegi materjal värviti üle kodusel viisil kas pruuniks või mustaks, et kanga servadest ja mõnikord ka lõimede vahelt nähtav koelõng sobiks paremini mustade kirjalõimedega. Takuse nõöri keetmisel tekkinud hais on jätnud eredat mälestust ühe vaibakuduja tütrele: *Ja teine mälestus sellest mustast lõngast, mida nad pidid värvima. Kuskilt sahker-mahker nagu said seda kuskilt, sidumisnööri või mis ta nimi. See värviti mustaks mingil põhjusel, mis seal sees... kanga sees jookseb. Ja see oli üsna vastik hais seal köögis siis. Ega kodus pidi tegema seda ju selle oma pliidi peal, mis oli, eksole. Ema mul on küll äärmiselt siukene puhas, hoitud emand, kes ei salli mingit sodi kuskil. Ma kujutan et- te, tal võis päris jama olla sellepärast. Ta tahtis, et igal pool on ju nii väga puhas. (naine, s 1957)*

1960. aastatel hakati lõimematerjaliks ostma rulliniiti nr 10, mis oli puuvillastest õmblus- niitidest üks jämedamaid ja väga vastupidav (foto 10).

Foto 10. Nõukogude aegne must rulliniit nr 10. Foto Veinika Västriku.

See lihtsustas kudujatel materjali ettevalmistamist, sest enam ei olnud vaja lõime värvida. Endiste kudujate sõnul oli niidirull odav ja neid osteti Tartust või Rakverest sadade rullide kaupa, kui neid juhtus poes müügil olema:

Pakid olid niisugused paberisse pakitud, oli 20 rulli pakis. Noh, aga siis korraga sai toodud vahest kümme pakki ja nii, kuidas ligi pääsesid, kuidas võtta oli. Siis kaupluses ei olnud niimoodi, et kohe lähed ja saad. (naine, 1935)

Uurides lähemalt välitöödel pildistatud vaipade lõimematerjale, selgub, et sageli kasutati ühes vaibas samaaegselt musta (vm tumedat) rulliniiti ja värvilist nn Narva lõnga. Sellistel juhtudel moodustab rulliniit läbivalt vaiba pinnale kirja, värviline lõim vaheldub triibulise taustana. Rulliniit on Narva lõimest peenem ja katab kanga pinna hõredamalt, sellest kumab läbi koelõng, mis mustaks (vm tumedaks tooniks) värvituna aitab tumedal ornamendil esile tõusta (foto 11).

Foto 11. Detail põrandakattest (Lisa 1.16). Foto Veinika Västriku.

Sellise efekti võimendamiseks on Narva lõime üles veetud kaks lõnga koos, hõredam mustrilõim aitab kudumise ajal vahelikul paremini kerkida, mis väga tiheda lõime puhul on hõõrdumise tõttu raskendatud. Hõredama kirjalõime kasutamist koos läbikumava tumeda koelõngaga võib nimetada Avinurme piirkonna kudujate tehnoloogiliseks eripäraks, mille järgi saab neid teiste lõimerip-siliste põrandatekkide ja -vaipade hulgast ka mujal Eestis ära tunda (Lisa 5.6).

4.2. Töövõtted

Lõimeripsilise kanga valmistamise kõige vastutusrikkam osa on lõimede käärimine. Kuna lõimi on väga palju ja need paiknevad kangas tihedalt kõrvuti, sõltub kanga korrektne väljanägemine ühtlase pingega üles veetud lõimedest. Selle omaduse poolest olid Avinurme piirkonna põranda-katted täiesti laitmatud. Põhjus peitub lõime *kehadele ajamises*, mis kujutab endast lõnga kerimist *kehale kerija* abil puidust nelja küljega raamidele, millelt käärimise ajal jookseb lõng püstiasendis käärpuu peale. Kodusel meetodil kasutati vändaga ringi aetavaid *kehasid*. Kodusel *kehadele aja-misel* tuli jälgida lõimevärvide järjekorda ja seda, millist värvi lõimi korruga üles veeti. Tõenäoli-selt ei olnud kehasid nii palju, kui mõnes värvirikkamas vaibas erinevat värvi lõimi. Sellepärast aeti kehadele gruppina mitut värvi lõimed sellises järjekorras, nagu neid lõime käärimise ajal oli vaja. Seejuures pidi jälgima, et samale kehale ei satuks need lõimed, mida vahepeal on vaja koos käärida. Vaibakudujale, kellel ema aitas lõime käärida ja telgedele panna, jäi see tegevus lõpuni mõistatuslikuks:

See oli ikka omaette... et millised värvid sa pidid panema ühte otsa ja siis teise otsa, et ta loomisel sul sassi ei läinud ja see oli omaette teadus ja asi. Sellest ma ei oska midagi rääkida. Seda ma tean ainult, et kui korruga oli vaja võtta ütleme seal beežid või..., siis ei saanud... või oli rohelist vaja, siis ei saanud need jälle ühe keha peal olla, siis pidi olema mingi teine keha. /--/ Mõne keha peal oli isegi kolm värvi. (naine, s 1951)

Kehadelt lõime käärimine tagas kõikidele lõimedele ühtlase pinge kogu tööprotsessi jook-sul. Tänapäeval asendavad neid koonusekujulised poolid, kuhu on lõng juba vabrikutes peale ke-ritud. Käsitsi keritud kerade puhul jookseb suurtest keradest lõng maha tugevama pingega ja väi-kestest keradest lõdvemalt, nii pidevalt muutudes võibki lõim jääda käärpüul ebaühtlaseks. Sel juhul haakuvad kudumise ajal lõdvemad lõimed teiste külge ega kerki vastavalt mustri-le.

Sarnaselt lõime kehadele ajamisega toimus rulliniidi haspeldamine vihtideks. Järgnevatel fotodel on näha selle tööprotsessi mehhaniseeritud variant Kiviõli Teenustöökoja kangakudumis-osakonnas 1964. aastal (fotod 12 ja 13).

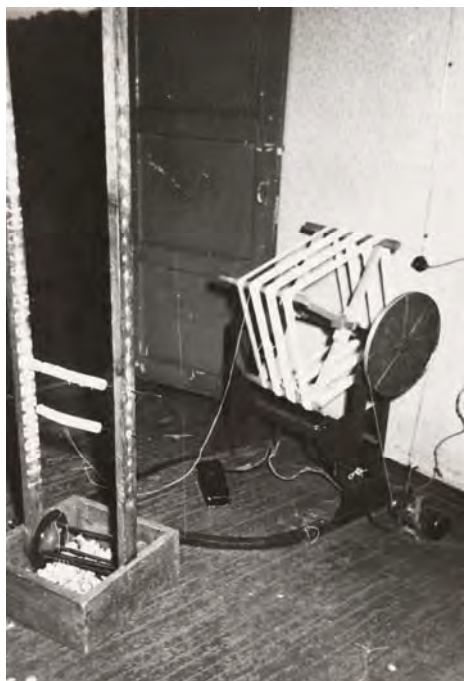

Foto 12. (ERM KV 94: 457/42)

Foto 13. (ERM KV 94: 458/43)

Rulliniite aitas hoida püstkerilaud, mille varrastele olid rullid jooksmas pandud, tühjaks saanud puust niidirullid koguti kerilaua lõngakasti. Tõenäoliselt tehti fotol olevast valgust niidist vihte värvimise jaoks, sest valget lõime põrandakatete kudumisel ei kasutatud.

Müügivaipade jaoks kääriti üles pikad lõimed 10–12 vaiba jaoks. Üks vaip koosnes kahest 2,5–3-meetrisest poolest, järelkult võis lõimepatsi pikkus olla 50–70 meetrit. Teise kuduja sõnul loodi lõime kaheksa *seina* ehk käärpuu ringi, üks *sein* oli vähemalt kuus meetrit, seega kokku ligi 50 meetrit. Mõnes peres oli nii vastutusrikka töö tegija pereisa, kes pidas paberil lõimevärvide ja hulga üle arvestust, samal ajal kui tema algkooliealine tütar käärpuude peal sõita sai (naine, s 1957).

Enamasti olid Avinurme kandis kasutusel maateljed, millel kooti *kahe-* või *nelja niiega* mustreid. Eraldi mainiti vaid ühte kuduajat, kellel olid kodus *trellid* ehk kiriteljed.

Lõimede niietamisel oli oluline jälgida lõimevärvide järjekorda, mis vahetus iga uue mustriosade saabudes. Hooletusvigade vältimiseks jagati lõimed enne niietamise algust mustriosade kaupapuntidesse, siis oli niietamise järjekorda lihtsam jälgida ja kontrollida.

Soa tihedus valiti lõime jämeduse järgi, ühte piivahesse soastati kokku kaks lõime, kahe nieliste kangaste puhul üks lõim ühelt ja teine teiselt niiepuult. See aitas hoida süsteemi ja vältida vigu. Kogenud kudujad kangarakenduse joonist ei kasutanud, mustri loogika oli selge ja kudumise ajal loodi erinevaid kirju tallamise järjekorda varieerides.

Nelja niiega kangast, seda ei pantud paberi pealt. See oli peas. Ja sel ajal enam kuue niiega ei kootud. (naine, s 1935)

Kududes kasutati lõimeripsile omaselt vaheldumisi kahte erinevat koelõnga, jämedam oli värvitud takune sidumisnöör, peenemaks võeti tumedat tooni lõimematerjal. Kui tuli kasutusele rulliniit, panid leidlikud kudujad niidirulli *surnuka* ehk süstiku vardale ja kasutasid seda kui lõimepooli. Jälgiti täpselt *kloppide* ehk mustriosade pikkust, lugedes ära, *palju nööri sisse lõid*, sest kahe vaibapoolse muster pidi keskõmbluse kohal täpselt kokku sobima. Vaiba otstes kooti lõpetamiseks peenikest koelõnga:

Ja siis kui lõpetasid selle vaiba, siis lõid selle surnukaga, selle peenega, selle otsa kinni. Nii palju umbes, no ütleme ikka kahe sõrme jagu, et ta siis nagu harunema ei hakka. Ja siis alustasid uut jälle sellega. Ja alustasid uut siis täpselt sama mustriga, et ta hakkas sul kokku, et hakkasid teistpidi tagasi tulema. (naine, s 1951)

Ühe päeva jooksul kooti valmis üks vaip, mis tähendas kahte 2,5–3-meetri pikkust vaiba poolt. Lisaks tuli kududa veel nii palju, et järgmise alustatud vaiba ots jõuaks teha ringi ümber kangapaku. Sel juhul oli võimalik eelmine vaip telgedelt maha lõigata ilma uusi lõimeotsi ette sidumata, mis oleks tähendanud materjalikadu. Uue vaiba ots keerati tihedalt ümber kangapoomi ja kudumine võis jätkuda.

Peale kanga telgedelt maha võtmist sõlmiti narmad tihedateks väikesteks puntideks (foto 14) või õmmeldi tagasipööratud serv õmblusmasinaga kinni. Sageli jäeti narmad ka lahtiseks lootuses, et hästi tihedalt kootud kanga ots hoiab iseenesest vaipa kiire hargnemise eest (foto 15).

Seejärel õmmeldi vaiba kaks poolt käsitsi kokku, kasutades mitmekordselt võetud rulliniidist lõimematerjali. Esialgu jäi õmblus veidi püsti hoidma, kuid mõne aja pärast põrandal kasutamise käigus see tasandus.

Foto 14. Vaiba keskõmblus ja sõlmitud narmad.

Detail põrandavaibast (Lisa 1.20). Foto Veinika Västriku.

Foto 15. Vaiba keskõmblus ja lahtised narmad.
Detail põrandavaibast (Lisa 1.19). Foto Veinika Västriku.

Valmis vaibad pakiti kokku, murdes need esmalt kaks korda pikuti pooleks ja seejärel rulliti tihe-
dalt kokku kõvaks rulliks. Sellised kompaktsed vaibarullid olid müügireisile kaasavõtmiseks val-
mis.

4.3. Müügiks kudumine kui keelatud tegevus

Nõukogude perioodil oli igasugune ettevõtlus ja palgatööle lisatulu teenimine keelatud. Lõime-
vaipade kudumine oli seepärast lubatud vaid isiklikuks tarbeks, müügiks valmistamine oli karista-
tav. Kui tekkis kahtlus mõne kuduja tegevuse kohta, tuli külanõukogust kontroll koju olukorraga
tutvuma.

Oi, meil käis ju kontroll! Ühekorra tuli meile peale, parajasti oli kangaloomine käsil. Ämm lõi kangast. Ja see võttis kõik lõnga proovid ja värvid, et tuleb kontrollima, et kas ma teen oma tarbeks. Tuleb kontrollima, kas mul on omal põrandal need. /--/ Aga protokolli tegi küll.
(naine, s 1935)

Nii rääkis endine kuduja, kes tegeles müügiks kudumisega aastatel 1958.–1968.

Hirm kontrollidele vahele jäämise ees oli suurem 1950. aastatel ja 1960. aastate alguses. Lisaks müügitgevusele oli ebaseaduslik ka lõimematerjali hankimine, sest poodidest sel ajal seda osta ei saanud:

Meie käsitööringis üks naine ütles, et tema oli teada saanud, et kontroll tuleb ja kohutav mõelda: ta põletas ahjus lõimed ära! Ja need olid ka niimoodi kuidagi hoopis nii öelda altkää saadud. Tol ajal ei olnud ka kauplustes, et sa läksid ja valisid, mis tahtsid ja missugust. (naine, s 1931)

Kuna lõimevaipu ja -tekke kooti paljudes kodudes, siis oli see nagu avalik saladus, mida kõik teadsid, aga millest ei sobinud rääkida. 1960. aastate algusest on teada juhtum, kus külanõukogu sekretär hankis infot eelkooliealiselt lapselt, kes pahaaimamatult oma jutuga vanematele ebameeldivusi kaasa tõi:

Ja minult kui lapselt ükskord külanõukogu sekretär peilis välja. No laps, kes ikka teab, mis kodus tehakse, eks ole. Aga siis oli see rahandus, siukesed kurjad tädid, kes rõõmuga, kes vähem rõõmuga, kes naudinguga kellegile niimoodi ära tegid. Ja siis ma mäletangi, et ema oli mu peale nii pahane: pidid sa siis rääkima, et me vaipa teeme! Aga mina ei teadnud, et see on saladus! /--/ Ja siis minu meelest tulid mingisugused kontrollid meile koju ja siis vist nad said trahvi. (naine, s 1957)

Endise külanõukogu esimehe sõnul sõltus kontrollijate aktiivsus eelkõige nende isikuomadustest. Kadedus ja kättemaksuhimu ajendasid rohkem kui kõrgematelt võimuorganitelt tulevad ettekirjutused:

Põhiline, ma mõtlen, et see valitsuse nõudmine ei olnud nii suur, kui see külanõukogu esimehe kadedus. Tema oli niisugune kade inimene, ta ei sallind, et raha saadakse niimoodi, et lähevad rikkaks! Nii kade! Aga nii, kui mina asusin tööle [1963. a – V.V], sihukest nõudmist ei olnud! Mina ei kuulnud seda ja milleks ma enda huvides lähen siis? Hakkam piitsutama? Minul seda nõudmist ei olnud, mina ei tegelenud sellega, kui hakkasin tööle tema järel esimehena. (naine, s 1933)

Ka kudujad tajusid järelvalve nõrgenemist aastate jooksul, 1970. aastate alguses alustanud kuduja tões, et tema tegutsemise ajal *see asi enam nii hirmuline ei olnud* (naine, s 1951). Samas tegutseti teadmises, et müük on ebaseaduslik ja sellest võõrastega ei räägitud. Veel 2012. aastal välitööde ajal tajusin mõne vanema põlvkonna kudujaga kontakti luues teatavat umbusaldust, mis tegi lõimevaipade müügi teemal vestlemise raskeks. Eelinfo põhjal teadsin, et tegemist on endise kudujaga, kuid minu küsimustele lõimevaipade kohta sain pigem põiklevaid ja lakoonilisi vastuseid. Ilmselt on avaliku saladuse hoidmine aastakümnete jooksul sisseharjunud ja see võib olla üks põhjustest, miks Avinurme piirkonna lõimeripsiliste vaipade kudumist ei ole seni Eesti kultuuriloos käsitletud.

4.4. Avinurme lõimevaipade müümine

Kuna 1960. ja 1970. aastatel oli kauplustes põrandavaipade valik kehv või hoopis puudus, hakkasid Avinurme kandi vaibakudujad oma vaipu müüma kodukohast järjest kaugemal. Põhiliselt pakuti suuri lõimevaipu, vähem võeti kaasa kitsaid lõimetekke, et oleks valikut neile, kes suurt vaipa ei vajanud. Müümas käidi nii lähemates kui kaugemates paikades. Julgemad suhtlejad, kellele müügitöö rohkem sobis, käisid ise oma pere poolt kootud vaipu pakkumas, teised kasutasid nn *ülesostjate* ehk vahendajate abi. Põhilised sihtkohad olid Virumaa suuremad asulad: Rakvere, Jõhvi, Kohtla-Järve, Kadrina, aga käidi ka Tallinnas ja Keilas müümas. Linna sõideti bussiga, kas üksi või mitmekesi, kõvasti kokkupakitud vaibad kotis käe otsas. Linnas peatuti mõne tuttava juures, kuhu sai asjad hoiule anda niikauaks, kuni ühega ringi liiguti. Tavaliselt käidi kortermajades ükselt uksele pakkumas, mis oli seotud mõningase riskiga. Kuna tegemist oli keelatud müügiga, siis võis sattuda korteriomaniku juurde, kellele see tegevus ei meeldinud. Endine vaibakuduja jutustas loo oma ämma juhtumisest 1960. aastatel:

Oi, mul ämm rääkis, kui tema käis Rakveres, käis korterites! Läheb sisse...

– Võõraste juurde siis kohe?

– Muidugi võõraste juurde! Kotipamp omal näpus ja. Tal oli üks tuttav seal Rakveres, kuhu ta läks oma... nagu rohkem viis. Ja siis ühega läks korteritesse kõndima, ühe vaibaga. Miilitsa müts oli nagis! Siis selle peale: „Oi, tulin valesse paika! Eksisin uksega!“ Vabandas jah! Taganes oma kotiga ära. Nii et see juhus oli ka, jah. Hirm oli muidugi. (naine, s 1935)

Samas võis ostjalt saada nõuandeid, kelle juurde edasi minna, soovitati sõpru ja tuttavaid, kes samuti oleksid vaibast huvitatud. Nn lumepallimeetodil ostjate leidmine leevendas kudujate sõnul mõningast psüühilist tõrget, mis valdas neid võõrale inimesele ukse taha minnes.

Mõni pere eelistas müügisihetkoks pigem maapiirkondi. Vajadusel palgati usaldusväärne autojuht ja sõideti Virumaalt kaugemale Kesk-Eestisse, Lõuna-Eestisse ja isegi Saaremaani välja. Humoorikas võtmes öelduna:

Võtsid ikka kodust suuna hommikul, kas tuule suuna või viskasid kivi, või ma ei tea, kuhu suunas siis pidi minema hakkama. See oli selline õnne asi ka ju. (naine, s 1951)

Väiksemates asulates müüdi vaipu näiteks karjalautades töötavatele naistele. Selleks, et kaup paremini läheks, valiti sõiduks palgapäeva järgne aeg, sageli mõjutas müüki ka kollektiivi käitumine: kui üks karjanaine ostis omale ilusa vaiba, ei saanud teinegi kehvem olla:

Ja ütleme, et karjalaudad, seal oli palju naisi koos ja seal läks teine kord ikka. Ja läksid koju ja tulid ja viisid veel ühe koorma sinna. (naine, s 1951)

Mõnikord võis müügiõnn naeratada ootamatult:

Mul on üks mälestus jäänud, ma just mõtlesin selle peale, et me läksime kuskile Roosna-Allikule. Seal kandis siis, kuskil seal Kesk-Eesti kandis. Ja siis kuidas valida, kuhu minna vaipa pakkuma? Vaatad, et – aa, seal on maja... Ei tea, kas tal raha võiks olla? Kas tal oleks seda vaipa kuskile panna? Noh, mõte käib ju läbi eks ole. Aga üks ämber oli hästi vahva! Vaatad, et maja nagu täielik hurtsik! Mõtled, et no tead, ülehommeme lükatakse kokku või kukub ise kokku. Igaks juhuks lähen koputan. Sitahunnikud, kivid, mitte mingit ilu! Aga mõtlesin, ah, maja siin lähedal, lähen käin sees! Taevas, kus tuli aktiivne emand välja! Ta ostis kolm vaipa! Küll mina mõtlesin, kuhu ta need vaibad paneb? Sest maja polnud ollagi ja ühesõnaga kõik oli niisugune... Aga selgus, et ta oli karjatalitaja! Tal oli raha küll, eks ole! Mina sain 80 rubla kultuuritööl, nemad said kolm korda rohkem ju. Asi tal see 50-rublane vaip osta siis on! (naine, s 1957)

Vaibakudujad, kes ise ei sõandanud võõrastele kaupa pakkuma minna, kasutasid vahendajate abi. Nendeks olid aktiivsemad kudujad ja nende abikaasad või isad, kes võtsid riskantse müügitöö ja suhtlemise enda peale. Räägiti ka aktiivsest vanamemmest, kes ise ei olnud kuduja, kuid toetas vaipade vahendamisest saadud tuluga oma laste peresid. Nn *ülesostjad* ostsid vaiba kudujalt välja veidi odavama hinnaga. Kaugemasse kanti sõites laoti auto pagasiruum ja tagumised istmed vaipu täis, sest ega siis Saaremaale ei olnud mõtet selle kümne vaibaga sõita. Võis juhtuda ka ebaõnnestumisi nagu rääkis endine vaipade vahendaja 1970. aastate lõpus toimunud pettusest:

Ja mehest ma mäletan, nad käisid ühe päevaga Saaremaal. Avinurmest on juba Virtsu tükk maad, eks ole. Nad läksid väga vara hommikul ära, nad jõudsid hilja öösel koju, nad olid terve auto täie vaipu ära müüinud! /-/- Uskumatu lugu! Aga nad said väga tõsise sellise palga oma ärist, sest et keegi jube lahke tädi ütles, et mis see kolm vaipa, hakkate nüüd tulema, ma müün need ise ära! Tulete tagasi, saate raha. Aga seda raha ei näinud ega seda tädi enam mitte kunagi! /-/- Nad jätsid ühe tädi juurde, kes ise lahkelt ütles, et mul see või teine-kolmas tahaks. Lõpuks oli tädi koos vaipadega kadunud ja telefon ei vastanud. Aga noh, pettus pole kuskile ilmast kadunud, ikka aeg-ajalt keegi astub reha peale. Aga nad said jube ruttu Saaremaal käidud! Eks see kasumi arvelt. Ega siis see vaibategija ei ütle, et noh, mis siis, et mu vaibad läksid! Tema tahab ikka oma raha saada, aga oma kasumi arvelt tuleb oma lõivu maksta lihtsalt. Aga see oli ikkagi väga suur raha. Jah, 40–50 rubla. (naine, 1957)

Kui 1970. aastatel hakati korraldama laatasid, oli võimalik eraisikutel taotleda kauplemiseks müügiluba. Mõni lõimevaipade kudujatest kasutas seda võimalust ja käis regulaarselt erinevates Eesti paikades laatal nii enda kui ka teiste vaipu müümas.

Eeltoodud katkendid endiste vaibakudujate müügilugudest tõestavad esialgu liialdusena tundunud ütlust, et *kogu Eesti on neid vaipu täis, mida siin Adraku mail on kootud; nii et astuge Muhu saarele, seal te näete neid ja ükskõik, kuhu kanti* (naine, s 1951).

1980. aastate alguseks oli kauplustesse müügile tulnud erinevaid tööstuslikult toodetud sünteetilisi põrandavaipu ja vaipkatteid (nt Mistra), mis vähendasid huvi käsitsi kootud vanamoodsate lõimeripsiliste vaipade vastu. Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide kirjutiste seas on üks 1994. a Jõgevamaalt Kursi külast saadetud vastus vaipade teemalisele küsitluslehele, mis esindab ainsana Avinurme lõimevaipade ostja vaatepunkti:

Enne 1955. a olid meil pikad omakootud põrandariided. Need olid nurgeti söögitoas ja saalis. Suur põrandavaip osteti 1954. a Avinurmest pärit rändkaupmeeste käest (linane lõim, sissekootud takukoe). Olid head kauakestvad põrandavaibad. Suurusega 150x250. Samas toonis ja materjaliga pikad põrandariided. Seoses seksioonmööbli ostmisega tulid korteritesse mistravaibad. Meil on 1980. aastast suur mistravaip. See on tüüpiline kaasaegsele maa- või linnakorterile. Teised pikad kaltsupõrandariided on vaheldumisi [Avinurme rändkaupmeestelt – V.V] ostetud takupõrandariidega vaheruumides. (ERM KV 815: 243)

Ka kudujad ise läksid muutuva moega kaasa ja soetasid endile kauplustest uued kaasaegsed põrandakatted. Mitme kuduja sõnul tähendasid lõimeripsvaibad teenistust, neid müüdi nii kaua ja nii palju kui võimalik, kuid endale koju neid maha ei pandud:

Ilmselt ei raatsitud jätta, sest see on ju raha, eksole! No hakka nüüd siis mingit sadat rubla põrandale panema! (naine, 1957)

Arvati, et küll jõuab neid veel edaspidi vajadusel juurde teha, kuid eluruumide sisustusstiil muutus ja paljudel endistel kudujatel ega nende lastel ei olnud 2012. aasta välitööde toimumise ajal enam alles ühtegi lõimeripsilist põrandatekki ega -vaipa.

4.5. Avinurme lõimeripsiliste põrandakatete kompositsiooni analüüs

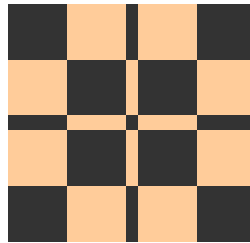
Järgnevalt vaatlen, missugused tunnused iseloomustavad Avinurme lõimeripsiliste põrandakatete mustreid, kas need eristuvad mujal Eestis kootud lõimeripsidest ja missuguseid trükiallikate mõjutusi on võimalik tuvastada.

Enamik Avinurme välitöödel nähtud lõimeripsvaipadest olid kootud labase siduse abil või suurendatud rakendusega, ainult kaks 26-st olid toimsed lõimeripsid (Lisa 1.25–26). Kitsaste põrandatekkide mustrid koosnesid keskkirjast ja äärekirjadest, mida eraldasid erksavärvilised pikijooned. Siin on ilmne analoogia vöökirjadega, kus mustriosi eraldavad pikijooned kannavad *küü*

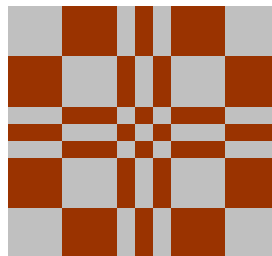

nimetust. Laiade vaipade puhul kesk- ja äärekirja eristumine puudub, vaip on kootud kahelaidse-
na, mõnikord sümmeetriliselt peegelduva kompositsiooniga (Lisa 1.20–21).

Labase sidusega kootud vaipade kompositsioonid koosnevad erineva suurusega ruutudest ja ristkülikutest. Klassikaline lõimeripsi kujundus on maleruuduline jaotus (Lisa 1.1), mis sobib algseks tüübiks, aidates mõista mitmekesisest ruuduliste mustrite valikut, kus maleruudud on justkui vertikaalselt ja/või horisontaalselt kokku lükatud või välja venitatud (Lisa 1.2–9). Mõnikord moodustuvad selle tulemusel optilise efektiga pinnad (Lisa 1.8). Ruutude ja ristkülikute kooslustes võivad esineda teatud korduvad kujundid, mille rahvusvaheline nimetus on *mungavöö* muster (Henriksson 1947: 197; Lundell 1977: 102, 158; Kelpman 1996: 71). Selle keskosas paiknev rist esineb ühe- või kolmekordsena (joonis 31a-b).

Joonis 31a. *Mungavöö* mustris esinev ruutude kombinatsioon.

Joonis 31b. *Mungavöö* mustri variatsioon

Avinurmes nii mitmekesiselt esindatud ruudulistele kompositsioonidele ei leidunud Eestis ilmunud käsiraamatutes ega ajakirjades ühtki äratuntavat lõimeripsi analoogi, mida võiks pidada otse-
seks inspiratsiooniallikaks. Järelikult on *mungavöö* mustrite kasutamine üle võetud teistelt ruudu-
listelt drell- ja raanutehnikas tekstiilidelt ning arendatud neid edasi pika ja kitsa põrandateki jaoks
sobivaks lisades mitmevärvilisi pikitriipe äärekirjade markeerimiseks.

Ruudulise kompositsiooni kõrval esineb ka põikitriibulise põhiplaaniga mustreid, kusjuu-
res ühe triibu värvitoon esindab tausta (Lisa 1.10). Lihtsa edasiarendusena mõjub triibu läbilõi-
kamine taustavärvi lõimedega, nii et tekivad teatud rütmiga ristkülikute read (Lisa 1.11). Kudujad
ise nimetasid ruudulisi ja triibulisi *kahe niiega kootud* põrandatekkideks.

Kui ruutudest ja riskülikutest tekivad rombidel põhinevad ornamendid, on tegemist veidi keerukama kudumisviisiga (Lisa 1.15–24). Tehnoloogiliselt tähendab see toimse algrakenduse põhjal suurendatud rakenduse tegemist. Avinurme mustrite puhul taandusid enamasti 2/2 tasa-pindsest toimsest suurendatud sidused tagasi nelja niiepuu ja nelja tallalaualisteks. Seepärast nimetasid kujud neid *nelja niiega kootud* vaipadeks. Korduvaks motiiviks on kaksikristiga romb, mida on kasutatud neljal põrandakattel kolme erineva kuduja poolt (Lisa 1.17–20). Selle küllaltki keeruka kompositsiooni kohta ei õnnestunud leida mitte ühtegi trükis avaldatud rakenduse joonist ega ka mingit analoogi, millelt see oleks võinud välja areneda. Tõenäoliselt on tegu mõne kodumajanduskooli kirjalikust õppematerjalist pärit rakenduse joonisega, mida on levitatud käest kätte või saadetud tuttavatele postiga (vestlusest Eva-Liisa Kriisiga 30.04.2013).

Käsitöölisel võis olla levinud ka üks omapärane toimserombiline muster, mille sarnast üheski Eesti trükises ei avaldatud, ometigi on seda samas paigutuses tutvustatud rootsi lõimerips-vaipade õpetuses (Lundell 2010: 58–61). Avinurme kuduja on lisanud sellele vikerkaarevärvilised äärekirjad (Lisa 1. 22).

Ülal kirjeldatutest täiesti erinevad on toimse lõimeripsi mustrid. Kanga pinnale tekivad peened siksakid, mis sõltuvalt lõimede niietamise ja tallalaudade tallamise järjekorrast on kas horisontaalsed (Lisa 1.25), vertikaalsed (Lisa 1.26 äärekirjad) või moodustavad rombiline pinna (Lisa 1.26 keskkiri). Sirged põikitriibud saadakse lõimede niietamisel vastupidiselt liikuvatele niiepuudele (Lisa 1.25 keskkiri).

Avinurme lõimeripsiliste põrandakatete värvikasutuses domineerivad pruunid ja oranžikad toonid. Kontrastne muster on kas must või pruun, taustaks heledamad toonid beežist oranžini. Seda on tähele pannud ka ERM-i korrespondent Laiuselt, kes 1973. aastal kirjutas: *Osavad põrandateki meistrid asuvad Avinurmes, nende kootud tekke on toodud veel peale Teist Maailmasõda meie peredesse. /--/ Enne Teist Maailmasõda jäi [Avinurme] vaipade põhivärviks püsima pruun ja oranž, need varieeruvad kord tumedamad, kord heledamatena, mis on domineeriv praegugi.* (ERM KV 223:404)

Iseloomulikud on taustalõimede värvitoonide üleminekud nii äärekirjades kui ka kogu mustri ulatuses (Lisa 1.11, 16, 21–22). Mõnel rombilisel kompositsioonil on taustalõimede värvid mustri suhtes nihkes. See võib mõjuda taotlusliku lisaefektina, kus lõimed muutuvad keskosa suunas toon-toonis tumedamaks (Lisa 1.16), samas võib jääda ka mulje kuduja vaeleavestusest lõimede käärimisel (Lisa 1.17–19).

JÄRELDUSED

Olles käsitlenud kolmekümne aasta pikkust Avinurme lõimeripsiliste põrandakatete kudumise puhangut, on ilmne, et tegemist on unikaalse kultuurinähtusega, mis tekkis ja kadus ajastust tingitud põhjustel. Kuigi intervjueeritavad ei osanud neid otseselt sõnastada, selgus erinevate vestluste põhjal neli soodsat tingimust:

- 1) Narvast Kreenholmi Manufaktuurist sai hankida puuvillast lõnga, mis sobis lõimeripstehnika kasutamiseks;
- 2) kauplustes ei olnud põrandavaipu müügil;
- 3) kangasteljed olid igas majapidamises olemas;
- 4) lõimeripsilisi põrandakatteid peeti väärkamateks kui kasutatud riideribadest kaltsuvaipu.

Kõige määravamaks neist on materjali hankimise võimalus, sest teised tingimused olid olemas ka mujal Eestis, kuid Narva Kreenholmi Manufaktuuri lähedus soodustas lõimeripsiliste põrandakatete kudumist ja kasutamist nii Avinurmes kui ka Virumaal laiemalt. Hoolimata tegevuse ebaseaduslikkusest kestis müügiks kudumine aastakümneid. Müügitöö laia territoriaalse haarde tõttu mõjutasid Avinurme lõimevaibad pea kogu Eesti sisustuskultuuri, neid võib ära tunda erinevates paikades.

Iseloomulikud jooned väljenduvad eelkõige materjalide ja mustrite kasutuses. Avinurme piirkonna kudujate materjalikasutuse eripäraks võib pidada hõredama ja peenema kirjalõime (nn rulliniit nr 10) kasutamist koos tihedama ja veidi jämedama taustalõimega, kusjuures hõredast lõimest läbikumav tume koelõng toetab mustri tekkimist. Kuna lõimeripstehnikas põrandakatteid on Avinurme kandis kootud mitmete aastakümnete jooksul, on lõimematerjalil teatav dateerimisväärtus. Selle järgi saab esemele määrata ligikaudse vanuse: käsitsi kedratud takune lõng esindab 1920.–30. aastaid, pehme puuvillane lõim hangiti Kreenholmi vabrikust 1940.–70. aastateni, tugeva keeruga rulliniit lisandus Narva lõimele 1960. aastatel. Avinurme lõimevaipade mustrite hulgast võib esile tuua kompositsiooni kaksikristiga rombidest, mis ei esinenud ühelgi muuseumikogude põrandakattel ega leidunud trükiallikates. Lisaks oli kõnealuses piirkonnas välja arenenud rikkalik mustrivalik ruutudest ja riskülikutest koosnevaid kombinatsioone. Sageli esines lõimevärvina pruun koos beežide või oranžikate toonidega; tumeda mustri taustalõimed moodustasid tihti erksatoonilisi pikitriibustikke kas äärekirjades või üle kogu pinna.

Nimetatud iseloomulike joonte tuvastamiseks oli vaja eelnevalt teada, missuguseid lõimeripsilisi põrandakatteid on kootud mujal Eestis ja kui palju on nende kudumist mõjutanud trükiallikes avaldatud õpetused. Vaadanud läbi kõik Eestis ilmunud kangakudumise käsiraamatud ja ajakirjad, milles lõimeripstehnikas põrandakatete õpetusi võidi avaldada, sain ülevaate mustritest, mida soovitati kududa. Muuhulgas selgus, et Avinurmes välitöödel nähtud mustritest vaid mõnel üksikul oli eeskujuks konkreetne trükis avaldatud õpetus. Ühtlasi andsid tööjuhised ettekujutuse erinevate lõimematerjalide kasutamisest peaaegu saja aasta jooksul. Võrdluses Eesti muuseumitesse kogutud lõimeripsiliste põrandakatetega selgus mitmete näidete varal, et trükiallikad mõjutasid mustrite valikut mõningal määral. Põhjalikke ajalisi ja paikkondlikke eripärasid ei ole võimalik välja tuua, sest muuseumitesse on sattunud põrandakatted väga juhuslikult, ilma sihipärase kogumis- ja uurimiseesmärgita.

Võrreldes välitöödel nähtud Avinurme põrandakatete valikut trükistes avaldatud õpetustega ja muuseumikogudega, veendusin, et tegemist oli teistest piirkondadest eristuva lokaaltraditsiooniga. Selle juured Eestis ulatusid küll 19. sajandi lõpu trükisõnasse, kuid põlvkondade jooksul oli kirjalik päritolu ununenud ja lõimeripstehnika kasutamine saanud kohalikuks pärandoskuseks.

Lõimevaipade ja -tekkide kudumise traditsioon taandus 1970. aastate lõpul, kui kauplustesse müügile saanud tööstuslikult valminud põrandavaibad tõid kaasa sisustusmoe muutumise. Elanike ostujõud oli aastakümnete jooksul paranenud, käsitsi kootud traditsioonilised põrandavaibad osutusid selles kontekstis vanamoodsateks. Nii võibki öelda, et Avinurme lõimeripsiliste põrandakatete kudumise periood lõppes seda esilekutsunud põhjuste kadumisel.

Kui soovida lõimeripstehnikat uuesti kasutusele võtta, tuleb leida tänapäevaste tekstiilmaterjalide hulgast sobivad lõimematerjalid, mis on piisavalt tugevad, sileda pinnaga ja tootearenduseks mõistliku hinnaga. Nõukogude ajal kasutatud Kreenholmi vabriku puuvillane lõng ja nr 10 rulliniit on ajastu muutumise tõttu käsitööturult kadunud. Seepärast katsetan uurimuse praktilises osas lõimeripstehnika kudumist kolme tänapäeval saadaoleva linase materjaliga. Puuvillaste lõimede teema vajab samuti käsitlemist, kuid antud töö maht seda ei võimalda.

5. KATSED KASUTADA LÕIMERIPSTEHNİKAT TÄNAPÄEVASTE LINASTE MATERJALIDEGA KUDUMISEL

5.1. Peenikesest takunööriist põrandariide rekonstruktsioon

Käsitsi kedratud takune lõng oli 20. sajandi alguses kõige tavalisem lõimeripsiliste põrandariiete materjal. Koduse linakasvatuse ja tootmise tulemusena oli see kättesaadav, odav ja vastupidav ning talus hästi värvimist või pleegitamist. Tänapäeval nimetatakse analoogset tööstuslikult valmistatud materjali takunööriks, kasutades seda majapidamises pigem sidumiseks, mitte kangakudumiseks. Nähes Eesti Rahva Muuseumis takusest lõngast kootud mustri-ist põrandariide katket (vt foto 16 või Lisa 2.28), tekkis huvi katsetada samasuguse kanga kudumist tänapäevase peenikesest takunööri-iga. Järgnevalt esitan lühida ülevaate tööprotsessist.

Inspiratsioon

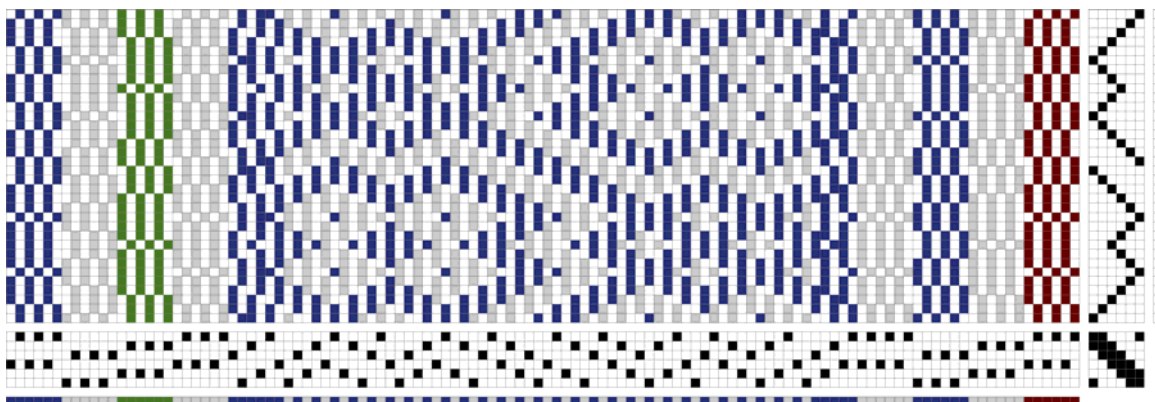
Idee rekonstruktsiooni valmistamiseks tekkis 2011. aasta sügisel soovist selgeks saada mulle senitundmatu mustri kudumine lõimeripstehnikas. ERM esemekogus olev põrandariide tükk on muuseumisse toodud u 1912. a paiku, täpsed andmed päritolu ja valmistaja kohta puuduvad. Kuna eseme mõõdud on suhteliselt väikesed (laius 64 cm, pikkus 10-12 cm), siis paelus mind lisaks võimalus näha, kuidas mõjub sama muster pikema kangana.

Foto 16. Põrandariide katke (ERM 19237).

Kangarakenduse skeem

Kudumiseks vajaliku kangarakenduse skeemi koostas ERM-is esemelt mustrit maha kirjutades. Hiljem lõimeripsilisi mustreid lähemalt uurides leidsin, et see on avaldatud mitmes vanemas kangakudumise käsiraamatus, mõnikord soovitades seda kududa ka koeripsilisteks vooditekkideks (Rebenitz 1898: mustrilehe joonis nr 103, Oikkonen 1926: 86; Varimõis 1927: 106; Kogu kangakudumiskirju 1933: 9; Mälksoo 1947: 132–133).

Joonis 32. Põrandariide ERM 19237 rakenduse skeem, niietus kordub vastavalt mustrile.

Materjali iseloomustus ja tööprotsessi lühikirjeldus

Muuseumis olev põrandariie on kootud käsitsi kedratud kahekordsest takusest lõngast, mille jämedus varieerub vahemikus 1–2,5 mm. Tänapäeval saadaolevatest materjalidest pidasin kõige sarnasemaks Võru ettevõtte Vestra Ex müüdavat Läti päritolu linast takunööri läbimõõduga u 2 mm. Osa lõimedest ja koelõnga värvisin vastavalt kangamustrile, teise osa jätsin naturaalselt tooni. Lõimeripsiline tehnika, milles on kasutatud väga tihedalt tavapärasest jämedamaid lõimi, nõudis lõimede käärimist vähemalt viie patsina. Vastasel juhul ei oleks lõimed mahtunud käärpui pulkadele. Kanga rakendamise etappidest on oluline välja tuua, et soastasin lõimed nii tihedalt, et kanga laius tuleks 64 cm nagu originaalil, ühel sentimeetril oli 11 lõime (suga nr 30/4,4,3). Kudumise ajal kerkis kangavahelik suhteliselt hästi, kartus, et tihedast hõõrdumisest muutub takunööri pind karvaseks ega lase lõimedel korralikult liikuda, ei olnud põhjendatud.

Tulemus ja analüüs

ERM-i esemekogu põrandariide tüki (ERM 19237) järgi valmis rekonstruktsioon põrandariidest, mille kudumiseks asendasin käsitsi kedratud takuse lõnga tänapäeval tööstuslikult toodetud takunööri. Katses kasutatud takunöör sobib sileda pinna ja tugeva keeruga korrutuse tõttu lõimerip-

siliste kangaste kudumiseks. Tööprotsessi käigus märkas, et võrreldes käsitsi kedratud takuse lõngaga, mille jämedus varieerus 1–2,5 mm, muutis tänapäevane ühtlase jämedusega 2 mm takunöör lõimed tihedamaks. Selle tulemusena ei läinud kudumise ajal koelõng nii hästi kokku kui vanal vaibakatkel ja ruudukujulised ornamendid venisid kergelt pikergusteks rombideks. Järelikult tuleb materjalide asendamisel lähtuda eelkõige soovitud visuaalsest tulemusest, täpne samade mõõtude järgimine ei ole otstarbekas.

Foto 17. Põrandariide katke ERM 19237 järgi valmistatud rekonstruktsioon. Foto Veinika Västriku

5.2. Jämedast takunööri tekstiilkorvide ja põrandariide kudumine

Eelmise põrandariide kudumisest innustust saades proovisin järgmisena kududa lõimeripskangast jämeda takunööri. See materjal on mind köitnud karuse või isegi veidi robustse looduslähedusega ja väärib naturaalse tekstiilmaterjalina mitmekesisemat kasutamist. Kuna lõimeripskangas on oma olemuselt jäik ja kõva, siis otsustasin kududa kanga kandiliste tekstiilkorvide valmistamiseks.

Inspiratsioon

Korvide kavandamisel lähtusin Avinurme välitöödel pildistatud lõimeripsiliste põrandakatete mustritest. Inspiratsiooni sain ühelt Tudu külas pildistatud põrandariidelt:

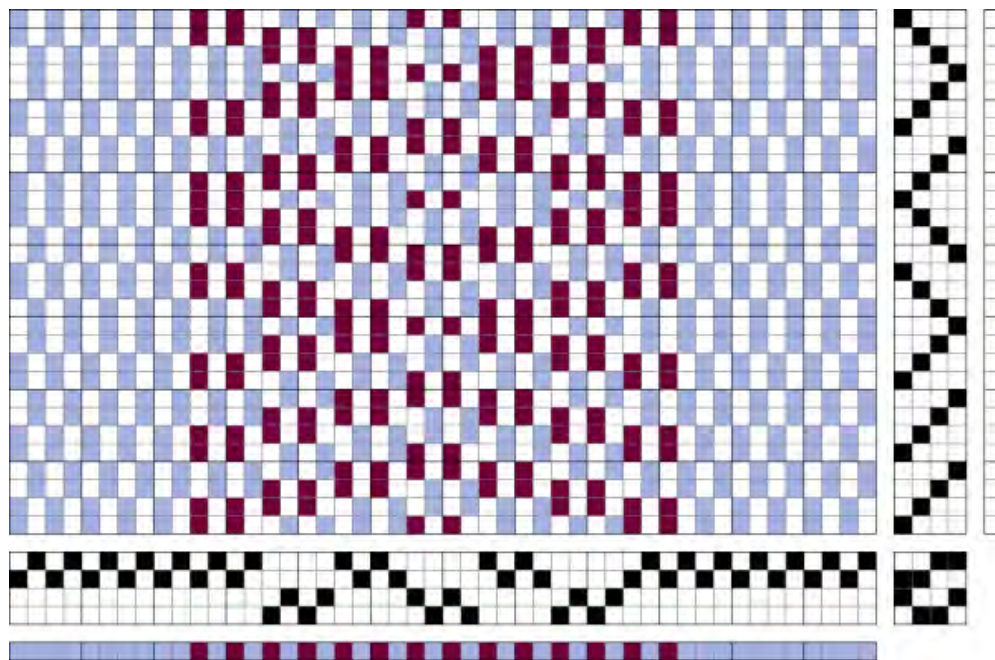
Foto 18. Lõimeripsiline põrandariie Tudu külas Lääne-Virumaal (Lisa 1.25).

Foto Veinika Västriku.

Kangarakenduse skeem

Märkisin Tudu külas pildistatud vaibafotolt rakendusejoonise üles, valisin sellest ainult vaiba keskmise osa ja lisasin järjestisele tallamisele nurkse variandi (joonis 33). Kohandasin rakenduse korvide kuju ja mõõtudega sobivaks, arvestades mustritriipude paigutust korvi külgedel ja põhja all.

Joonis 33. Detail tekstiilkorvide kangarakenduse skeemist.

Materjali iseloomustus ja tööprotsessi lühikirjeldus

Kasutasin selgi korral Võrus firmas Vestra Ex pakutavat keskmise jämedusega linast takunööri nr 2,5, läbimõõduga 3–4 mm. Värvisin osa nööri tumesiniseks, teise osa nööri valgendasin ja enami-ku materjalist kasutasin töötlemata naturaalsel kujul.

Lõime käärisin üles kolme erineva patsina, kuna jäme nöör täitis käärpuu pulgad kiiresti täis. Niietamine, soastamine (suga nr 27/2) jt lõime rakendamise etapid sujusid probleemideta, üllatus tuli kudumist alustades. Selgus, et töötlemata takunöör oli pealt lahtise kiuga ja muutus soapiide vahel hõõrduhes kiiresti karvaseks. Lahtiste linakiudude tombud takistasid tihedalt koos olevatel lõimedel liikuda ja kangavahelikku ei tekkinudki. Seda probleemi ei olnud värvitud ja valgendatud lõimedega, mis olid pärit samast nööripartiist, kuid muutusid töötlemisel siledamaks. Ainsaks võimaluseks selle lõimega üldse midagi teha, oli igal teisel kudumisreal käsitsi ja tugeva jõuga sikutada niiepuid ja nende lõimi teineteise küljest lahti. Korjasin pidevalt välja tekkinud lahtisi linakiudude tupsu, nii et teljeümbrus oli peagi nendega kaetud. Kannatliku kudumise järel sain vajaliku koguse kangast kootud. Selleks, et valmistada erineva suurusega korvid ja varieerida nende kujundust, lõikasin poole kudumise ajal osa äärelõimedest lahti ja jätkasin kudumist kitsama kangana. Peale kanga valmimist lõikasin välja vajalike mõõtudega tükid ja lihtõmblusega peatasin hargnemise. Seejärel õmblesin tükid masinaga kokku kandilisteks korvideks. Pressisin murdekohad ja nurgad, et anda tootele kandilist vormi.

Tulemus ja analüüs

Tööprotsessi tulemusena valmisid kaks takusest lõimeripsilisest kangast korvi mõõtudega 27x21x13 cm ja 43x26x15 cm (foto 19). Leidsin kinnitust oletusele, et lõimeripstehnikas kangas hoiab korviks õmmelduna hästi kandilist vormi. Suureks probleemiks osutus jämedama takunööri karvasus: tihedalt soas hõõrdudes moodustasid takunööri pealmised kiud linavilla sarnaseid tom-pusid, mis ei võimaldanud kangavahelikul korralikult kerkida.

Tekstiilkorvidele lisaks kудusin samast kangast põrandariide mõõtudega 56 x 110 cm (foto 20), et välja selgitada, kuidas käitub jäme takunöör lõimeripsilise põrandatekstiilina. Võrreldes eelmise, peenemast nõõrist kootud põrandariidega, oli see paksem ja tugevam, kuid kudumise ajal karvaseks muutunud lõime pinnalt jätkus linakiudude eraldumine. See muutis kanga kasutamise elu-ruumides mõnevõrra problemaatiliseks.

Foto 19. Takunöörast kootud lõimeripsilised tekstiilkorvid. Foto Veinika Västriku.

Foto 20. Takunöörist kootud lõimeripsiline põrandariie. Foto Veinika Västriku

5.3. Linasest niidist põrandatekk Avinurme mustrite ainetel

Olles lõimeripsilisi põrandakatteid lähemalt uurinud, tekkis vajadus leida alternatiiv nõukogude ajal kasutatud lõimematerjalidele (nt puuvillane rulliniit nr 10), mille sile pind ja tugevus oleksid sobivad selles tehnikas kudumiseks. Kuna lõime kulub palju, on oluline materjali kasutusmugavus (suurtel poolidel), kaubanduses kättesaadavus ja mõistlik hind. Nendele omadustele vastab mitmekordne linane niit, mida tekstiilmaterjalidega kauplevad firmad Eestis müüvad. Katsetan lõimeripsilise põrandateki kudumisel koos naturaalse ja valgendatud kahekordset linast niiti.

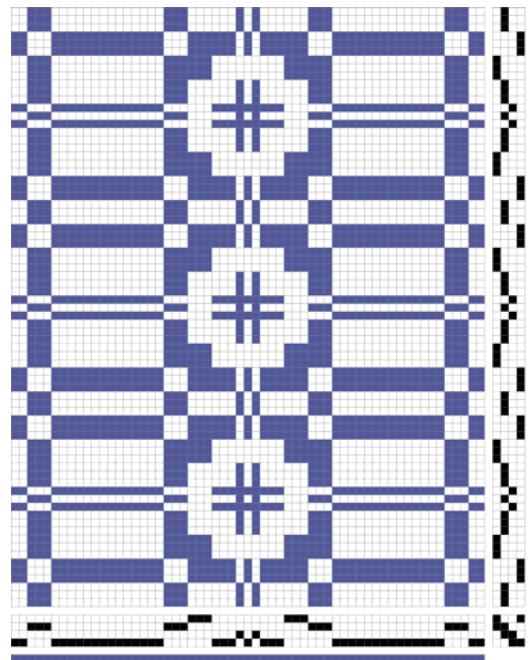
Inspiratsioon

Kavandasin põrandateki Avinurme lõimevaipadel sageli esinenud mustri põhjal, milles kordub kaksikristiga rombi kujund (foto 21). Võtsin aluseks ühe konkreetse vaiba algrakenduse ja muut-
sin selle niidetust ja/või tallamist. Eesmärgiks oli säilitada kaksikristi motiiv, kuid teha selle üm-
bus lakoonilisemaks (joonis 34).

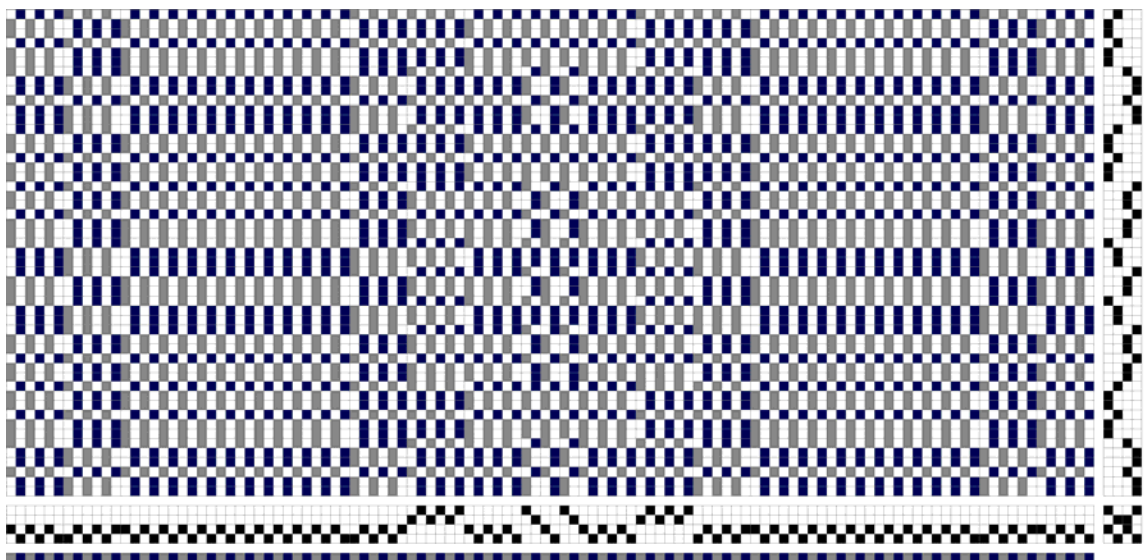

Foto 21. Põrandatekk Piilsi külast
Avinurme vallast (Lisa 1.18). Foto V. Västrik.

Joonis 34. Muudetud algrakenduse skeem.

Kangarakenduse skeem

Joonis 35. Suurendatud rakendus.

Tööprotsessi lühikirjeldus

Sobiva lõimetiheduse leidmiseks kudusin tööproovid, alustades tihedusest 10 lõime 1 cm-l (suga nr 50/2). Kuna koelõnga jäi liiga palju näha ja lõime mõju sellega vähenes, soastasin lõime mitu korda uuesti tihedamaks. Sobivaim tulemus jäi soaga nr 70/2 ehk 14 lõime 1 cm-l.

Kuigi kasutasin sel korral takunööri palju peenemat lõime, käärisin meetrilaiuse põrandateki lõimed üles kolme patsina, sest kangas koosnes 1440 lõimest. Kudumise puhul oli huvitavaks avastuseks, kuidas jämeda koelõnga toon mõjutas kanga mustrit hoolimata sellest, et koelõnga lõimede vahelt peaaegu ei paistnud. Kasutades jämedamaks koelõngaks valgendatud takunööri, tõusid mustrist esile valged kujundid, naturaalse halli koelõngaga kudumine võimendas halle mustriosi (foto 22).

Foto 22. Tööproovid, millel on näha erinevat tooni koelõngaga kudumise mõju.

Foto Veinika Västriku.

Tulemus ja analüüs

Tööprotsessi tulemusena kudusin linasest niidist lõimedest suurendatud rakendusega lõimerips-tehnikas põrandavaiba, mille kujundus on edasiarendus Avinurme lõimevaipade mustrist.

Linane niit sobis lõimeripsi kudumiseks hästi, see oli vastupidav, ei katkenud kudumise ajal. Niidi sile pind võimaldas väga tihedalt kõrvuti asetsevatel lõimedel liikuda, mille tõttu ei ol-

nud kangavaheliku kerkimisega probleeme. Kvaliteetne lina kiud andis niidile kerge läike. Valgendatud linane lõim sarnanes välimuselt Avinurme vaipades kasutatud Kreenholmi puuvillasele lõimele.

KOKKUVÕTE

Käesolev magistritöö „Avinurme lõimeripstehnikas põrandakatted Eestis ilmunud kudumisõpetuste ja muuseumikogude taustal ning katsed kasutada lõimeripstehnikat tänapäevaste linaste materjalidega kudumisel“ koosneb uurimuslikust ja praktilisest osast.

Uurimusliku osa keskmes käsitlesin Avinurme lõimeripstehnikas põrandakatete kudumist 1950.-1970. aastatel, mille kõige olulisemaks tekkepõhjuseks oli võimalus hankida sobivat puuvillast lõimelõnga Narvast Kreenholmi Manufaktuurist. Kuna kodus valmistatud põrandakatteid käidi müümas väga erinevates paikades, on Avinurme lõimevaibad mõjutanud sisustuskultuuri kogu Eestis.

Selleks, et aru saada, kuivõrd oli tegemist lokaalse kultuurinähtusega, uurisin eelnevalt muuseumikogude põhjal, missuguseid lõimeripsilisi põrandakatteid kooti mujal Eestis ja kuidas oli nende kudumist mõjutanud trükiallikates avaldatud õpetused. Analüüsi tulemusel selgus, et välitöödel nähtud Avinurme põrandakatete mustrid ei olnud otseselt võetud ajakirjadest või käsiraamatutest. Kuigi lõimeripstehnika tuli Eestisse 19. sajandi lõpu käsiraamatute kaudu, oli põlvkondade jooksul selle kirjalik päritolu ununenud ja lõimeripstehnika saanud kohalikuks pärandoskuseks. Nimetatud oskus taandus 1970. aastate lõpus, kui suurenes tööstuslike põrandakatete valik kauplustes, mis tõi kaasa sisustusmoe muutuse. Nõukogude aja lõppemisega on käibelt kadunud ka tolleaegsed lõimematerjalid.

Magistritöö praktilises osas katsetasin tänapäeval Eestis saadaolevaid linaseid nõõre ja niiti, mis võimaldaks kõnealust tehnikat uuesti kasutusele võtta kaasaega sobival kujul. Kudusin kolm põrandakatte näidist ja tekstiilkorvid kasutades erinevate omadustega lõimematerjale.

KASUTATUD ALLIKAD

Arhiiviallikad

AM – Eesti Ajaloomuuseum

ERM – Eesti Rahva Muuseumi esemekogu

ERM Fk – Eesti Rahva Muuseumi fotokogu

ERM KV – Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide vastuste arhiiv

ERM KV 94, 223, 814 ja 815

HM – Hiiumaa Muuseum

PM – Järvamaa Muuseum

PTM – Põlva Talurahvamuuseum

RM – SA Virumaa Muuseumid (Rakvere)

VK – Võrumaa Muuseum

VM – Eesti Vabaõhumuuseum

Andmebaasid

DEA – Digiteeritud eesti ajalehed. <http://dea.nlib.ee/> (21.05.2013)

DIGAR – Eesti Rahvusraamatukogu Digitaalarhiiv. <http://digar.nlib.ee/digar/> (21.05.2013)

MuIS – Eesti Muuseumide Infosüsteem. <http://www.muis.ee/> (21.05.2013)

Vaibakogu – Eesti Rahva Muuseumi vaibakogu andmebaas. <http://vaibad.erm.ee> (13.05.2013)

Publitseeritud materjalid

Henriksson, Anna 1947. *Kankaankudonnan oppikirja*. Helsinki: Otava

Kogu kangakudumiskirju. 1932. Tartu: Eesti Naine. [Elektrooniline reproduktsioon. Tallinn:

Eesti Rahvusraamatukogu 2012. <http://digar.nlib.ee/digar/show/?id=103396> (20.05.2013)]

Kelpman, Mare 1998. *Kangakudumine*. Tallinn: Koolibri

Konsin, Kalju 1966. Naiskäsitöö Võru rajoonis. – *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXI*. Tallinn, lk 164–205

- Konsin**, Kalju 1972. *Vaibad*. Küsitlusleht nr 124. Tartu: Eesti Rahva Muuseum
- Konsin**, Kalju 1979. *Kudumid*. Tallinn: Kunst
- Konsin**, Kalju 1981. Muhu tikitud rahvavaibad. – *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXXII*. Tallinn: Valgus, lk 30–56
- Konsin**, Kalju 1983. Hiiu rahvavaibad. – *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXXIII*. Tallinn: Valgus, lk 107–122
- Konsin**, Kalju 1984. Lahemaa rahvavaibad. – *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXXV*. Tallinn: Valgus, lk 63–69
- Konsin**, Kalju 1988. Saaremaa naiskäsitööst tänapäeval. – *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXXVI*. Tallinn: Valgus, lk 70–79
- Kuma**, Helene 1976. *Eesti rahvavaibad*. Tallinn: Kunst
- Kõresaar**, Ene 1993. *Vaibad*. Küsitlusleht nr 189. Tartu: Eesti Rahva Muuseum
- Kõresaar**, Ene 1999. *Vaip – tekki muodi asi. Etnoloogiline esemeuurimus*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Lundell**, Laila 1977. *Stora vävboken*. ICA bokförlag Västerås
- Lundell**, Laila 2010. *Rep Weaves*. Vermont: Trafalgar Square Books
- Mälksoo**, Liidia 1945. *Kangakudumise käsiraamat*. Tartu: Teaduslik Kirjandus
- Mälksoo**, Liidia 1947. *Kangakudumise käsiraamat*. Tartu: Teaduslik Kirjandus
- Mälksoo**, Liidia 1948. *Tarbe- ja dekoratiivkangaid käsitelgedel*. Tartu: Teaduslik Kirjandus
- Mälksoo**, Liidia 1973. *Kangakudumine*. Tallinn: Valgus
- Mälksoo**, Liidia 1976. *Kangakudumine*. Tallinn: Valgus
- Oikkonen**, Helena 1926. *Kangakudumise õpetus*. I osa, prof. Emil Simola „Sidosoppi“ alusel. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus
- Oikkonen**, Helena 1929. *Kangakudumise õpetus*. I osa. Prof. Emil Simola „Sidosoppi“ ja kangur Anna Henriksonni „Kangakudumisõpetuse“ alusel. II parandatud ja täiendatud trükk. Tallinn: Vaba maa
- Põldma**, Kristel; **Västri**, Veinika 2006. *Vanaemade vaibad*. Tartu: MTÜ Kangastelje Töötuba
- Rannap**, Heino 2012. *Eesti kooli ja pedagoogika kronoloogia aastani 2000*. <http://www.hm.ee/index.php?03310> (26.04.2013)
- Rebenitz**, Louise 1898. *Õpetuse raamat käsitöö-koolidele ja iseõppimiseks, irdlisa Mustre-lehed eraldi ümbrises*. Riia: A. Grosset
- Reemann**, Vaike (koost.) 2011. *Sõbast seinavaibani. From traditional wrap to wall tapestry*. Tallinn: Eesti Pank

Ripsmatta: Warp-Rep Rug. – *Weavolution*. <http://weavolution.com/taxonomy/term/2571>
(19.05.2013)

Tammelander, Mathilda 1896. *Kangaste seletused*. Jurjev: K. Sööt

Troska, Gea 1998. Eluruumide sisustamine ja majakraam. – *Eesti rahvakultuur*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 325–343

Varimõis, Lovise 1927. *Kangakudumise õpetus ühes 213 mustriga*. Tartu: Ed. Bergmann

Viires, Ants 2005. Käsitöö edendamise üritustest Eestis 19. sajandi viimasel veerandil. – *Tuna* nr 2, lk 45-56

Võti, Tiina 1984. *Talutoa sisustus*. Eesti rahvakunst IV. Tallinn: Kunst

Perioodika

Eesti Naine 1924–1940, 1945–1951

Kunst ja Kodu 1958–1990

Käsitööleht 1906–1926, 1931–1935

Maret 1935–1940

Nõukogude Naine 1952–1988

Taluperenaine 1927–1940

Valgus 1895–1896

Autori välitööd

Litereeritud intervjuud, köitmata materjal Eesti Rahva Muuseumis.

Kirjavahtused

Ene Vilgota (e-kiri 29.01.2011)

Hele Tulviste (e-kiri 4.03.2013)

Ülle Marits (e-kiri 20.09.2012)

Vestlused

Tiiu Sild (Viljandi käsitööpoes 27.03.2012)

Eva-Liisa Kriis (telefonivestlus 30.04.2013)

SUMMARY

This MA thesis titled “Rep weave rugs from Avinurme Parish in the context of Estonian weaving tutorials and museum collections: Experiments with rep weave technique to utilise contemporary linen materials” consists of research part and practical part.

In the research part of the thesis the tradition of making rep weave rugs in Avinurme Parish from the 1950s up to the 1970s was analysed. The most important reason for the outbreak of this regional tradition was the possibility to obtain appropriate cotton warp yarn from the Krenholm Manufacturing Company in Narva. As these homemade rugs were sold in different parts of the country, the rep weave floor textiles from Avinurme Parish have influenced furnishing practices all over Estonia.

In order to understand whether this can be labelled as local cultural heritage, I studied on the basis of Estonian museum collections what kind of rep weave rugs were made in the other parts of Estonia and how were the weaving practices influenced by the published handbooks. As a result of the analysis one may state that the patterns of the rep weave rugs, documented during the fieldwork trip to Avinurme in 2012, were not copied directly from the published journals and weaving handbooks. Despite the fact that rep weave technique reached Estonia through the late 19th century handbooks, the written origin of the technique was forgotten and it has been transformed to be the regional heritage craft. This knowledge fell back in the late 1970s, when the assortment of industrial floor covers in the shops increased that brought along, in turn, changes in furnishing trends. Due to the end of Soviet regime also the former warp materials have disappeared.

In the practical part of the thesis I experimented with linen materials available in Estonia that would allow to re-introduce this technique in the form that meets the present-day needs. Three examples of rep weave rugs and textile baskets were made utilising warps of different kind.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Veinika Västriku

(sünnikuupäev: 25.05.2013)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Avinurme lõimeripstehnikas põrandakatted Eestis ilmunud kudumisõpetuste ja muuseumikogude taustal ning katsed kasutada lõimeripstehnikat tänapäevaste linaste materjalidega kudumisel,

mille juhendaja on Ave Matsin (MA) ja Vaike Reemann (MA võrd)

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis, **21.05.2013**

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Pärandtehnoloogia magistriõppekava

Veinika Västriku

EESTI LÕIMERIPSTEHNİKAS PÕRANDAKATETE FOTOD

Lisad magistritööle

Avinurme lõimeripstehnikas põrandakatted Eestis ilmunud kudumisõpetuste ja
muuseumikogude taustal ning katsed kasutada lõimeripstehnikat
tänapäevaste linaste materjalidega kudumisel

Viljandi 2013

SISUKORD

Lisa 1: Avinurme lõimeripsilised põrandakatted	3
Lisa 2: Lõimeripstehnikas põrandakatted Eesti Rahva Muuseumi esemekogus	30
Lisa 3: Lõimeripsilised põrandakatted Eesti Rahva Muuseumi fotokogus	59
Lisa 4: Lõimeripsilised põrandakatted teistes Eesti muuseumites	92
Lisa 5: Lõimeripsilised põrandakatted erakogudes	103

LISA 1

Avinurme lõimeripsilised põrandakatted

Pildistatud välitöödel 2012. aastal

Lisa 1.1

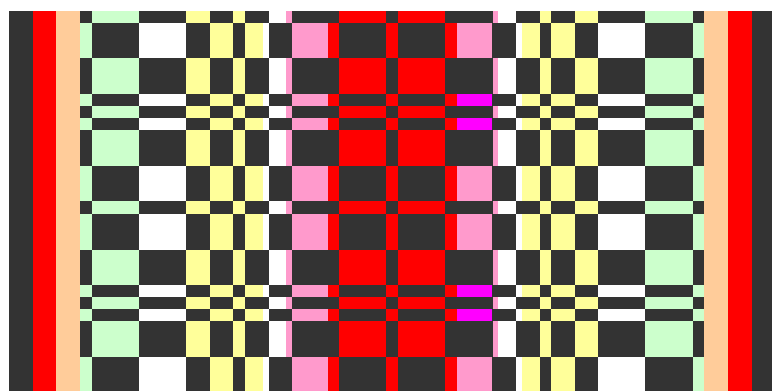
Põrandatekk. Kudunud 1930. aastatel Kata-Rosalie Kallavus (1897-1970) Änniksaare külas Avinurme vallas. Materjaliks on käsitsi kedratud linane takunöör. Põrandateki laius on u 60 cm. Kitsa mõõdu pärast nimetas kuduja seda *kitsekeelekeseks*. *Kahe niiega kootud*. Foto Veinika Västrik.

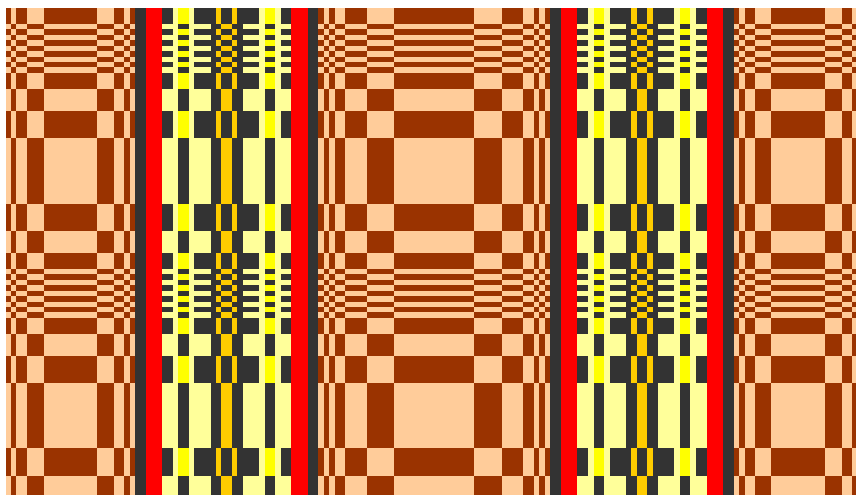
Lisa 1.2

Põrandatekk. Kudunud 1960. aastatel Meeta Hunt (1923–1994) Piilsi külas, Avinurme vallas. Laius on 65 cm. Foto Veinika Västriku.

Lisa 1.3

Põrandatekk. Kudunud 1960. aastatel Meeta Hunt (1923–1994) Piilsi külas, Avinurme vallas. Laius on 72 cm. Foto Veinika Västriku.

Lisa 1.4

Põrandatekk. Kudunud 1950. aastatel Leida Pöder (s 1910) Kõrvemetsa külas, Avinurme vallas. Laius on u 70 cm. Foto Veinika Västriku.

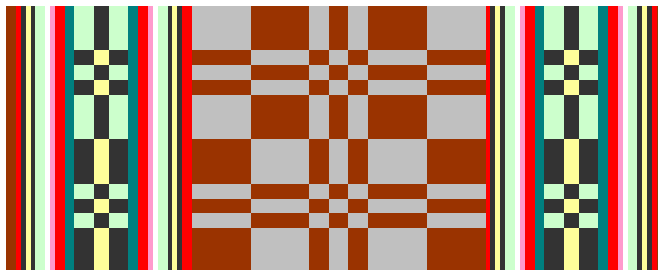

Lisa 1.5

Põrandatekk. Kudunud 1950. aastatel Alide Oja (1904–1999) Kure talus Võtikvere külas Torma vallas. Foto Veinika Västriku.

Alide õppis kangakudumist oma emalt, kodumajanduskoolis ei käinud. Mustriid ja värvid seadis ise, ajakirjadest ei vaadanud. Oli kodune taluperenaine, viie lapse ema. Kui lapsed väiksed olid, siis ei olnud aega kududa, hiljem kudus ainult oma lastele, mitte müügiks.

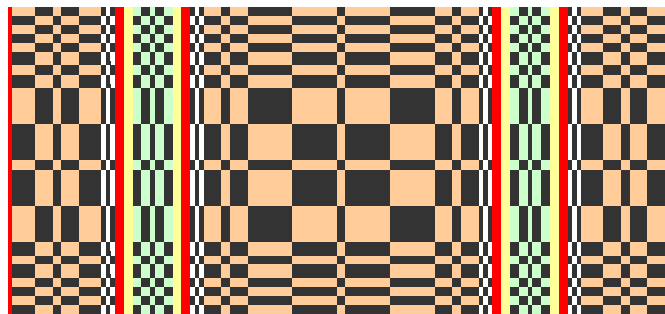
Lõimeteki kinkis tütrele 1960. a, kui tütar kolis Mustveesse uude vastvalminud majja elama. Põrandatekk oli algselt alumise korruse elutoas kui uhkem ja ilusam. Köögis olid tavalised triibulised kaltsuvaibad. Lõim on poest ostetud ja puuvillavärviga ise värvitud. (Tütrel jutu põhjal).

Lisa 1.6

Põrandatekk. Kudunud Aliide Kuustik (sünd. 1905) Avinurmes. Asub Iisaku Muuseumi püsiekspositsioonis. Foto Veinika Västrik.

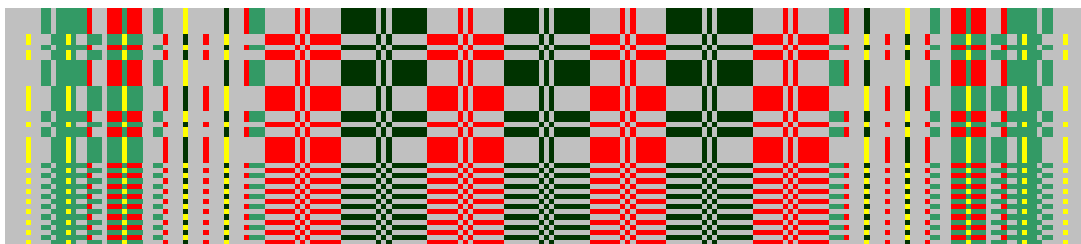
Katkend Aliide pojatütar Ülle Maritsa kirjast (20.09.2012): *Kudumise aeg võis jääda 1930.-1970. aastatesse. Tööl vanaema ei käinud, vanaisa töötas raudteel ja vanaema pidas kahte lehma ja kudus vaipu. Kui õigesti mäletan, ostis ta poest nr 10 niiti, see oli kõige jämedam puuvillane niit, mida saada oli ning värvis need suvel suures puunõus ise ära. Olin vast 10-aastane kui vanaemaga Tartusse sõitsime, sest Tartu täika oli peamine koht, kus vaibad ja tekid ära müüdi. Kunagi [Iisaku] muuseumis töötades juhtus sinna üks Tartu kandi naine, kes ütles, et tal on kodus täpselt samasugused tekid ning jõudsime arutledes sinnamaani, et küllap need minu vanaema kootud olid.*

Lisa 1.7

Põrandavaip. Kudunud 1939. a Ilse Rummel (s 1922) Änniksaare külas Avinurme vallas. Laius u 140 cm. Foto Veinika Västriku.

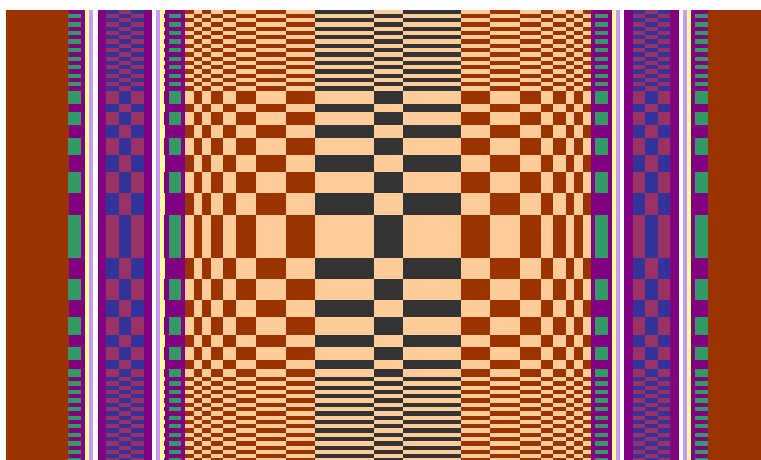
Kahe niiega kootud laiade soome telgede peal ühelajdsena, st ilma keskõmbluseta. Ilse oli siis 17-aastane. Mustri mõttes oma peast, ajakirju polnud kuskilt võtta. Ema aitas lõime üles vedada, kahtles küll, kuidas tihedat lõime nii laialt üles saab. Ema käis Tudulinna kudujatega nõu pidamas ja kõik sai korda. (Ilse jutu põhjal.)

Lisa 1.8

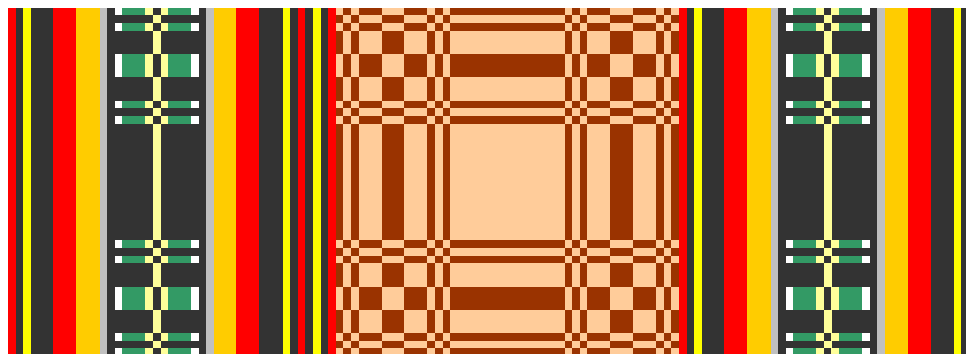
Põrandatekk. Kudunud 1970. aastatel Ilse Rummel (sünd 1922) Änniksaare külas Avinurme vallas. Laius u 90 cm. *Kahe niiega kootud*. Foto Veinika Västrik.

Lisa 1.9

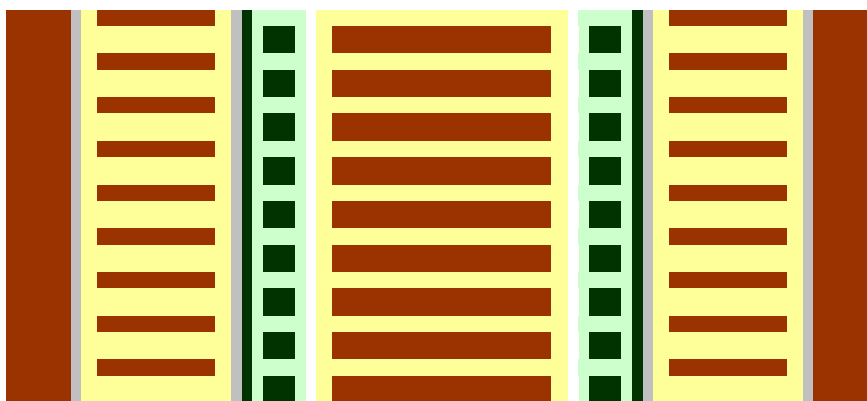
Põrandatekk. Kudunud Alice Klaas (1902–1994) Sämi külas Lääne-Virumaal 1920.–30. aastatel. Kasutusel Tormas. Laius u 80 cm. Foto Eike Jodche.

Lisa 1.10

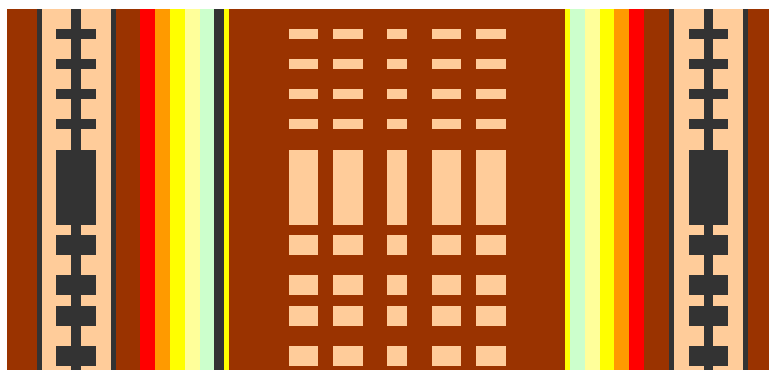
Põrandatekk. Kudunud 1970. a Kata-Rosalie Kallavus (1897–1970) Änniksaare külas Avinurme vallas. Foto Veinika Västriku.

Peale kuduja surma jäi lõim pooleli, tütar Ilse Rummel kudus selle koos oma kolme teismelise pojaga lõpuni. Ilse õpetas neid ja poisid kudusid koolist tulles kohe isuga. (Ilse jutu põhjal.)

Lisa 1.11

Põrandatekk. Kudunud Lüüsi Kukk (s 1927). Lõimetekke ja vaipu kudus ta 1960.–70. aastatel Ulvi külas Avinurme vallas. Laius 82 cm. Foto Veinika Västriku.

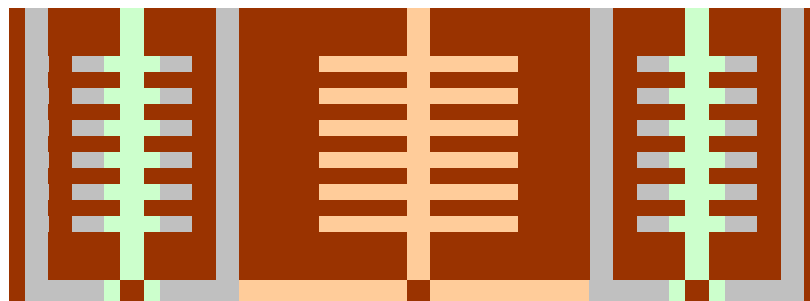

Lisa 1.12

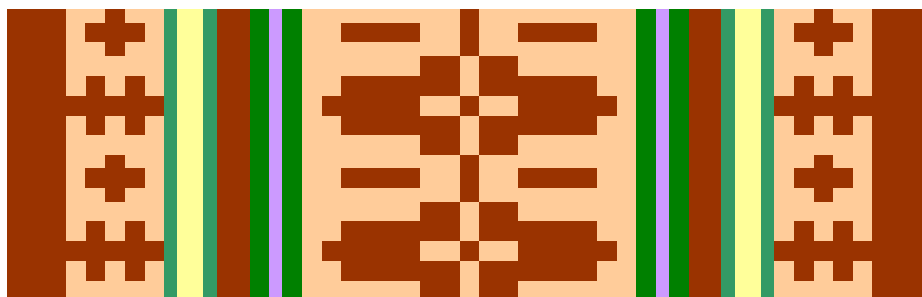
Põrandatekk. Kudunud Aliise Tooming (s 1922) Avinurmes. Põrandatekk asub Avinurme Elulaadikeskuses. Laius u 85 cm. Aliise kinkis vaiba 2000. aastate alguses maja perenaise Küllike Pärna mehele ja mehe vennale. Foto Veinika Västriku.

Nad aitasid üksikul vanainimesel küttepuid teha, kuid raha ei võtnud. Selle asemel kinkis Aliise neile vaipu, mida tal oli kodus tohutult palju varuks kootud. Hiljem kõik vaibad hävinesid maja põlengus. (Küllike Pärna jutu põhjal).

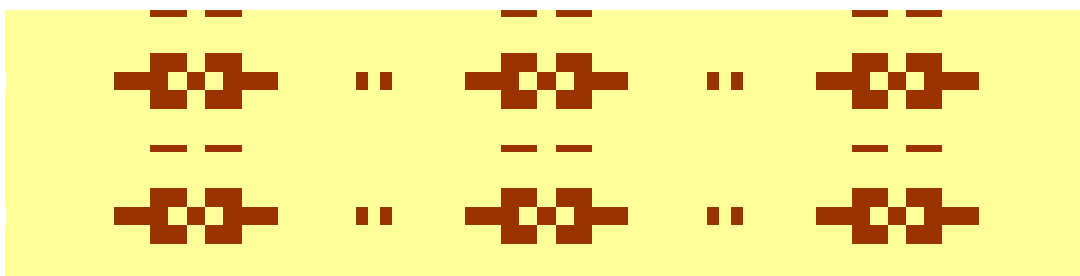
Lisa 1.13

Põrandatekk on lastud 1950. aastatel teha Tudulinna elanud kudojal. Laius u 75 cm.
Omanik Ilse Rummel (s 1922) Änniksaare külas Avinurme vallas. Foto Veinika Västrik.

Lisa 1.14

Põrandavaip. Kudujaks Lüüsi Kukk (s 1927). Lõimetekke ja vaipu kudus ta 1960.–70. aastatel Ulvi külas Avinurme vallas. Temal olid ühena vähestest laiad kangasteljed, mida nimetati *trellideks*. Laius 152 cm. Kootud ühelajdsena. Foto Veinika Västrik.

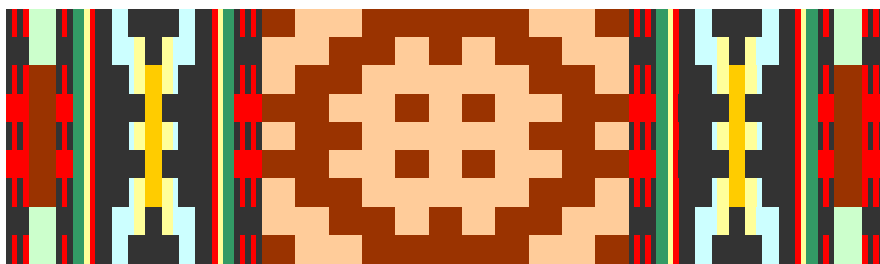

Lisa 1.15

Kudunud Aliise Tooming (s 1922) Avinurmes. Põrandatekk asub Avinurme Elulaadikeskuses. Aliise kinkis vaiba 2000. aastate alguses maja perenaise Küllike Pärna mehele ja mehe vennale. Foto Veinika Västriku.

Nad aitasid üksikul vanainimesel küttepuid teha, kuid raha ei võtnud. Selle asemel kinkis Aliise neile vaipu, mida tal oli kodus tohutult palju varuks kootud. Hiljem kõik vaibad hävinesid maja põlengus. (Küllike Pärna jutu põhjal)
Laius u 85 cm.

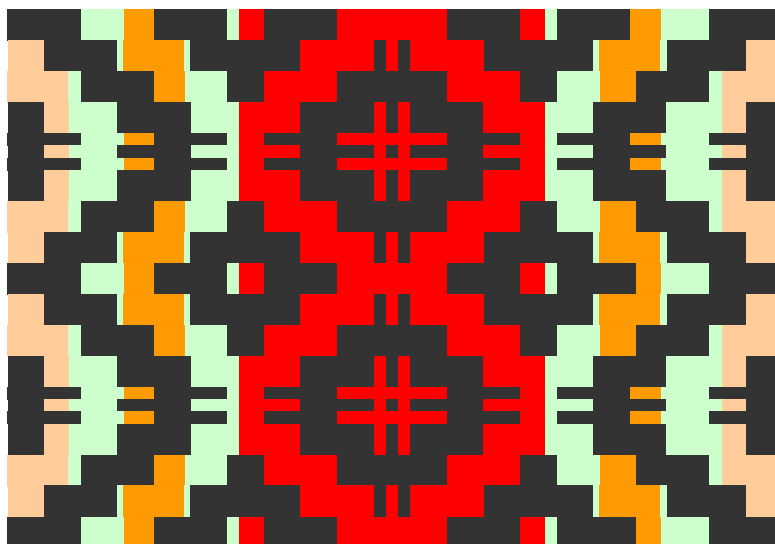
Lisa 1.16

Põrandatekk. Kudunud 1950. aastatel Alide Oja (1904-1999) Kure talus Võtikvere külas Torma vallas. Laius on 80 cm. Foto Veinika Västriku.

Lisa 1.17

Põrandariie. Kudunud 1980.aastatel Lilli Irs (s 1912) Tudu külas Vinni vallas Lääne-Virumaal. Laius u 80 cm. Omanik Ester Reinol (78 a) tellis temalt kaks 3-meetrist vaipa. Selliseid nimetati siin põrandariieteks. Foto Veinika Västriku.

Lisa 1.18

Põrandatekk. Kudunud 1960. aastatel Meeta Hunt (1923-1994) Piilsi külas, Avinurme vallas. Laius on 82 cm. Foto Veinika Västriku.

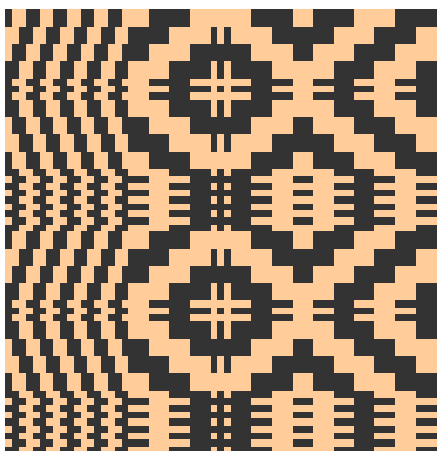
Lisa 1.19

Põrandavaip. Kudunud 1960. aastatel Meeta Hunt (1923–1994) Piilsi külas, Avinurme vallas. Laius on 169 cm. Foto Veinika Västriku.

Lisa 1.20

Põrandavaip. Kudunud Ilse Rummel (sünd. 1922) Änniksaare külas Avinurme vallas.
Laius 160 cm. Foto Veinika Västriku.

Lisa 1.21

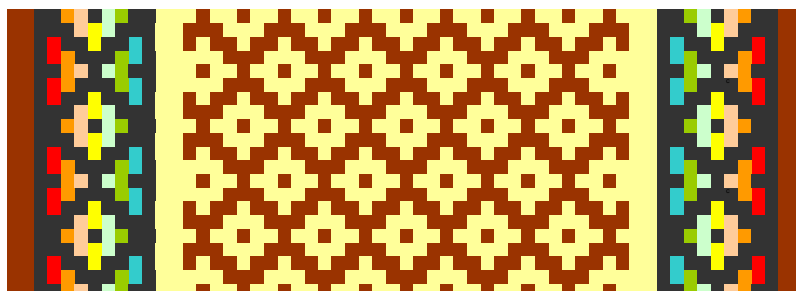
Põrandavaip. Kudunud 1960. aastatel Anette Raja (1904-1995) Toomara talus, Kiissa külas, Avinurme vallas. Mõõdud: 174 x 290 cm. Foto Veinika Västriku.

Anettel oli 6 klassi haridust, kangakudumist ta ei olnud koolis õppinud, mustreid säilitas isiklikus mustrivihikus. Selle vaiba kinkis ta poja perele 1964. a, kes kolis Mõnistesse 3-toalisesse korterisse. Pojannaise Aili Raja (s 1942) sõnul oli ese lühikest aega kasutusel, sest elutuppa osteti uus plüüšvaip. Põrandavaipadest peeti selles peres nii lugu, et sussiga vaiba peale kunagi ei astutud. Enne vaibale astumist võeti sussid jalast ja jäeti vaiba kõrvale ootama, sest vaip ei tohtinud mustaks saada! Ailil on siiani see harjumus alles, koridorsüsteemiga korteris on iga toa ukse juures sussipaar, tuppa astutakse sukkis. Ka tema lastelastele on see komme külge hakanud. (Aili Raja jutu põhjal Mõnistes 15.03.2013)

Lisa 1.22

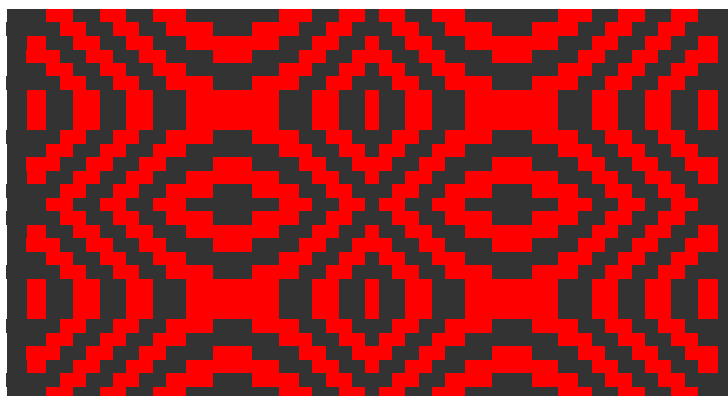
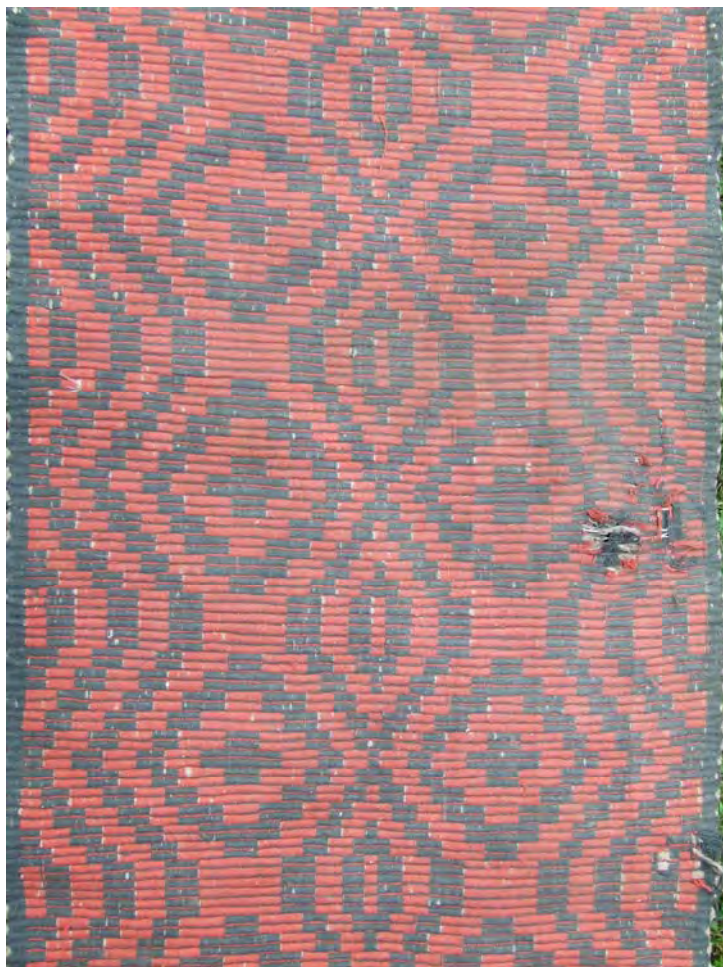
Põrandatekk. Kudunud 1960. aastatel Meeta Hunt (1923–1994) Piilsi külas, Avinurme vallas.
Laius u 75–80 cm. Foto Veinika Västriku.

Lisa 1.23

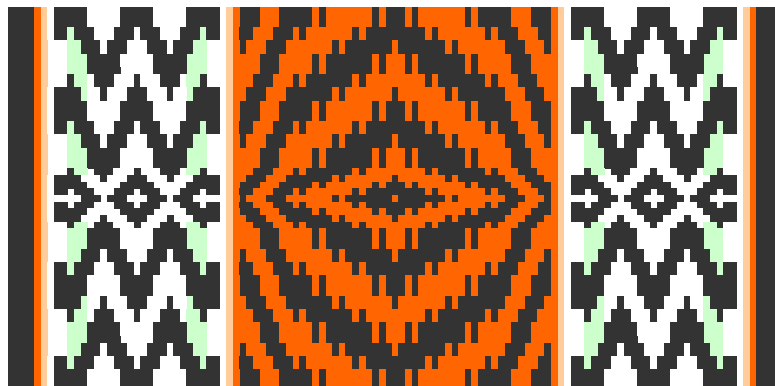
Ostetud põrandariie, omanik Ilse Rummel Änniksaare külas Avinurme vallas. 2012. a kasutusel esikus välisukse all. Laius u 85–90 cm. Foto Veinika Västriku.

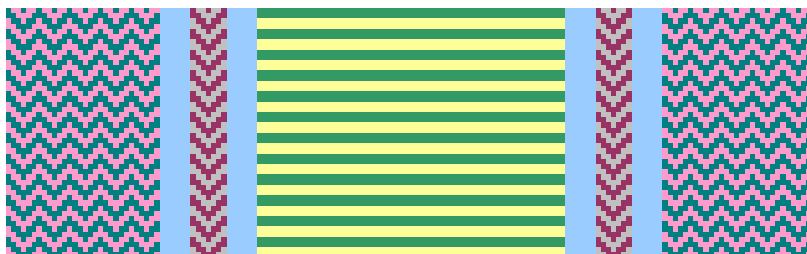
Lisa 1.24

Põrandatekk. Kootud 1960. aastatel Kiviõli teenindusmajas. Laius u 80 cm. Omanik Ester Reinol tuli 1964. a Venemaalt ja lasi koju uued vaibad teha. Musta nr 10 puuvillase niidi ostis ise, värvilised lõimed ja takunöör koelõngaks olid kuduja poolt. 2012. aastal on kasutusel mitmes pikkuses vaipadena esikus ja koridoris. Foto Veinika Västrik.

Lisa 1.25

Põrandatekk asub Lääne-Virumaal Vinni vallas Tudu küla kangakudumise toas. Perenaine Marika Vartla sai selle kingiks naabrimehelt, kes oma naise kootud vaipadest mõned huvilistele ära kinkis. Laius u 70 cm. Foto Veinika Västriku.

Lisa 1.26

Põrandatekk. Kudunud Alice Klaas (1902–1994) Sämi külas Sõmeru vallas Lääne-Virumaal 1920.-30. aastatel. Kasutusel 2012. a Tormas. Laius u 65 cm. Foto Eike Jodche.

LISA 2

Lõimeripstehnikas põrandakatted Eesti Rahva Muuseumi esemekogus

Fotod Eesti Rahva Muuseumi vaibakogu andmebaasist

Lisa 2.1

Kudunud 1921. aastal kangur Miina Viitsin Kullamaa khk, Lähtru v, Ohtla k, Toomatse t. Muuseumile kinkis 1961. aastal M. Virtin (81 a) samas. „Noorena kudunud Ohtla mõisasse ja Kullamaa apteekri prouale taolisi põrandariideid.“ (ERM A 566:595) Laius 53 cm.

Lisa 2.2

Kasutati 1960.–70. aastatel Paides köstrimaja köögis. Eesti Rahva Muuseumile kinkinud organisti tütar. (ERM A 898:80) Laius 58 cm. Puuvillane.

Lisa 2.3

Kudunud 1967. a Amanda Kõiv (60 a) Kanepi khk, Kooraste v, Alaküla Kalla t. (ERM A 574:143).
Laius 50 cm.

Lisa 2.4

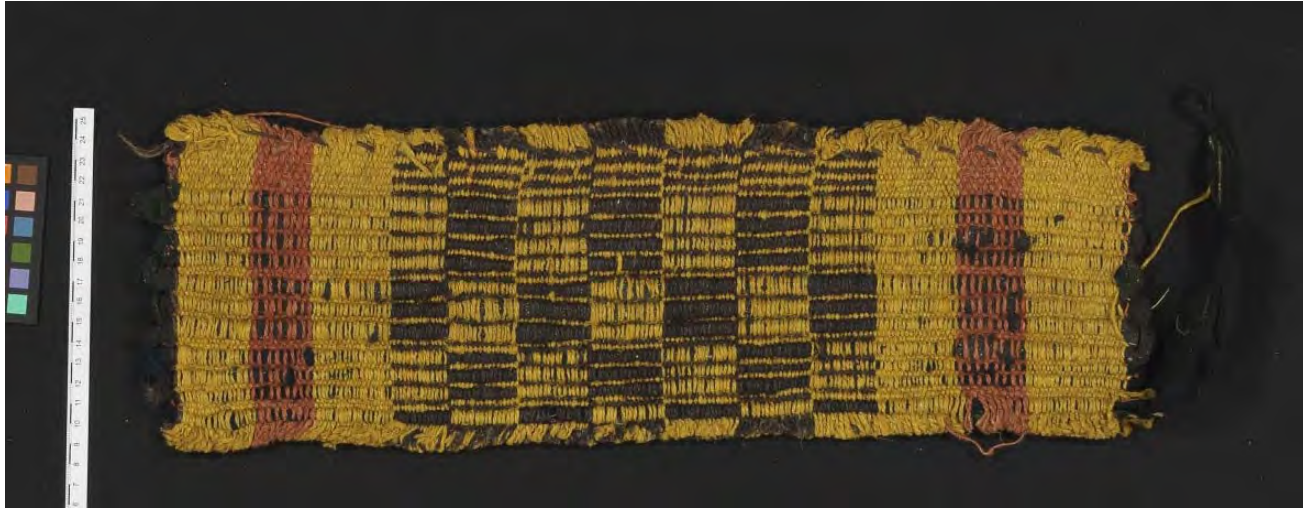
Kudunud 1970. aastate alguses Linda Bergmann (s 1903) Kolga-Jaani khk, Soosaare v, Taganurga k, Viilu t. Kuduma õpetas teda ema. (ERM A 694:5) Laius 69 cm.

Lisa 2.5

Kudunud N. Purm Puhja khk, Kavilda v, Mõisanurme k. „Iseloodud kiri“. Eesti Rahva Muuseumile kingitud 1913. aastal. (ERM 14187)

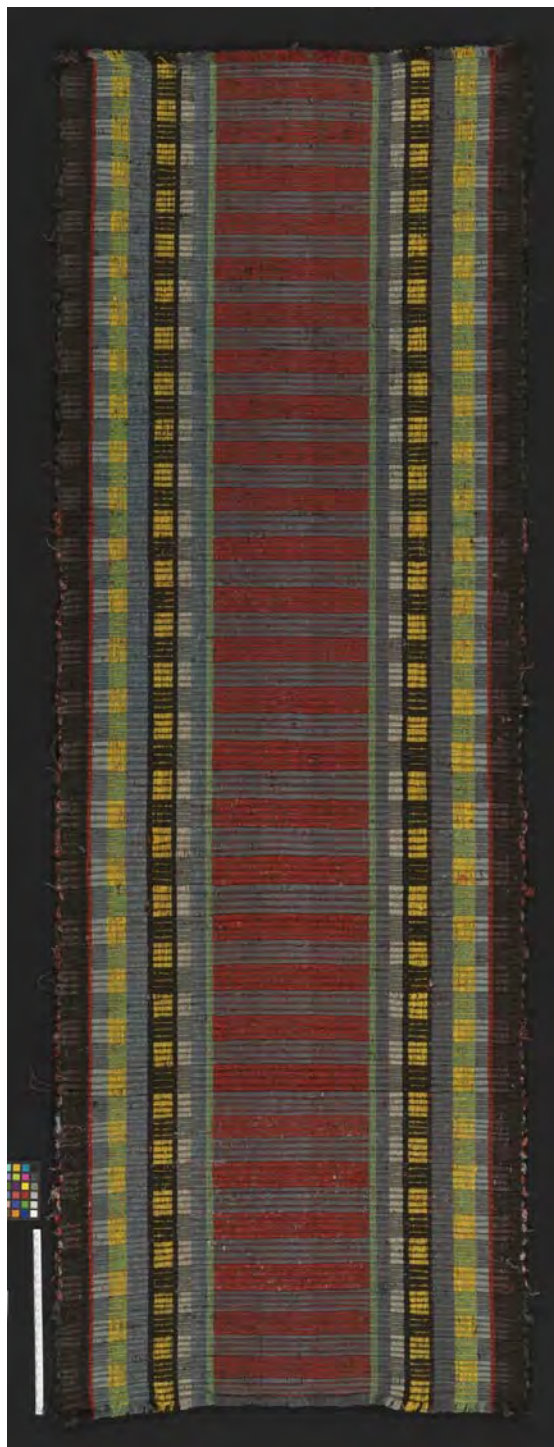
Lisa 2.6

Kudunud Liisa Tomson (1873–1960) Torma khk, Avinurme v, Kodassaare k, Soo t. Valmistatud 1908. aastal. Eesti Rahva Muuseumile müüs Olga Peda (s 1900) Tartust 1978. aastal. (ERM A 668:75) Laius 63 cm. Linane.

Lisa 2.7

Kudunud 1964. a Emilie Hauk (75 a) Põlva khk, Aleksandri v, Kanarbiku k. „Kootud kahe niiega lõimeripstehnikas.“ (ERM A 584:19) Laius 65 cm.

Lisa 2.8

Kudunud 1949. aastal Selma Eglit (75 a) Kanepi khk, Kooraste v, Mügra k, Vana-Mügra t. „Kalts sisse kootud.“ (ERM A 574:136) Laius 65 cm.

Lisa 2.9

1980. aastatel Tartus kasutusel olnud põrandavaip. Andmed puuduvad. (ERM A 952-117)

Lisa 2.10

Vaibariide valmistas Maria Võsunurk (s 1911) aastatel 1985–1989 müügiks. Saadud Põlva raj, Värskas k/n, Perdaku k. Esemegi müüsi muuseumile valmistaja 5.- rubla eest. (ERM A817:74) Mõõdud 64 x 88 (narmad 1-2 cm). Puuvillane.

Lisa 2.11

Vaiba kudus müüja 1976 a talvel. Muuseumile müünud Anne Laaneveer (s 1936 a), Pihkva obl, Petseri k/n, Suure-Patškovka k (Lobotka v, Põrste k). Müüdud muuseumile 25.- rubla eest 1977. aastal. „A. Laanever koob põrandavaipu ka müügiks. Müüb 8 rbl. meeter. Muster ja värvid on enda kombineeritud. Eeskujusid on näinud teiste käest.“ (ERM A664:3)

Lisa 2.12

Muuseumile kinkinud Linda Lainbassar (s 1914 a) Kohtla-Järve raj, Ulvi k/n, „Ulvi“ kolh (Torma khk, Avinurme v, Aaviku t, Adraku k). Andmed valmistamise ja vanuse kohta puuduvad. „Vaibaks on kaks sellist tükki kokku õmmeldud.“ (ERM A613:125) Mõõdud 78 x 82 cm (narmaste pikkus 4 cm). Linane, puuvillane.

Lisa 2.13

Kudunud 1911. aastal tagasi kangur Salme Nael (75 a) Torma khk, Torma v, Võidivere k, Tõnuni t. „Ripstehnikas. Eeskujuks mustri-leht.“ Eesti Rahva Muuseumisse kogutud 1969. aastal. (ERM A613:120) Laius 87 cm.

Lisa 2.14

Linane. Andmed puuduvad. (ERM A483:200) Laius 60 cm.

Lisa 2.15

Muuseumile kingitud 1909. a Iisaku khk Tudulinnast (ERM 167). Villane.

Lisa 2.16

Muuseumile kingitud 1909. a Iisaku khk Tudulinnast (ERM 168). Villane.

Lisa 2.17

Eesti Rahva Muuseumisse toodud 1913. a. Andmed puuduvad. (ERM 13851)

Lisa 2.18

Kudunud 1938. a Lonni Kütt Rõuge khk Söödi külas. Mustri saanud lätlaselt Genja Grositilt Bededsi vallast, kust L. Kütt praegusesse elukohta elama asus. Muuseumile kingitud 1954. aastal. (ERM A554:30)

Lisa 2.19

Kudunud 1924. a kinkija tädi Kanepi khk, Kooraste v, Alaküla k, Laane t. Koeks rookõrred, lõim linane. (ERM A574:162) Laius 60 cm.

Lisa 2.20

Kudunud 1920. aastatel Liina Ruusmaa Saarde khk, Pati v, Karuküla k, Puskari t (ERM A564:682).
Laius 46 cm.

Lisa 2.21

Kudunud Anna Randvee (s 1910) u aastal 1935 Vändra khk, Kärü v, Sonni k, Mäe t. (ERM A635:256) Laius 55 cm. Linane.

Lisa 2.22

1970. aastatel Tartus kasutusel olnud põrandariie. Andmed puuduvad. (ERM A952:116) Puuvillane.

Lisa 2.23

Kudunud 1929. a Ida Mürsepp Halliste khk, Määraste k, Soltoja t. „Poevärvid. Kootud 4 niie ja 6 tallalauaga. Kudumist õppinud teiste käest.“ Eesti Rahva Muuseumile kinkinud 1959. aastal. (ERM A564:446)

Lisa 2.24

Pärit Türi khk, Säreve v, Aru k, Kangru t. Valmistamise andmed puuduvad. (ERM A635:41)

Lisa 2.25

Kudunud 1920. aastatel kinkija tädi Kanepi khk, Kooraste v, Alaküla k, Laane t. Muuseumisse kogutud 1962. aastal. (ERM A574:163) Laius 60 cm.

Lisa 2.26

Valmistatud 1924. aastal Kõpu khk, Kõpu v. Täpsemad andmed puuduvad. Muuseumile kinkinud Linda Roostalu 1959. a. (ERM A564:796) Laius 64 cm. Villane.

Lisa 2.27

Kasutati Petseris, kus vaiba muuseumile kinkija Luule Mats (s 1937) oma vanematega elas (ERM A986:64).

Lisa 2.28

Muuseumisse toodud K. E. Sööt'i korjanduse käigus pärast 1912. a. Andmed puuduvad. (ERM 19237) Laius 64 cm.

LISA 4

Lõimeripsilised põrandakatted teistes Eesti muuseumites

Lisa 4.1

1938. a. kootud vaiba müüs Virumaa Muuseumile kuduja tütar Ilme Ment Rakveres 2006. a (RM 6694 Aj 907:1, teine samasugune, kuid veidi kulunud RM 6653:2 Aj 882:2). Laius on 60 cm.
Foto Veinika Västriku

Lisa 4.2

Kudunud Alma Tamm (Sihvart) 19. sajandi lõpuaastail Salla vallas Koila külas. Virumaa Muuseumile kinkis vaibakatkendi tema tütar Rakveres (RM 1736 E 242:5). Lõim on beež ja tumepruun peenike 4-kordne puuvillane niit, 22 lõime ühel cm-l. Koeks kolm peenemat takunööri. Ühes otsas on narmaste sõlmed osaliselt säilinud. Laius 52 cm, pikkus 51 cm. Foto Veinika Västrik.

Lisa 4.3

Eesti Vabaõhumuuseumis Härjapea talus püsinäitusel kasutatav lõimeripsiline põrandatekk. Ese ei ole säilitatavana arvele võetud, sest andmed päritolu kohta puuduvad. Foto Astra Kütt.

Lisa 4.4

Eesti Vabaõhumuuseumis Lau poes kasutatav lõimeripsiline põrandatekk. Ese ei ole säilitatavana arvele võetud, sest andmed päritolu kohta puuduvad. Foto Astra Kütt.

Lisa 4.5

Vaiba omanik oli August Tiivas (s.1888-1981) Rakveres, kingitud Virumaa Muuseumile (RM 3932 Aj 22). Laius on 84 cm. Lõim on 2-kordne villane lõng, 9-10 lõime ühel cm-l. Vaiba otstes u 25 cm ulatuses sisse kootud kaks 2-kordset halli kaltsulõnga, keskel neli 2-kordset kaltsulõnga, mis muudab mustri suuremaks. Foto Veinika Västriku.

Lisa 4.6

Põrandariide tükk. Kudunud Aliide Mets Toolamaa külas, Tartu vallas. Kingitud Põlva Talurahvamuuseumile 1999. aastal linasest lõngast kootud põrandariide näidisena (PTM EA 48). Laius 55 cm, pikkus 17 cm. Foto Tiiu Niinemägi

Lisa 4.7

Kudunud Aliide Mets Toolamaa külas, Tartu vallas. Kingitud Põlva Talurahvamuuseumile 1999. aastal linasest lõngast kootud põrandariide näidisena. Hetkel säilitatavana arvele võtmata. Foto Tiiu Niinemägi

Lisa 4.8

Põrandariie. Pärit Karilatsi külast Põlvamaalt. Peale omaniku surma sattus ese Põlva Talurahvamuuseumisse. Hetkel säilitatavana arvele võtmata. Foto Tiiu Niinemägi.

Lisa 4.9

Põrandariie. Kudunud Selma Leemets (s. Palken, 1917) peale abiellumist u 1950. aastatel Simuna khk, Avanduse vallas Rohu külas Kõrgemäe talu saunakambris, kus olid teljed. Põrandariie oli kasutusel suures toas ümber laia vaiba, millel seisis ümmargune laud. Müüdnud 100 kr eest Eesti Vabaõhumuuseumile (VM E 284: 5). Laius 53 cm. Lõim on takusest lõngast. Foto Astra Kütt

Lisa 4.10

Põrandariie, mis kuulus Türil elanud Miina Simonlatserile (1887-1972). Kootud 1950. aastatel. Kuduja andmed puuduvad. Praegu hoiul Järvamaa muuseumis (PM 4619:33; Aj 1468:33). Foto MuIS. Lõim on u 20-30-kordsest väga lauge keeruga puuvillasest niidist, lõimede jämedus varieerub. Tõenäoliselt harutatud jämedamast köiest, sest lõimedel on keerd peaaegu olematu, kuid narmad hoiavad keerdu.

Lisa 4.11

Põrandavaip. Kootud 1960ndatel Lepassaare külas Põlva rajoonis. Eda Vilipson (s 1937) kinkis vanematelt saadud vaiba Võrumaa Muuseumile 2004. aastal (VK 4804:74 Aj 1519:74). Laius 170 cm, pikkus 250 cm. Foto Veinika Västrik

Lisa 4.12

Põrandariie. Tõenäoliselt pärit Emmaste vallast Vanamõisa külast. Asub Hiiumaa Muuseumis, kuid ei ole museaalina arvele võetud. Andmed vanuse ja kuduja kohta puuduvad. Foto Kadri Kuusk

Lisa 4.13

Põrandariie on saadud 1990. aastal Narva jõe tagustes kunagi Eesti Vabariigi alla kuulunud valdades toimunud kogumistöö käigus. See põrandariie ei pärine küll EV ajast, vaid on valmistatud 1987. aastal. Üleandja on Jefrosinja Foronova Perevoloki külast. Asub Eesti Ajaloomuuseumi etnograafiakogus (AM29755_E3295). Foto AM Digiteek.

LISA 5

Lõimeripsilised põrandakatted erakogudes

Lisa 5.1

Põrandariie. Kudunud 1970. aastatel Leili Anier Viljandis. Ostetud 2012. a Viljandi käsitööpoest. Foto Veinika Västriku.

Lisa 5.2

Põrandariie. Kudunud 1933. aastal Leida Miralda Jakobson (neiuna Massov) (1914-2007) Varbola valla Kābikūla külas. (Rakendus ja foto ajakirjas *Taluperenaine* 1932 nr 4). Foto Veinika Västriku.

Lisa 5.3

Põrandariie. Kudunud 1960. aastatel Asta Vilgota (1922-1993) Väike-Maarja vallas (vanasti Vao vald) Vao külas. Käis Rakke Kodutööstuskoolis 1941-1943, kus õppis kangakudumist. Katkend Ene Vilgota kirjast: *Need punased on kootud maatelgedel kuskil 1960 ja peale. Huvitav on veel see lugu seal juures, millest need on kootud. Eks siis polnud saada ju materjali ja ämmal kange tahtmine paksu tugevat vaipa kududa. Tehtud kasutatud õlifiltritest! No need olid mingid sellised pooli moodi asjad kus keritud nõör peale ja eks neid siis sai töökoja juurest vabalt tuua. Ta pidi need nüüd maha kerima , pesema, keetma või ma-ei-tea-kuidas puhtaks saama õlist ja siis värvima ja alles siis edasi. Ja kududa oli veel natuke paha olnud, et suga ei tahtnud hästi käia, eks natuke jäme vist oli. Nüüd muidugi pleekinud, aga väga ilusad värvid olid alguses olnud. Ta kudus neid veel mitu tükki (3-4 kindlasti) ja pikad, et üle köögipõranda ulataks. Kui mina siia tulin 1978, siis olid veel kasutuses ja päris ilusad alles, aga ei osanud ka hoida ja näha tollal nii nagu nüüd.*

Lisa 5.4

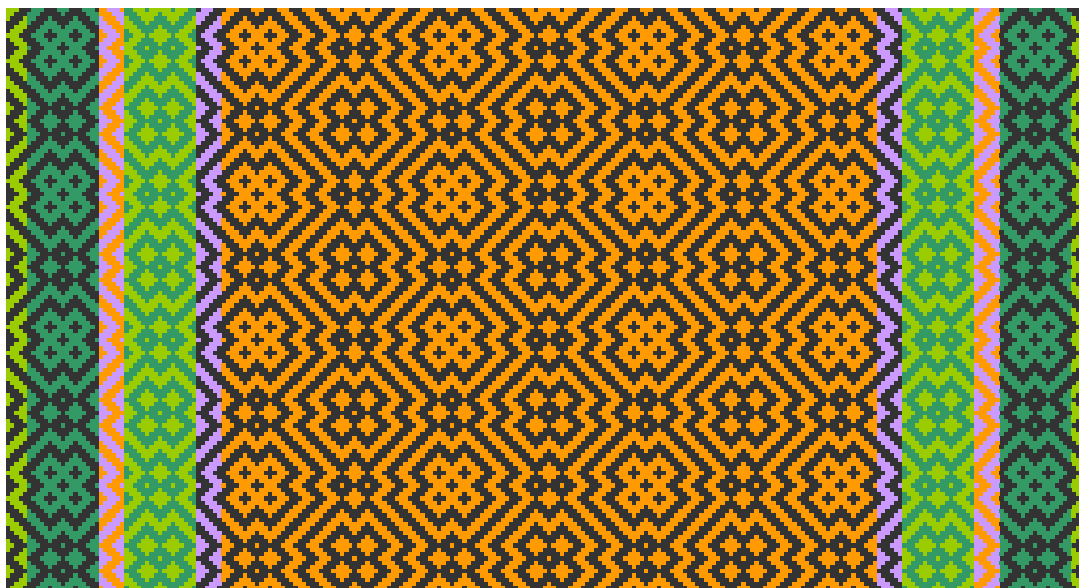
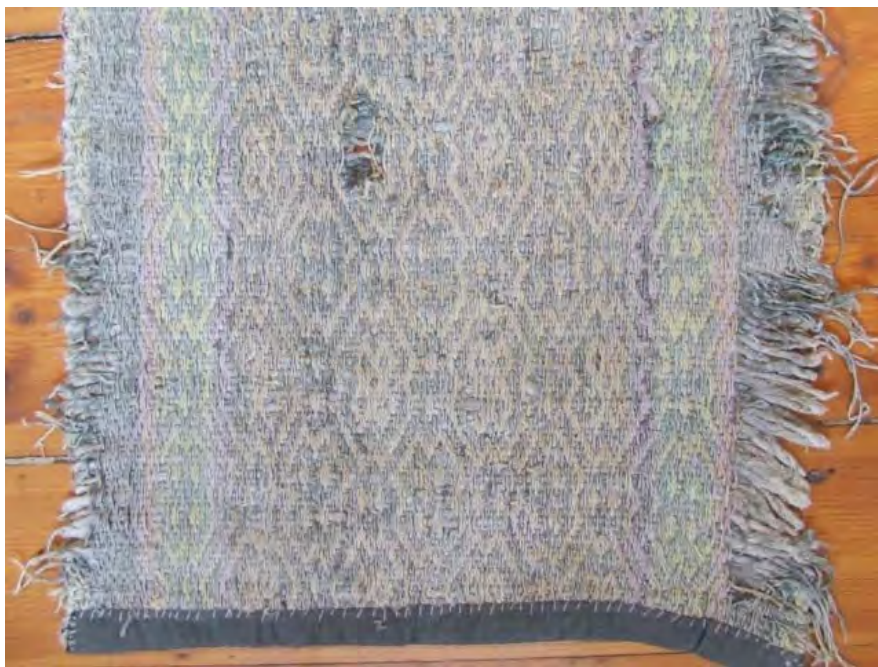
Põrandariide tükk. Kudunud Johanna Soome (sünd. 1905) Moldova külas Lügenuse vallas Ida-Virumaal. Illi Lillele tõi näidise järel kudumiseks tema lapselaps, kes elab Tallinnas. Vaiba valmimise aega lapselaps ei teadnud. Foto erakogu.

Lisa 5.5

Põrandariie. Kootud u 1930. aastatel Torma kihelkonnas käsitsi kedratud takulõngast. Andmed kuduja kohta puuduvad. Laius 48 cm. MW-muster veidi varieerunud tallamisega. Autorile kinkinud Hilja Sepp. Mustrijoonisel on esialgsed lõimevärvid, nii nagu need paistsid otsa õmmeldud kandi alt. Foto Veinika Västriku.

Lisa 5.6

Põrandatekk. Eva-Liisa Kriis leidis selle Raplamaal kasutuseta seisnud Velise pastoraadi hoonest 2010. aastal. Andmed päritolu ja vanuse kohta puuduvad, kuid materjali, mustri ja värvikasutuse põhjal on kootud Avinurme ümbruse külades 1960. aastatel. Foto Veinika Västrik.

Lisa 5.7

Põrandariie. Kudunud 1970. aastatel Eha Lehiste Kirmsi külas Veriora vallas Põlvamaal. Kangarakendus on võetud H. Oikkoneni raamatust „Kangakudumise õpetus“ 1930, lk 101. Ese on Kristel Põldma erakogus. Foto Veinika Västriku.

